

S. PODOLEANU

**ISTORIA
PRESEI EVREEȘTI
DIN
ROMÂNIA
I
(1857 — 1900)**

**Editura „BIBLIOGRAFIA” București
1938**

De acelaș autor :

60 scriitori români de origină evreească (Antologie).
Volumul I, București 1935.

60 scriitori români de origină evreească (Antologie).
Volumul II, București 1936.

În pregătire :

Istoria presei evreești din România, II. (1900—1930).

Istoria presei evreești din România, III.

(Reviste, almanahuri, anuare, calendare și foi ocazionale).

Anul 1848. Mișcarea revoluționară română și Evreii din Principate.

Istoria Chowewe-sionismului în România. (1880—1898).

Dr. IULIU BARASCH

1815 — 1863

„Numai printr'un organ periodic, prin care ideile se pun intr'un contact imediat și permanent cu publicul cel mare, poate să se formeze o opinie publică justă și luminoasă; poate să depărteze de la *popol* erorile rămase ca un suvenir trist din întunecimea timpurilor trecute”.

Dr. IULIU BARASCH
(Programul ISRAELITULUI ROMÂN)

Savantul folklorist doctor Moses Gaster, în precuvântarea la volumul său *Literatura populară română*, tipărit în anul 1883, susține că opera pe care a dat-o la iveală, are ca scop de căpetenie schimbarea părerii generale în favoarea literaturii create de țărănul român. Acest adevăr, exprimat de un mare cărturar, în fruntea unei opere devenită celebră, mi-a slujit de îndemn atunci când am luat hotărârea să scriu *Istoria presei evreești din România*. Căci dacă comoara populară a săteanului român a fost înfățișată lumii întregi de un fiu al acestei țări — evreu nu numai prin naștere dar și prin ținută —, de ce oare să nu merite și neamul căruia îi aparținem, o reabilitare pe plan cultural? Ideea aceasta a fost punctul inițial al cercetării de față.

Istoria presei evreești din România urmărește și ea o reabilitare sau mai bine zis: schimbarea unei opinii false pe care unii — ca să nu spun: foarte mulți — și-au făcut-o până acum despre presa evreească din România. Ba, aș îndrăzni să afirm că urmărește ceva mai mult: *formarea unei opinii* despre această presă, al cărei trecut, pot spune — fără a jigni pe nimeni, — că nici intelectualii și nici acei care se erijează în factori culturali, cu excepția a doi sau trei cercetători, nu-l cunosc de fel. Țin să adaug deci că *Istoria presei evreești din România* nu este altceva decât o încercare a unui fiu al neamului său — care nu este istoric în slujba forurilor conducătoare — de a reconstitui trecutul evreilor din România, în deplină obiectivitate, prin prisma presei periodice. Căci, după cum am pomenit mai sus, când am luat drept mărturie cuvintele doctorului Gaster, *Istoria presei evreești din România* tinde să arate că evreii din această țară nu sunt mult mai înapoiți decât evreii altor țări, și nici decât poporul în mijlocul căruia viețuiesc, în ce privește ziaristica. Fiindcă renașterea culturală evreească, în limba țării românești, a mers în același ritm aproape cu aceea a majorității locuitorilor din Principate. Această afirmație se sprijină pe faptul că în cursul anului 1929 s'au împlinit 100 de

ani dela întemeierea presei românești, iar acum un an (1937), trebuiau sărbătoriți 80 de ani dela fondarea presei evreești din România, presă scrisă în graiul țării. Forurile conducătoare evreești n'au înțeles însă, să dea atenția cuvenită acestui semnificativ moment istoric și cultural.

Insemnătatea celor 80 de ani de când doctorul Iuliu Barasch a pus bazele hebdomadarului româno-francez *Israelitul Român* în capitala Munteniei, e deosebit de mare. Cu strălucitul drum parcurs de presa evreească în ultimele decenii, noi, evreii din România, umplem un gol imens. Rezultă de aci că a existat încă pe atunci, o întreagă colectivitate constituită căreia i se adresau gazetele. Deci, dacă evreii din Principate au avut o presă proprie, atunci nu se poate contesta acestei colectivități drepturile și vechimea ei, tradițiile purtate ani îndelungați pe meleagurile românești și faptul că ea și-a însușit încă în urmă cu aproape un secol, limba țării de baștină, nu numai în grai, ci și în scris. Iar cei care alcătuiesc în timpurile noastre poporul evreesc din România, nu se poate să alții decât urmașii celor ce au scris, publicat și cetit ziare evreești, tipărite în limba țării, încă înainte de unirea Principatelor.

Toate investigațiile posibile au fost făcute ca *Istoria presei evreești din România* să apară cât mai completă. Dacă totuși unele lipsuri inerente operelor de înviere a unui trecut — în bună parte abandonat — se vor găsi, critica, fie ea cât de acerbă, va lua în seamă faptul că pentru prima oară apare în România o lucrare de oarecare proporții despre presa evreească și că această lucrare nu vrea să fie decât un început. Căci greutatea incommensurabilă în alcătuirea lucrării acesteia, a constat în primul rând în sărăcia izvoarelor informative, precum și în lipsa, din bibliotecile publice evreești, aproape a oricărei colecții complete din zierele trecutului.

Deocamdată, înfățișez cetitorilor primul volum din *Istoria presei evreești din România*, din seria de trei, câte urmează să apară. Acest op cuprinde o descriere istorică și critică — uneori și polemică — a publicațiunilor periodice tipărite cu începere dela 1857 și până în anul 1900. Materialul este împărțit în patru capitole, pentru ca să poată fi mai lesne urmărite curente ce-au animat presa și evoluția ei, în decursul deceniilor. Volumul de față se ocupă de zierele scrise de evrei, pentru evrei, în limba țării. În

treacă, am amintit uneori și publicațiuni tipărite în idiș și ebraică; în afară de capitolul prim, care aduce ziarele bilingve, redactate în: românește-franțuzește, românește-nemțește, românește-idiș și românește-ebraică.

Volumul II din *Istoria presei evreești din România* va fi dedicat publicațiunilor periodice ce-au apărut în intervalul anilor 1900-1930. Cel de-al treilea tom se ocupă de feluritele reviste evreești, de almanachuri, anuare și calendare și, pe cât posibil, de foile ocazionale și de numere unice. Acelaș volum va mai cuprinde și tabele statistice despre publicațiunile discutate în toate cele trei cărți. Ziarele vor fi împărțite pe grupări de ani, de limbă, de curente și pe orașe. O vastă bibliografie și un indice alfabetic de nume proprii de persoane și de periodice, va completa volumul.

Istoria presei evreești din România n'ar fi putut să vadă lumina zilei dacă autorul ei n'ar fi găsit o largă înțelegere la forurile bibliotecii Academiei Române. Căci nu numai prețioasele colecții de ziare evreești care sunt păstrate în chip admirabil și puse la îndemâna cercetătorilor, cu acea înțelegere care inobilează marele lăcaș de cultură, mi-au fost de un neprețuit folos; ci toate informațiunile competente ale celor ce dirigează cu atâta pricepere vasta arhivă a trecutului românesc.

Altă bibliotecă, care deasemenea mi-a fost de un mare folos, este și aceea a octogenarului publicist și istoric al evreilor din România: M. Schwarzfeld, unde am dat de publicațiuni periodice în parte unice și necunoscute.

În schimb, însă, în bibliotecile oficiale evreești — de durată recentă sau din trecut — nu numai că n'am aflat nici-o înțelegere, dar am fost întâmpinat chiar cu ostilitate, punându-mi-se piedici de tot felul. Vina acestor lucruri o au desigur toți acei nechemăți care se erijează cu dela sine putere în factori culturali ai unei colectivități lăsată la voia întâmplării. Nici odată de altfel, masa evrească din România n'a ajuns să afle cine anume erau cei ce i-au condus destinele și care li-au fost meritele și înfăptuirile.

S. PODOLEANU.

București, 1 Iunie 1938.

INTRODUCERE

Nașterea presei evrești în România se datorează în mare parte necesității de a fi dus lupta pentru emancipare, începută programatic în cea de a doua jumătate a veacului trecut. Însă cei care încă cu decenii înainte de pornirea revendicărilor politico-sociale au inițiat lupta pentru *emanciparea interioară* a evreimii din Principatele românești, au fost humaniștii evrei veniți din Polonia, cunoscuți în istoria evreilor sub denumirea de *maskilimi*. Este vorba de evreii progresiști, de cei cu concepții moderne, care porniseră acolo pe tărâm mai mult cultural, o luptă de reînnoire a maselor de sub influența covârșitoare a hasidismului. Dacă în Polonia reacția maskilimilor împotriva unui ortodoxism rău conceput, care a degenerat în fanatism, a sustras masele de sub influența hasidismului, o schimbare se întrevăde pe la începutul veacului al XIX-lea și la evreii din Principatele românești, mai ales la cei din Moldova, în sens invers însă. Deoarece evreii moldoveni de baștină care erau în număr mult mai însemnat decât cei munteni, nu aveau conducători spirituali care să le fi canalizat aspirațiile, ei tânjeau după o viață evreească, apropiindu-se în schimb cu întreaga lor ființă de poporul românesc. Ei adoptă în același timp atât graiul cât și portul locului. Făceau impresia unor țărani-evrei care numai în zilele de mari sărbători ale lui Israel, lepădau portul de împrumut, vizitând lăcașurile de rugăciune; un întreg an apoi, își purtau nostalgia după o viață evreească, care credeau ei, nu putea fi schimbată decât printr'o revelație mesianică. Era deci foarte natural ca hasidismul ajuns în Polonia într'o stare de decadență și de fanatism și adus de evreii acelor locuri pe meleagurile românești, să-i influențeze nimicitor pe evreii pământeni.

Viața economică a Principatelor românești fiind foarte anemică în veacurile trecute, domnitorii, cu deosebire cei din Moldova, recurg la chemarea din țările învecinate a nenumăratelor categorii de oameni întreprinzî, care ar fi putut ajuta la prosperarea Principatelor. Hrisoave de împopulare a unor ținuturi din Moldova întâlnim

începând din timpuri foarte depărtate. „Cel mai vechi document ce l cunoaştem în Moldova, prin care evreii sânt poftiţi în ţară, datează dela 1612“¹⁾. În ce priveşte documentele „privitoare la înfiinţarea de târguri noue nu se urcă, după cele publicate până acum, decât la 1780. Ceva mai vechi este un hrisov de împopulare, care datează de la 1763“²⁾.

Mare parte din cei care au fost chemaţi să populeze târgurile moldoveneşti erau evrei austriaci şi polonezi (mai cu seamă galiţieni). La un moment dat târguri aproape întregi din Moldova, întemeiate de coloniştii evrei, devin obşti în care se adună comunităţi evreieşti ce-au trăit vreme îndelungată sub influenţa hasidismului polonez. Mai cu seamă că odată aşezările de obşte închegate, evreii îşi aduc păstori religioşi pe unii rabini ortodoxi şi refractari tuturor curentelor progresiste ale *haskalei*, mişcare raţionalistă. O parte din evreii chemaţi pe baza unor hrisoave, mai cu seamă cei ce se ocupau cu negoşul de tot felul, se aşează în oraşul Iaşi, iar rabinii vestiţi prin legendele făcătoare de minuni, cu care subjugaseră masele prin târgurile Poloniei, încep să-şi desfăşoare influenţa lor şi asupra evreilor născuţi pe aceste locuri. Este momentul în care autoritatea Hahambaşiei dispare ca instituţie şi când răsare pretutindeni portul numit *iudeo-polon*; haine negre largi cu caftanul tradiţional. Evreii originari din Principate, adoptă cu bucurie aceste vestimente, întrucât fraşii lor hrisoveliţi care erau un fel de autoritate în materie religioasă, le infiltraseră ideea că hainele acelea erau oarecum sfinte.

Cel care a constatat pentru întâia oară, fenomenul covârşitor al hasidismului printre evreii din Moldova, a fost tânărul doctor în medicină Iuliu Barasch, originar din Brody. Barasch, care avea să infuzeze evreilor munteni ideile lui Moses Mendelssohn, dintr'un volaj de studii, pe care-l întreprinde în Principate, în anii 1841-42, scrie o corespondenţă pentru *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, în care remarcă :

„În toată Moldova n'am găsit niciun exemplar din ziarul *D-voastră*, nici din vr'un alt ziar israelit, ceea ce dovedeşte cu deaprisosul puţinul interes, ce publicul deaci poartă pentru chestiile

¹⁾ Dr. E. Schwarzfeld, *Din Istoria evreilor, împopularea, reîmpopularea şi ntemelirea târgurilor şi a târguşoarelor în Moldova*, Bucureşti 1914, p. 12.

²⁾ *Ibidem*, p. 10.

cele mari ale judaismului, pe care nici nu le cunoaște după nume. Căci partea cea mai mare a Evreilor din Moldova aparține chassidismului, dar nu chassidismului fruntaș și cu miez, ci chassidismului codaș¹⁾.

De fapt din relatările doctorului Barasch putem deduce că a vizitat cam fugitiv Iașul și nu s'a apropiat cu dragoste de frații săi mai săraci în spiritualitate. Mai curând reiese că a căutat să sfiडेze pe evreii moldoveni, el fiind doar un *galițian*, ramură de evrei răsfățată pe meleagurile noastre, în veacul trecut. Căci dacă hasidismul încercase într'adevăr să cotopească pe evreii din Moldova, nu e mai puțin adevărat că se aflau printre ei și mulți maskilimi care aveau o pregătire culturală mai liberă și mai înaintată și, mai cu seamă unii rabini moderați, recunoscuți ca savanți. Ajunge o singură mărturie — aceea a cenzurei — despre importantele opere religioase, de comentarii talmudice și chiar de cultură laică, aduse de evreii din Moldova, încă mult înainte de venirea lui Barasch, ca să ilustrăm acea epocă. Iată o astfel de relație de o deosebită semnificație istorică :

„Cărțile aduse din Rosia, 1834, Iunie 14.

1327 Ciaslove proaste bune pentru închinăciunea de sară și de dimineață [sidurim].

260 Psaltiri.

252 Biblii.

342 Cărți de cetit la sărbători.

140 Talmude.

150 Cărți de Dumineca mare și de cuști.

379 Povățuiri de ținerea legii.

45 Cărți de pocăință.

10 Mișna.

26 Luhare Istorii.

2931

4 legături nelegate și de tot felul de istorii.

Aceste cărți de sus le-am adus din Rosia dela Gubernia de Jitomir, care sunt protocolate de censor.

Aron Goldenberg.

Ich hab dize Bicher alle ginumen.

Aron Goldenberg²⁾.

¹⁾ Dr. Iuliu Barasch, *Itinerar în Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Muntenia în 1841-1842*, traducere de dr. E. Schwarzfeld, București 1894, p. 105.

²⁾ Radu Rosetti, *Despre cenzura în Moldova*, București 1907, p. 15. (Conf. Dos. Censurii la Acad. Rom., III, 1, p. 258).

Numai un singur transport cuprindea circa 3000 de cărți. Și asta încă în anul 1834. Iar în ce privește titlurile lucrărilor, ele nu erau toate specificate. E deci plauzibil ca multe opere scrise de maskilimi să fi fost aduse în Principate. Datorită în bună parte luminilor împrăștiate de aceste scrieri, vedem că primul pas însemnat spre progres și modernizare îl fac evreii din Moldova în anul 1847.

Deși portul iudeo-polon adoptat de evreii pământeni era socotit de aceștia ca o haină sfântă, totuși mai mulți tineri cu vederi înaintate care au studiat în străinătate, nu numai că leapădă aceste vestimente dar merg și mai departe. Prin faptul că încă în anul 1837 *Regulamentul organic* avea un paragraf în care scria textual: „*În școalele publice a pământului, vor fi și copii Jidovilor primiți, cu aceasta însă, ca: să-și ieie și forma portului celorlalți școlari, fără vre-un fel de deosebire*” — și fiindcă cei ce schimbaseră vestimentele tradiționale erau întâmpinați cu ostilitate de bătrânii hasidimi, tinerii evrei din Iași rup o tradiție care dăinuise decenii de-a-rândul. La 8 Noembrie 1847, M. E. Finkelstein, Șae Carniol și Haim Theiler „prin intervenția fraților George și Petre Asaki, obținură la Vodă Mihai Sturza dreptul să-și schimbe portul printr'un Ofis Domnesc (din 1847, Noembrie 15”¹⁾), din care reeșia că:

„...După pilda păzită în staturile învecinate, aflăm de toată cuviința, ca tinerimea ebreiască să fie și alce cu îmbrăcămintea europeană, ca prin acest mijloc să se poată înălțura multele necuviinți și să se înlesnească acei ce vor vroi a-și trimite copiii la școlile publice ale Statului, potrivit cu dispozițiile Art. LIV, Anexa P, capul al III, din *Regulamentul organic*”²⁾.

Nu cu prea mare bucurie a fost primit de către evreii retrograzi acest ofis domnesc. Progresul se deslănțuise însă năvalnic și cucerea baricadele obscurantismului, ridicate de hasidismul fanatic și decadent.

După numai un an, în timp ce revoluția română dela 1848 se deslănțuise în Muntenia, evreii bucureșteni trec și ei la fapte. Sinagoga Mare proaspăt inaugurată în 1847, este teatrul unde cele două tabere evreești se ciocnesc fâțiș, după ce timp de câteva decenii se hărțuiseră în surdină. *Pinkesul* (condica) sinagogii în originalul ebraic,

¹⁾ Wilhelm Schwarzfeld, *Despre lepădarea vechiului port*, în *Analele societății istorice Iuliu Barasch*, III, București, 1889, p. 159-160.

²⁾ Iosef Kaufman, *Portul evreilor din România*, în *Lumea Israelită*, I (1903), p. 229 și urm.

care ține loc de cronică a timpului, ne povestește faptele așa cum s'au petrecut ele. Desprindem un fragment edificator:

„...Țara fiind fără conducător s'au sculat mai toți Evreii asupra lui Israel sin Herș cu mânie groaznică și o furie teribilă și cu strigăte mari au spart tot ce au găsit în casa lui și i-au pricinuit pagube mari; strigătele nu încetară, fiecare cu un alt glas. Unii au cerut ca să li se dea cont despre veniturile comunității, alții ca să li se predea stărostia, până ce s'au adunat cei dela guvern (ocârmauire), voind de milă să-l scape din mânele lor, dar n'au putut. Așa au făcut și d-lui I[srael] K[lein], și d-nii Israel sin Herș și I[srael] K[lein] fură siliți ca să stea ascunși la boier timp de 12 zile. Totuși (gloata) nu au nimeni astâmpăr până la venirea Turcilor și Rușilor aci la sfârșitul vrei și țara s'a liniștit, s'a regulat și orașul, și pe d-nu Israel l-au pus înapoi, cu puterea guvernului, la locul seu”¹⁾.

Doctorul L. Ghelerter, care comentase într-o cercetare acest text, încheia cu afirmația: „Revoluția s'a isprăvit. Înalta stăpânire și obștea evreească s'au liniștit după trecerea lunilor de libertate ale lui 1848. Dar luptele năuntrice, cele de clasă, în sânul poporului evreu, cel desmierdat cu epitetul de „solidar”, continuă”²⁾. Autorul acestor rânduri văzuse faptele prin prisma materialistă a istoriei, abstracție făcând de specificul evreesc al acestei lupte dintre cele două tabere distincte: *hasidimii* și *maskilimii*.

Fruntașul obștii bucureștene, Iuliu Barasch, pornește și el la realizări practice. Cum tocmai consulii austriaci și germani întemeiaseră în București o școală primară pentru evreii sudeți (supuși străinii), Barasch, împreună cu alt vizionar: I. L. Weinberg (acesta originar din București) pun în practică un plan conceput în urmă cu ani. Este vorba de școala primară a evreilor lehi-pământeni pentru care „Departamentul trebilor bisericești”, în urma stăruințelor depuse de cei doi fruntași ai obștii, emite în ziua de 25 Iunie 1851 un jurnal „privitor la înființarea unei școale regulate pentru învățătura tinerimei israelitene” în București. Proiectul de buget care însoțea jurnalul prevedea următoarele cheltuieli:

„Lei 1000 leafa a doi rabiini pă lună, lei 350 leafa idem a profesorului român de clasa I-a și a II-a, lei 450 idem de clasa a III-a și a IV-a, lei 200 plata a doi rânduși, apă, măhuri, geamuri stricate și lemne de foc pe iarnă. Total lei 2000”.

¹⁾ Lazăr Cassvan, *Din Istoria internă a comunităților* (text ebraic și traducere românească) în *Analele societății istorice Iuliu Barasch*, III, București 1889, p. 166 și urm.

²⁾ Dr. L. Ghelerter, *O resmeriță evrească la 1848*, în *Cooperația Liberă*, XI (1937), No. 55, p. 22.

Unul din cei doi „rabini” a fost predicatorul Israel Pick, convertit apoi la misionarism evanghelic. În această nouă haină el atacă iudaismul, primind însă un drastic răspuns din partea d-rului Barasch în : *Offenes Sendschreiben an Herrn Israel Pick, als Erwiderung auf seine Broschüre „Israel hat eine Idee zu tragen, die letzte Lüge einer sterbenden Synagoge“*.

Al doilea „rabin” n'a fost propriu zis rabin ci un vestit cărturar, unul din humaniștii lituanieni, pe nume Naftali C. Popper, care făcea parte din gruparea progresistă de sub conducerea lui Barasch. Popper, savant ebraist și om cu vederi înaintate, rostind discursul de deschidere al școlii inaugurată în ziua de 28 August 1852, face declarații aproape senzaționale, în ce privește reforma școlară pentru evrei :

„Religiunea israelită numită de marele Moisi Religiunea luminii, născută în mijlocul flăcărilor strălucitoare de pe muntele Sinai, n'are frică de razele luminii, și îndeplinind năzuințele cele mai sublime ale tuturor timpurilor, nu poate de cât să câștige la focul examinator al Filozofiei moderne..

„Limba română va fi învățată d'o manieră perfectă: toate studiurile din programul școalelor primare se vor face în această limbă, care urmează să devie limba vorbitoare a israeliților, prin aceasta junele israelit nu va mai fi espus a se rușina de a nu putea a se exprima bine în limba unei nații în mijlocul căreia trădește”.

La Iași, M. E. Finkelstein — cel care a înfăptuit schimbarea portului încă la 1847 — împreună cu fratele său Bernhard și cu vestitul maskil Benjamin Schwarzfeld, alături de alți tineri cu vederi largi, întemeiază în anul 1853 „prima școală de băeți israelito-română, cu un caracter privat, căci nu era chip a îndupleca pe conducătorii comunității pentru înființarea unei școli moderne din fondurile obștii..

„Fundarea acelei școli fu un semnal de teribilă luptă. Hasidimii și habotnicii se agitară cu furie și Rabinul Taubes, în ziua de Paști 1853, blestemă de pe amvon pe inovatori [și] îi declară lepădați de judaism”¹⁾.

Se constată deci că la Iași unde ultra ortodoxismul era încă în floare, școala a fost nevoită să-și zăvorească porțile. Inceputul

¹⁾ M. Schwarzfeld, *Benjamin Schwarzfeld*, în *Anuar pentru Israeliti*, XIX, București 1899, p. 180-181.

era însă făcut, și, mai cu seamă că alte fapte covârșitoare, în favoarea progresiștilor intervin după numai un an.

Buletinul oficial al Moldovei, No. 15 din 1854, publică o *Legiuire atîngătoare de recrutarea jidovilor din Principatul Moldovei*. Pentru întâia oară se introduce serviciul militar obligator pentru evrei. Interesul care a născut această lege printre evreii ieșeni se poate vedea din faptul că ei tipăresc, cu aprobarea cenzurei, această lege în două versiuni: în idiș și românește, răspîndind-o în masele largi.

În urma tratatului de Pace dela Paris, din anul 1856, se discută și ideea de emancipare a evreilor *moldo-valahi*. Evreimea ieșană adresează în acest sens către Căimăcămia din Moldova, la 10 Iulie acelaș an, o petiție în franțuzește, semnată de fruntașii obștii, în care revendică emanciparea politică și socială. Caimacamul Theodor Balș primind petiția se arată binevoitor și pune următoarea apostilă: „*Se recomanduește Sfatului spre a se ave în privire la vreme*”¹⁾. În prealabil apăruse de altfel în 1855, la Iași, primul ziar al evreilor din Principate, în idiș: *Korot Haitim* (Evenimentele timpului), ziar care populariza printre evreii moldoveni ideea emancipării.

În capitala Munteniei ecoul emancipării era mai răspîndit. „Marea mișcare, provocată de această împrejurare în cercurile politice și intelectuale din principate, fu îmboldită și sprijinită de cunoscutul revoluționar și om politic *Armand Levy*, venit înadins din Paris, spre a secunda sforțările amicilor săi români *C. A. Rosetti*, *I. C. Brătianu*, frații *Golești* și alții.

„*Hillel R. Manoach*, cap al comunității spaniole, ceru prin o petiție, căimăcămiei de a primi în audiență o delegație a evreilor spre a auzi dorințele lor și la 13/25 Martie 1857 *delegația...* fu primită în mod solemn de prințul Ghika... [care] promise comisiunii de a sprijini „în mod viu” justele lor cereri atît față de Poarta suverană, cît și către ambele Divanuri ale principatului.

„Notabilii delegați ai ambelor comunități, urmărind impulsului D-rului Barasch și al lui *Armand Levy*, hotărără înființarea unui ziar, în sprijinul acțiunii începute. Și așa se născu *Israelitul Român*, al cărui prim număr apăru la 22 Martie (3 Aprilie) 1857, având ca

¹⁾ [I. B. Brociner], *Chestia evreilor pămînteni*, Iași 1901, p. 40.

giranți pe A. Ascher și I. L. Vainberg, și ca director de fapt și colaborator principal pe Dr. Barasch, care fixă linialmentele acelui organ în articolul introductiv: *De ce există jurnalul Israelitul Român*" ¹⁾.

La Iași faptul că evreii ortodoxi s'au împotrivit întemeierii celei dintâi școli moderne, nu avea să rămână fără urmări. Un anume Marcu Feldman, evreu pământean, se ridică împotriva dominației rabinelor tradiționaliști și publică în ziarul românesc *Zimbrul* din Iași, un vehement articol plin de imprecășii la adresa fanaticilor păstori religioși, acuzându-l că din pricina lor, nu pot să existe școlile moderne pentru copiii masei. Sub titlul: *Cum se cresc astăzi Israeliții în Moldova*, el scrie: „Fruntașii cari au mijloace a'și educa fiii cu profesori privați nu se îngrijiră nici cum de învățătura celor săraci, și tacsiea plătită cu sudoarea văduvelor și nevoiașilor fu întrebuințată fără pregiudeț în sporirea de lefi pentru rabini și pensii pentru câți-va trântori ipocriți cărora fu încredințată creșterea tinerimei" ²⁾.

În concluzie, Feldman, unul dintre primii evrei din Moldova care și-a românizat numele — pe Feldman el îl preface în *Câmpeanu* — se întreabă revoltat: „Ce însușiri, ce servicii sau ce îndatoriri ar primi nația dela această sectă; pentru ca ea să merite a trage asemenea foloase din munca fie căruia, sărac sau bogat, fără osebire! Niște asemenea cheltueli pentru trebuința clasei preoțești am putea o înțelege pentru o nație creștină, căci pentru ea ritul cere numeroase ceremonii... pe noi însă legea lui Moisi nu ne împovărează cu asemenea stricteță" ³⁾.

Autorul acestor rânduri avea să scoată apoi *Gazeta Română-Eureiaska*, tribună în două versiuni (românește și idiș) apărută la Iași, în ziua de 12 Martie 1859.

Revenind în Muntenia, vedem cum dispariția timpurie a *Israelitului Român* lăsase un gol imens în problematica emancipării, care se pornise pe făgaș de realizări. Naftali C. Popper, directorul școlii evreilor pământeni, este acela care reia firul presei, întrerupt odată cu dispariția *Israelitului Român*. Împreună cu profesorul Corniliu

¹⁾ M. Schwarzfeld, *Dr. Iuliu Barasch. Omul — Opera — Bucărt alesă*, București 1919, p. 102-103.

²⁾ *Zimbrul*, III, (1855), Nr. 185 din 2 Septembrie.

³⁾ *Ibidem*.

Cahane, întemeiază în București la 17 (29) Mai 1859, un hebdomadar în românește și idiș, sub titlul: *Timpul* (Die Zeit). De fapt în Aprilie acelaș an, un anume Arie Silberstein scosese la București o foaie în idiș: *Et ledaber* (Timpul de vorbit).

Și, când se credea că humanismul a învins complectamente pe evreii retrograzi, tocmai atunci se ridică un obstacol care tindea să nărulască tot ce-au durat în ultimile decenii de lupte continue mendelssonistii. Este vorba de vestitul caz Malbim.

„Rabinul M. L. Malbim, una din gloriile ortodoxismului.. a fost angajat la 1858, ca rabin al comunității din București...”¹⁾ În Muntenia unde plutea un aer mai liber decât în Moldova, Malbim avea să fie periclitat din cauza vederilor sale ortodoxiste. „Comunitatea începu repede să se dezbine: se formară partide pro și contra intrând într'o ciocnire, mai întâi domoală, apoi tot mai pasionată, tot mai violentă, până ajunse la o dezlănțuire a patimilor cum nu s'a mai văzut în această comunitate”²⁾. Rabinul Malbim care prevedea tragedia evreimii pe care o păstorea, prin faptul că asimilarea începuse să dea târcoale, se opune la înființarea școlilor românești în care limba de predare a învățământului era cea românească. Tot odată el se ridică împotriva celor ce proiectau întemeierea templului modern și declară drept misionari pe cei care tipăreau ziare în limba română, el fiind un adept al idișului.

Malbim este ajutat în lupta sa de doctorul în medicină Moritz Wertheimer, adversar declarat al lui Barasch — care se pare că a redactat tot materialul polemic — și de Israel Herș (Baratz), unul din întemeietorii Sinagogii Mari, de pe al căreia amvon Malbim a predicat în nenumărate rânduri. Mai ales că Israel Herș, care fusese alungat în timpul revoluției dela 1848 din fruntea comitetului sinagogii de către evreii cu vederi largi, își vede astfel răzbunarea aproape împlinită, prin faptul că alături de Malbim el putea să se războiască cu adversarii săi. Iar Arie Silberstein se alătură cu ziarul său în idiș, *Et ledaber* (Timpul de vorbit).

Ferestrele spre Europa fiind demult deschise de gruparea mendelssonistă, doctorul Barasch nu renunță la țelurile luptei sale. Calea mijlocie — taberele fiind la extreme în revendicările lor —

¹⁾ M. Schwarzfeld, *op. cit.*, p. 94.

²⁾ *Ibidem*.

n'a putut fi găsită nici chiar de dr. Iuliu Barasch, spirit luminat și galițian în acelaș timp. „Atacuri și contra atacuri în ziare, broșuri, intervenții la autorități... se sfârșiră cu destituirea rabinului la 1862, de către guvern cu a cărui aprobare numai, rabinii puteau funcționa atunci în țară...”¹⁾. Iar după moartea doctorului Barasch, petrecută în anul 1863, savantul rabin Malbim este denunțat guvernului ca turburător al obștii — chiar de către evrei — și dat fiind că era supus străin, este expulzat din țară, în primăvara anului 1864.

Calea spre progres se netezise. Cel mai de temut adversar a fost înlăturat. Istoria se răzbună însă crâncen împotriva celor care o forțază prea devreme la schimbări încă neconturate de regulile ei. Rabinul Malbim gonit din România, școlile se deschid într'adevăr, presa își începe și ea cursul ei nestingherit, iar templul modern răsare ca un monument al evreilor deveniți *români-mozaici*. Asimilismul pe care Malbim îl presimțise și cărui căutase să l se opuié este îmbrățișat cu timpul de către generațiile care se nasc în România. Tinerii evrei, absolvenți ai școlilor românești, se consideră superiori înaintașilor luptători pentru progres. Deaceea acești tineri în momentul când pun mâna pe conducerea obștii nu mai înaintază pe drumul trasat de cei ce propovăduiseră o emancipare mai mult *interioară*, ci se leapadă treptat de tot ce e judaism, declarând oarecum ostentativ că aspirațiile lor nu sunt decât *românești*. Presa evreească de după isgonirea lui Malbim poartă și ea un stigmat: este acela al unei lupte de *suprafață* pentru emanciparea politică-socială și pentru o asimilare *interioară*.

¹⁾ M. Schwarzfeld, *op. cit.*, p. 94.

I

INCEPUTURILE.
ZIARELE BILINGVE

(1857 — 1872)

ISRAELITUL ROMÂN

T I M P U L (דִּיאָ צײַט)

Gazeta ROMÂNĂ-EVREIASKĂ

L'ECHO DANUBIEN

V I I T O R U L

L'ÉSPERANCE

ISRAELITUL ROMÂN

RUMÄNISCHES POST

(POȘTA ROMÂNĂ)

T I M P U L

În acelaș ritm în care evoluase presa românească, au urmat — nu mulți ani după apariția celor dintâi publicații periodice din cele două Principate: Moldova și Muntenia — ziarele scrise de evrei, pentru coreligionarii lor, în limba românească. „Evenimentul care a pricinuit începutul presei românești în Principate a fost războiul ruso-turc și ocupația rusească dela 1829-1834, epoca lui Kisseleff și a nașterii Regulamentului Organic” ¹⁾. Astfel se face că după unele dibuiri și încercări fără de efect, apare în anul 1829, în Țara Românească (Muntenia), la București; *Curierul Românesc*, scos de Ion Heliade-Rădulescu; iar dincolo de Milcov, Gheorghe Asachi întemeiază în acelaș an, la Iași, *Albina Românească*.

Evreii stabiliți în Principatele românești dau și ei la iveală, — după mai puțin de trei decenii dela nașterea ziaristicei române, — prima lor publicațiune periodică în graiul românesc: *Israelitul Român*. Dibuirii, presa evreească n'a cunoscut. Dintru început foile scrise de evreii munteni putem constata că se situiază pe făgașul adevăratei ziaristici. Căci îndrăzneța încercare cu *Israelitul Român*, marchează începuturile promițătoare ale gazetăriei evreești. Pomenitul ziar a luat ființă la București, în ziua de 22 Martie/3 Aprilie 1857 (să nu uităm că în veacul trecut diferența între stilul vechiu și cel nou era de 12 zile), continuând să apară săptămânal, timp de șase luni; în total 24 de numere. Publicațiunea avea un dublu text: românesc și francez; amândouă versiunile aduceau un conținut aproape la fel. Partea scrisă în românește se tipărea cu litere semichirilice. Ultimul număr apărut e cel din 20 Septembrie (2 Octombrie) 1857.

Până la apariția acestui hebdomadur, interesele evreilor, locuitori în Principate, n'au fost discutate și nici susținute de vreo tribună locală. Intelectualii evrei citeau mai cu seamă *Allgemeine Zeitung des Judenthums* (unii fiind abonați la ziarul ce apărea atunci

¹⁾ Ioan Bianu, „Introducere” la *Publicațiunile periodice românești* I, de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, București 1913, p. XIX.

la Leipzig, sub direcția d-rului Ludwig Philippsohn), care înregistra și ecouri din viața evreilor ce sălășluiau în ținuturile românești. Acestora foaia germană le dase denumirea de *israeliții din țările danubiene*.

Evenimentul care a dus la întemeierea *Israelitului Român* nu e prea puțin însemnat. Era tocmai momentul istoric deciziv pentru evreii moldoveni și munteni, pe timpul adunării celor două Divanuri ad-hoc, din preajma conferinței de pace dela Paris; unde urma să se hotărască autonomia Principatelor românești, iar odată cu aceasta, trebuia să fie pusă în discuție și acordarea de drepturi civile și politice locuitorilor evrei din Moldova și Muntenia. Astfel fiind lucrurile, ziarul se înfățișa ca un organ politic și cultural, destinat în bună parte acelei înălțătoare inițiative, formulată atunci pentru prima oară de evreii din Muntenia, prin intermediul unei tribune publice. *Israelitul Român* tindea deci să susțină „principiul toleranței și al egalității înaintea legilor, fără distincție de religione”, deoarece evreii „nu se bucură de această egalitate”. E firesc, așa dar, ca „poporul român drept, bun și progresiv, care este acum ocupat a reforma legile sale învechite, [și] a’și da altele noi, conforme cu spiritul modern, tolerant și progresiv, spre a trage asupra’și simpatia generală a întregii lumi civilizate; că poporul român, ... nu va suferi ca legile sale să nu fie toate în armonie cu spiritul modern, care le-a dictat, și ca în mijlocul unui edificiu strălucitor să rămâie o ruină veche și sumbră”. În acelaș timp acest organ mai urma să fie și o călăuză pentru evreii din Principatele dunărene și să le indice „calea ce trebuie să urmeze pentru saluta lor; că trebuie să îmbrățișeze și ei idei progresive și folositoare țării a’și dobândi simpatia concetățenilor d’alte ginte și că în armonie cu reforma legilor politice, care aștept, trebuie să introducă și ei niște reforme în obiceiurile și ideile lor, în cât nu atinge fundamentul religiei”.

Inițiatorul tribunei de revendicări ale evreilor din cele două Principate, a fost ilustrul om de știință dr. Iuliu Barasch, stabilit la București — după unele peregrinări în însușirea lui de medic prin orașele Munteniei și ale Olteniei — ca profesor de științe naturale și director al minunatei reviste de popularizare a științelor naturale, *Isis sau Natura* (1856-59). În anul în care apare *Israelitul Român* se afla în capitala Munteniei Armand Lévy, un agitator evreu-francez pentru nobila cauză a emancipării evreilor din Principatele dunărene, în acelaș timp și un foarte devotat filo-român. Fiind

în legătură cu dr. Iuliu Barasch, se pare că a contribuit cu sfaturi și cu experiența lui de publicist, la întemeierea *Israelitului Român*.

După părerea istoricului M. Schwarzfeld, formulată într'o vastă și documentată monografie despre D-rul Iuliu Barasch, — monografie în care face pe larg și istoricul *Israelitului Român* — reiese că partea de contribuție a publicistului francez, la fondarea hebdomadaru-lui pe care-l scoate la 1857 dr. Iuliu Barasch, nu poate fi pe deplin stabilită. „Nu putem preciza dacă inițiativa sau impulsul era datorit numai D-rului Barasch sau și lui Armand Lévy, cu care se împrietenise repede și de care ajunsese a fi nedespărțit, destul că în curând un ziar israelit luă ființă și dete expresie dorințelor evreilor din principate în vederea Convenției din Paris" ¹⁾.

Alt istoric, dr. M. A. Halevy, vorbind în treacăt despre apariția *Israelitului Român*, mult mai târziu, susține că „Armand Lévy a fost acela căruia se datorea în primul rând inițiativa culturală de mare răsunet ce s'a luat atunci în București de către I. L. Weinberg și A[aron] Ascher (ca directori) și cu participarea lui Barasch (ca redactor mai mult anonim)" ²⁾. Dr. M. A. Halevy n'a consultat, fără îndoială, întreaga colecție a gazetei; credem că n'a văzut decât unele numere răzlețe și s'a servit în parte de cele scrise despre *Israelitul Român* de M. Schwarzfeld, în lucrarea citată, căci numai cunoscând în întregime colecția ziarului, ar fi constatat că cele mai numeroase articole au fost semnate de dr. Iuliu Barasch. Acest lucru l-am aflat cercetând toate cele 24 de numere ale gazetei unde totuși n'am întâlnit nicăiri iscălitura lui Armand Lévy. Cea mai mare parte din articolele *Israelitului Român* sunt iscălite de Barasch, altele cu numele prescurtat al întemeietorului. Fără să mai insistăm asupra studiilor și cercetărilor reproduse din *Isis* sau *Natura*, datorite deasemenea d-rului Iuliu Barasch. Iar în ce privește capacitatea de a redacta o gazetă, se știe că Barasch era purtătorul și însușitorul curentului de renaștere al evreilor din Muntenia. Stăpâna o desăvârșită limbă literară românească, fiind și bun cunoscător și îndemânatoc mânuitor al celei franceze. Colecția anilor din *Isis* sau *Natura*, manualele științifice românești, alcătuite de Iuliu

¹⁾ M. Schwarzfeld, *Dr. Iuliu Barasch, Omul — Opera — Bucdft alese*, București 1919, p. 307.

²⁾ Dr. M. A. Halevy, *Monografia Templului Coral din București*, București 1935, p. 26.

Barasch, care cuprind și o seamă de paranteze explicative franțuzești și alte scrieri ale acestui om de știință (mai cu seamă manualele didactice), fac să nu se mai pună la îndoială persoana fondatorului primului ziar al renașterii evreilor din Țara Românească. Dealtfel dela această gazetă Barasch avea să-și adauge pe lângă numele său, destul de vestit, și pe acel de *Mendelssohn al României*, pe care i l-au decernat frunțașii conducătorilor evrei din străinătate. În ce privește pe Armand Lévy, presupusul întemeietor al ziarului nu pare de crezut ca el să-și fi însușit limba românească într'o foarte scurtă ședere în Muntenia care — până la ivirea *Israelitului Român* — durează numai câteva luni. Totodată cum se explică faptul că același Lévy n'a semnat cele scrise în hebdomadarul evreesc, el care după dr. Halevy „a fost acela căruia se datorea” existența gazetei; când până și colaboratorii ocazionali și-au iscălit contribuțiile, cele mai multe din acele articole referindu-se aproape numai la partea culturală a tribunei lui Barasch.

Dealtminteri, Lazăr Șăineanu, minuțios în materie de cercetări, afirmă că numai dr. Iuliu Barasch scos *Israelitul Român*. Ocupându-se în anul 1881 cu cercetareaolecției numitului ziar, aduce în această privință următoarele constatări: „Ca redactori responsabili vedem figurând pe răposații Aaron Ascher și I. L. Weinberg, dar sufletul foaei fu neuitatul Barasch ale cărui articole merită și astăzi a fi citite”¹⁾. După care, traducând din franțuzește o scriere a doctorului Barasch: *Emanciparea Israelită în România*, Șăineanu (sub pseudonimul *Eliezer Benmoșe*), confirmă și de astă dată că „el întemeiază la 1857 ziarul *Israelitul Român*, întâiul organ israelit publicat în limba țării și demn în toate privințele de numele lui Barasch”²⁾. Iar publicistul E. F. Braunștein dela Paris, originar din România, într'un scurt istoric al presei evreești dela noi, ocupându-se și de existența *Israelitului Român*, de asemeni nu-l pomeneste pe Armand Lévy. „Fondé à Bucarest en 1857, en français et en roumain (c'est le premier journal juif en cette langue) par le professeur Jules Barasch”³⁾. Tot la fel scrie și Barbu Lăzăreanu: „... a redactat *Israelitul Român* care a apărut din Martie până'n Septembre

¹⁾ *Fraternitatea*, III (1881), Nr. 27 din 10 Iulie.

²⁾ *Apărătorul*, IV (II) (1882), Nr. 22 din 14 Iunie.

³⁾ E. F. Braunștein, *La Presse juive en Roumanie*, în *Revue Hébraïque*, I (1913), Nr. 1, Juillet, p. 67 și în extras separat, Paris 1913, 12 pag.

1857, în românește și franțuzește. Articolele românești ale acestei foi erau tipărite cu caractere semichirilice; printre colaboratori găsim pe Samuel Hillel, Naftali Popper (profesor de limba ebraică la școala israelită din București); garanți (giranți cum s'ar spune astăzi): Aaron Ascher și I. L. Weinberg¹⁾. Altă afirmare categorică în acelaș sens, ne aduce Emil I. Critzman, „Israelitul Român apărut la 1857 sub garanția lui Aaron Ascher și I. L. Weinberg... în care Barasch a pus toată vigoarea condeiului său în apărarea coreligionarilor”²⁾.

Rezultă deci că toți bibliografii și istoricii n'au întâlnit deloc numele lui Armand Lévy, în cercetările și înregistrările lor despre *Israelitul Român*. Numai dr. M. A. Halevy e de părere că nu Barasch a întemeiat hebdomadarul dela 1857, ci Armand Lévy. Susținătorul acestei păreri nu ne indică, însă, și isvorul informațiilor sale, în sprijinul acestei originale enunțări. Fiindcă și în numărul 1 al gazetei, în afară de programul iscălit de cei doi giranți, mai aflăm un vast studiu introductiv: *De ce există jurnalul Israelitul Român* (Pourquoi l'Israélite Roumain est créé), care în afară de partea ideologică vedem că mai are pe alocuri pasagii pline de poezie. Studiul acesta e deasemenea semnat de dr. Iuliu Barasch, și din acest studiu rezultă că semnatul e în acelaș timp și inițiatorul tribunei. De altminteri Barasch care scrisese eseul își manifesta convingerea că „este o mare trebuință pentru țeara aceasta, în timpul acesta (1857). Și subliniază în acelaș timp că menirea foi sale mai „este d'a arăta românilor că israelitenii, concetățenii lor, simpatizează într'un mod viu și sincer cu românii și se identifică cu soarta țării”.

În ce privește pe cei doi giranți ai gazetei: Aaron Ascher și I. L. Weinberg (acestuia din urmă evreii bucureșteni îi datoresc în parte renașterea lor, prin faptul că a lucrat, alături de dr. Iuliu Barasch, la întemeierea celei dintâi școli moderne a „Israelitilor pământeni” din București luând și inițiativa clădirii Templului Coral din capitala Munteniei) au semnat și ei uneori diferite articole, (unele colectiv), sub inițialele R. R. (redactori răspunzători), deși se pare „că și articolele ce purtau semnătura colectivă a

¹⁾ Barbu Lăzăreanu, în *Scena*. N'am avut decât un fragment din numărul gazetei în care au apărut rândurile citate, deci nu putem ști de când e datat.

²⁾ Emil I. Critzman, *Doctorul Iuliu Barasch, viața și activitatea lui*, București (fără dată), p. 15—16.

ambilor giranți erau datorite lui¹⁾ Barasch, care era foarte fecund în scrisul său. Printre colaboratorii *Israelitului Român* mai întâlnim pe Coccio Cohen, Samuel Hillel, Mendel Hornștein, L. Leon, Naltali C. Popper și Jacques Cohen. Iar „principalul protector material al ziarului”²⁾ îl aflăm în persoana cunoscutului bancher și om de afaceri de pe acele timpuri, Abraham Halfon.

Hebdomadarul *Israelitul Român* dela apariție pare să fi trezit într'adevăr ecoul scontat de Barasch, atât în presa românească (cea evreească neexistând) cât și în publicistica străină. O caldă scrisoare de azeziune la mișcarea de emancipare a evreilor din Muntenia, trimite *Israelitului Român* — la întoarcerea sa din exil — cunoscutul luptător și om politic, revoluționarul român dela 1848, C. A. Rosetti. Scrisoarea lui Rosetti s'a publicat în extenso, în nr. 12 al *Israelitului Român*³⁾. Alt mesaj, cel al renumitului artist Matei Millo e de asemenea, un salut și un indemn celor ce se trezeau spre o viață nouă, odată cu renașterea generală a Principatului și a fost inserat de redacție în nr. 11 al gazetei. Din străinătate a trimis o aderare S. Block, redactorul revistei *L'Univers Israélite* dela Paris, textul tipărindu-se în *Israelitul Român*, ce poartă nr. 13; iar *Allgemeine Zeitung des Judenthums* a înregistrat pe larg apariția primului ziar al evreilor din România.

Deși darea la iveală a *Israelitului Român* a produs oarecare vâlvă, cititorii nu se arată să fi prea numeroși. Iluziile fondatorului și ale giranților au fost oarecum exagerate, atunci când în numărul 5 al ziarului ei râvniseră să realizeze beneficii însemnate, de pe urma întreprinderii lor, care urmau să slujească subvenționării școlilor israelite române din București. „ISRAELITUL ROMÂN” avu din partea tuturoră fără deosebire o primire pentru care suntem recunoscători. Aceasta nu este o întreprindere particulară, ci din contra este o operă națională și religioasă, fondată de cei mai

¹⁾ M. Schwarzfeld, *op. cit.*, p. 308.

²⁾ *Ibidem*, p. 313.

³⁾ Scrisoarea lui Rosetti a fost apoi reprodusă rând pe rând în *Românul*, II (1868), Nr. 42 din 12 August; în *Fraternitatea*, III (1881), Nr. 27 din 10 Iulie; în *Revista Israelită*, I (1886), Nr. 6 din 22 Aprilie; în *Lumea Israelită*, I (1902), Nr. 3 din 25 Decembrie; în *Curierul Israelit*, XV (1922), Nr. 5 din 15 Octombrie; în *Adevărul literar și artistic*, IV (1922), seria III, Nr. 139 din 22 Iulie și în *Cuvântul nostru*, II (1927), Nr. 8-10 din Oct.-Nov.-Dec.

insemnați Israeliti ai acestei țări. Când comitetul va face socotelile la sfârșitul fie-căruia an, și va vedea că afară din cheltueli mai prisosește ceva după abonamente, va întrebuița prisosul în folosul Școalelor Israelite Ispaniole și Poloneze, prin urmare fie-care Israelit trebuie să se aboneze, să citească jurnalul și să-l facă a fi citit, trimițându-l și acelor pe care [ii] cunoaște prin alte părți, căci ISRAELITUL ROMÂN este destinat să lumineze și pe alții asupra oricărui lucru ce ne privește pe noi unindu-ne tot de odată și mai strâns între noi”.

Din nefericire cititorii unei astfel de gazete încă nu erau formați pe acele timpuri — de un public anumit nu se putea discuta. Puținii abonați evrei nu-și dădeau seama de valoarea unei tribune locale evreiești (scrisă în întregime de evrei) și de importanța și fără de precedent inițiativă a doctorului Iuliu Barasch. Din pricina aceasta (rațională numai într'un anumit sens) eforturile marelui vizionar și om de știință n'au putut da viață mai îndelungată celui dintâi periodic evreesc din Țara Românească (mai mult de șase luni — am spus-o — n'a durat gazeta) cu toate că în numărul prim, dr. Iuliu Barasch a expus atât de limpede și de înflăcărat programul ideologic în redactare aproape poetică, și nenumăratele năzuinți ale fiului, cum îi plăcea să-și numească al său *Israelitul Român*.

Dealtfel până și cuvintele de rămas bun, tipărite în cel din urmă număr al gazetei, adresate acelor cititori care au înțeles, în bună parte, scopul tribunei, ne arată că *Israelitul Român* apăruse prea timpuriu, într'o țară, în care locuitorii de naționalitate israelită deabia intraseră în școlile unde-și puteau însuși limba românească, și că deaci înainte urma ca cititorii să fie cultivați în spiritul renașterii culturale și al progresului.

„Arunțăm cu aceasta Onor. Abonați ai noștri, că cu No. acesta jurnalul ISRAELITUL ROMÂN va înceta deocamdată. Sunt foarte puțini care au abonat pe un an; aceia vor primi înapoi, de la subsemnații, banii abonamentului pe 6 luni.

„Mulțumim Onor. public pentru buna voință care a arătat neconținut jurnalului nostru, și sântem încredințați că atunci când va reincepe a eși, va găsi tot această favoare”.

O bună parte din cuprinsul *Israelitului Român* și în deosebi articolele datorite doctorului Iuliu Barasch, au fost reproduse în

primii ani ai ziarului *Fraternitatea* de Lazăr Șăineanu, iar în *Egalitatea* deasemenea în colecția celor dintâi ani, de redactorul prim dr. E. Schwarzfeld dela Paris. Tot Lazăr Șăineanu — care în tinerețe a contribuit la redactarea hebdomadărului *Fraternitatea* — a publicat sumarul *Israelitului Român* într'un număr al amintitului ziar ¹⁾. El ne-a dat, în ordinea alfabetică a articolelor, bogatul și variatul conținut al publicației periodice întemeiată de dr. Iuliu Barasch. Săptămânalul atât de admirabil redactat, e analizat în amănunțime de Șăineanu, căci el, cel dintâi, și-a dat seama că merită să fie cercetat cu multă luare-aminte ziarul care marchează începuturile presei evreiești din România, presă scrisă în graiul țării românești.

După aproape doi ani dela dispariția *Israelitului Român* se ivește o nouă încercare în publicistica evreească din Muntenia. Despre întemeietorul celui de al doilea organ al evreilor bucureșteni, se știa că a fost un erudit ebraist, pe nume Naftali C. Popper, unul dintre profesorii și directorii primei școli moderne (israelito-română) din Muntenia, întemeiată în anul 1852 la București, de obștea evreilor lehi-pământeni. Se mai cunoștea câte ceva și despre colaborarea lui la *Israelitul Român* dela 1857. Un număr infim de cercetători știe, însă, că Popper a scos, împreună cu institutorul C. Cahane, în primăvara anului Unirii Principatelor, la București, ziarul *Timpul*, în două versiuni. Să precizăm: publicațiunea amintită a apărut Duminică în 17 (29) Mai 1859, iar numele ei îndoit, sau mai bine: numele românesc și traducerea evreească erau: *Timpul* (דיא צייט). Ieșit în perioada de renaștere a evreilor din Principate, și în cadrul renașterii generale a tinerii României, hebdomadărul de sub conducerea lui Naftali C. Popper n'a avut totuși decât o scurtă durată: zece numere. Din lipsa cititorilor, ziarul a fost nevoit să-și înceteze apariția la 7 (19) August 1859. Foaia lui Popper se tipărea într'un dublu text: românesc și idiș — primul imprimându-se cu caractere semichirilice — și se situează între cele dintâi tipărituri cu litere ebraice din București. Este caracteristic pentru începuturile tiparului evreesc din România amănuntul că *Timpul* (דיא צייט) nu s'a imprimat într'o tipografie evreească, ci în atelierele „Nifon

¹⁾ *Fraternitatea*, III (1881), Nr. 27 din 10 Iulie.

Mitropolitul", unul din primele institute de arte grafice din Muntenia, care a introdus o asemenea literă.

Scopul pe care-l urmărea Popper cu ziarul său, era acela de a relua firul întrerupt prin dispariția *Israelitului Român* și a duce mai departe făclia renașterii, nu numai printre tinerii evrei știutori de carte românească, dar și printre ceilalți; printre cei ce nu cunoșteau altă limbă decât idișul. Popper lămurea chiar acest lucru scriind că „sânt unii Israeliți din România, care nu pot citi ziare scrise în limba Română, apoi și acești indivizi nu pot să rămâie iso-lați în lume; în lumea modernă, cine se isolează rămâne îndărăt; cine nu înnoată cu riul timpului, valurile repezi ale timpului trec peste dânsul și-l înneacă”. Dealtfel *Timpul* (דײַם צײַט) avea de gând să înfățișeze „Românilor creștini, literatura, istoria, religia Israelită în adevărata puritate a ei, cum essistă în adevăr în lumea reală” și nici decum a lăsa românii să se orienteze ei după acei ce au „rele cugetări”. Căci Popper, savant ebraist, ținea neapărat să lămu-rească, tuturor acelora care voiau să cunoască pe adevăratul evreu, rosturile presei evreești din țara noastră, ba chiar și simbolicul ti-tlu *Timpul*, sub care se adăpostea publicația evreească. Scria deci în această privință, că în „Mitologia păgână Elenă, *Timpul* (Saturnus, cronos) era divinitatea distructivă, care mănincă fiii[i] sei pro-prii; în teologia Mosaică, *Timpul* este opul creatorului infinit, care zidește și produce neîncetat din nimic și chiar destrucțiunile sale nu sînt nimicire, ci pregătirea pentru creațiuni noi”.

După cum vedem, tribuna în idiș și românește care și-a luat misiunea de a iniția pe români în cunoașterea moravurilor și a vieții evreești în general, se străduiește să facă mai lesnicioasă apropierea dintre evrei și elementul românesc. Tot în vederea acestui scop, Naftali C. Popper inserează o notă (care apare foarte concludentă), în numărul 3 al *Timpului* (דײַם צײַט): „Fiind că scopul acestui jurnal nu este a îmbogăți pe Redactorii lui, ci numai a desvolta științele elementele ce compun astăzi societatea română, între care se pot so-coti și Israeliții; redactorii dară, roagă pe d-nii profesori ai școalelor naționale din toate districtele, să bine voască a concura și d-lor la susținerea acestui jurnal prin facerea de abonați creștini, pentru cari prețul va fi pe jumătate, adică de un galben pe an”.

Deși *Timpul* lui Popper se adresa profesorilor români, evreilor

Amplio 1.

1.

Duminică 17. M.A.D. 1859

PRINCIPATELE-UNITE.

דיא צייט ТИПДЛД.

[illegible]

JURNAL ROMINO-EBRAIC

הוא גם מודע לזלזול של חלק מהמורים
עבריים כלפי חלק מהתלמידים
העובדים.

Amela jaganas ne cini in stube lapanara mi flomlar
- dets an cokolitsa, shchennatlas ne an an 2 gublar,
amela 3 an 7 shargi. Akonpas cu fure in Ekakemil
mi in jaderge apur mortis? sa kungaspa mikulal fap-
malye, asag 80 kach; cal an 10-15 kach; pofci fpa-
ra. Caci fap. Mitpome. — Be kaching pcamabul
N. Hoyer mi Kanan.

Угрозено е и животот на животните и растенијата во Со-
вјатскиот Сојуз.

[illegible]

ישראל מנסה להשיג את המינימום של פיקודת המבחן.

Na tre lektorji avesthi Jarnali.

און דיא דז לעזער דיעזעס בלאטעס.

Săptămânalul "măd" promite a publica o
cantaie de poezii israelite, numite "Timpul", scris
de tineri israeliti-scriitori, mi în limba română.
Săptămânalul acesta nu este indicat, în limba
hebreu, în publica, în care sfera în care se
trădește abnegație și.

Eu va vorbi în limba Ierusalim la Ierusalim
ca și Ierusalim mă așteaptă Kirațan; eu va vorbi

[illegible][illegible]

אונטערשיידנדיג האבן זיך עטלעכע זאכן געפונען וואס זיינען
קעגן דאס צייט, דעריבער, קענען ערשט נאך דאס צייט
זיך דאס האלטן זיך זעלבן.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

Primul număr din TIMPUL זמן, apărut
la București, în 17 (29) Mai 1859.

Redactorii ziarului: Naftali C. Popper și C. Cahane.

Scris în două versiuni: românește și idis.

cu știință de carte românească și celorla ce știau cel puțin să citească idiș, totuși n'a prea găsit o primire favorabilă, după cum reiese și din aceste rânduri publicate în numărul patru al gazetei:

„Aducem cuvintele a unui corespondent al nostru care ne scrie din Focșani, și ne abținem de la verificare comentarii, sperând că Onor. lectori vor judeca dintr'aceasta intrigile retrograzilor:

„Rabinul d-v., a scris la Israeliții d'aici ca nimeni să nu se aboneze la jurnalul d-v., din cauza că d-nii Redactori sunt misionari care amăgesc pe Israeliții din calea bună. Cu mare mâhnire vedem că Onor. comunitate a Israeliților din București n'a știut a aduce un Rabin mai bun”¹⁾.

Iar în ceea ce privește pe evreii ceilalți: mult mai luminați — destui de altfel ca să fi putut întreține o gazetă — însăși cel care citeau ziare, aceștia se mulțumeu su sporadicele informații referitoare la existența israeliților din Principatele românești, ce apăreau uneori în presa din Austria și Germania — în parte și în cea franceză — presă consacrată în întregime chestiunii israelite din Europa. Publicațiunile străine aveau o serie de abonați evrei la noi în țară, iar *Timpul* (תרפ"א), deși s'a străduit să urmeze pilda acestor organe — în ce privește redactarea — n'a găsit terenul necesar unei apariții mai îndelungate și nici n'a trezit interesul sperat, printre evreii români, cu toate că idișul său era foarte apropiat de limba germană. Dealtfel se pare că și frunțașii celor două obștii ale evreilor bucureșteni: cei spanioli la fel ca și cei lehi, n'au simțit o imperioasă necesitate a unei tribune locale, care avea de gând să devină oglinda săptămânală a intereselor evreești și puntea de legătură spirituală cu poporul țării, a unei colectivități dornice să se elibereze din atmosfera ghetto-ului și să se emancipeze.

Apariția hebdomadarului *Timpul* (תרפ"א), reprezintă totuși, în istoria culturală a evreilor din România, a doua fericită încercare de presă, iar alături de d-rul Iuliu Barasch, Naftali C. Popper trebuie salutat ca un novator; el însuși fiind un strălucit discipol al unor vizionari și oameni de cultură; dr. Ludwig Philippsohn, dr. H. Graetz, dr. Z. Fränkel și Sal. L. Rapaport. Ca și aceștia, Popper a întrezărit renașterea evreilor prin întemeierea școlilor israelite moderne și prin cuvântul scris și difuzat în masă: prin presă.

¹⁾ Se pare că e vorba de vestitul rabin tradiționalist, M. L. Meiblm, predicatorul Sinagogii Mari, care a fost apoi expulzat din țară.

Colecția celor zece numere din *Timpul* dela 1859, a provocat, însă, unor istorici și cercetători ai trecutului nostru cultural, o serie întreagă de nedumeriri și erori. În bună parte ne-am străduit să elucidăm controversele iscate între cei ce s'au ocupat de începuturile presei evreești dela noi, bibliografii acestui săptămânal, și între cele scrise de redactorii prea de vreme dispărutului ziar: *Timpul*.

Primul număr din *Timpul* (ד״א צ״ט), avea ca subtitlu „jurnal româno-ebraic“. În realitate însă, hebdomadarul lui Popper a fost scris și tipărit în românește și idiș. Avem deci lămurită una din nedumeririle amintite mai sus. Trecem acum la cei ce-au discutat această foaie. Într'o vastă și în general bine alcătuită lucrare despre publicațiunile periodice apărute în România, editată de Academia Română, întocmitorii ei: Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, înregistrează totuși eronat titlul *Timpului* (ד״א צ״ט), numindu-l: „*Timpul de vorbit*“. Acestui titlu, cei doi autori ai lucrării, îi alăturază câteva litere ebraice: „עַת לְדַבֵּר“, care trebuia să însemne de bună seamă „*Et ledaber*“ (a cărei traducere românească e menționatul mai sus (*Timpul de vorbit*). Citite, însă, slovele ebraice care au fost scrise greșit (din cauza necunoașterii alfabetului acestuia) ele se traduc în „*Et leraned*“ care nu spune nimic. Mai departe aflăm următoarele date nesigure cu privire la foaia lui Popper: „București. Mai — ? 1859. Redactori N. Poper și Kahane. Apare în românește și jargon“¹⁾. Deducem, așa dar, din felul defectuos de înregistrare că alcătuitoarii lucrării de bibliografie și cei de care s'au slujit pentru descifrarea textelor ebraice și a celor în limba idiș, n'au cunoscut de fel colecția celor zece numere din *Timpul* (ד״א צ״ט).

Ar fi de amintit în acest loc, că istoria literară și chiar istoria însăși „evreo-română“ cuprinde și ea unele date imaginare, izvoare apocrife, documente falsificate. Dar, pe când în alte părți, asemenea elemente de pseudo-istorie au fost de mult înlăturate și puse la index, la noi, ele continuă a se mai bucura de favorurile publicității evreești, în ciuda adevărului și a bunului simț²⁾. Rândurile acestea le scrie un istoriograf: d-rul M. A. Halevy. Totuși, chiar autorul enunțării, fără să supue un control critic cele spuse de bibliotecarii

¹⁾ *Publicațiunile periodice românești*, I, București 1913, p. 724.

²⁾ *Documente apocrife în istoriografia evreo-română*, în *Anuar de studii judaice Sinai*, V, București 1933, p. 3.

Academiei Române, referitor la *Timpul* (דײַא צײַט), își însușește deasemenea „unele date imaginare” despre această gazetă „în ciuda adevărului și a bunului simț”. Astfel, într’un articol intitulat „Contribuții la istoricul profesorilor de limbă ebraică în România”, articol scris în ebraică, în care vorbește despre Naftali C. Popper, afirmă: „În anul 1859 a scos împreună cu Cahane ziarul „Et ledaber” (*Timpul de vorbit*), care se redacta jumătate în românește și jumătate în idiș¹⁾”. Dar nu numai atât; afirmarea aceasta eronată devine o confirmare, când susține apoi, după un interval de ani, pentru a doua oară, într’un alt articol: „Din istoricul tiparului evreesc în România”, cu foarte multă precizie, că printre alte tipărituri evrești, a apărut „și *Et ledaber* sau *Timpul de vorbit*, în București (1859), care veni să umple lacuna lăsată de *Israelitul Român*”²⁾. Din toate aceste referiri confuze, care sunt niște compilări greșite după texte străine (fără să citeze totuși izvorul informativ), reese destul de limpede că în nici un caz istoriograful n’a consultat colecția gazetei pe care o pomeneste de două ori, în timpuri diferite, cu titlul nesigur: *Et ledaber* sau *Timpul de vorbit*. Căci cel care într’adevăr a cunoscut colecția hebdomadarului atât de discutat, scriind în diferite rânduri despre publicația periodică scoasă de N. C. Popper, este unul dintre primii istorici ai evreilor din România, M. Schwarzfild. Repetatele înregistrări și note ale acestui istoric, cu privire la foaia evrească dela 1859, au scăpat însă vigilenței d-rului M. A. Halevy; unul din urmașii săi în cercetarea trecutului cultural al evreilor din țară. Și numai astfel se explică faptul că acesta din urmă, bănuind numai existența unei asemenea gazete dar necunoscând nici colecția ei, nici ce s’a scris despre ea, a putut să comită eroarea de-a o numi cu titlul: *Timpul de vorbit* sau *Et ledaber*!³⁾.

¹⁾ *Perakim*, II (1930), Nr. 4—5 din Ian.—Febr., p. 8. Iată și textul ebraic: „בשנת תרי״ט (1859) הוציא יחד עם כהנא את העתון „עת לדבר” (*Timpul de vorbit*). שהיה ערוך חציו רומנית וחציו בלשון המדוברת.”

²⁾ *Bulletinul bibliotecii, muzeului și arhivelor istorice Templul Coral din București*, II (1936), Nr. 1, p. 17.

³⁾ Se pare că a existat în 1859 o foaie efemeră cu titlul *Et ledaber*, fără text românesc, pe care o amintesc în cel de-al IV-lea tom din *Judisches Lexikon* (Într-o statistică asupra presei evrești), doi cercetători: Georg Herlitz și M. Probst. În planșa XII din capitolul ziarelor ce nu mai apar astăzi, dintre paginile 1102-1110,

Iată dealtfel ce aflăm în colecția săptămânalului *Egalitatea*, redactat de M. Schwarzfeld, în legătură cu amintitul ziar. Un articol semnat colectiv N. C. Popper și C. Kahane, despre: „Vestimentele Israelitilor poloni”, reprodus din *Timpul* (דײַם צײַט), și însoțit de aceste rânduri: „Extras din *Timpul* dela 1859, redijat de decedații N. C. Popper și Kahane. Din acest ziar, bine redijat, nu au apărut decât zece numere. El a azi rarissim”¹⁾. Cercetând mai departe *Egalitatea*, întâlnim câteva numere mai târziu, o revenire cu un adaos și o rectificare. „D. C. Kahane, care în unire cu regretatul N. C. Popper redijase ziarul evreesc român *Timpul* la 1859, pe care l-am crezut decedat, trăiește și se află în Brăila, unde funcționează ca profesor la școala israelită română”²⁾. Iar după o altă trecere de timp, tot *Egalitatea*, retipărește din *Timpul* (דײַם צײַט): „Ziua jalei dela 9 Ab (28 Iulie)” semnat N. C. Popper³⁾. Acelaș istoric, în descrierea făcută *Israelitului Român*, amintește iarăși de existența *Timpului* (דײַם צײַט), aducând alte informații și cu acest prilej dă la iveală lucruri necunoscute nici acestea d-rului M. A. Halevy. „Ziarul *Timpul* era scris jumătate românește și jumătate idisch, redactat de N. Popper și Kahane, în 1859. La apariția acestui ziar, se atribui *Israelitului Român* că a făcut greșala de a căuta să inițieze numai pe români în chestia evreească, pe când *Timpul*, cu ajutorul idischului și-ar face datoria și către evrei (vezi Allg. Ztg. d. Jud. 12 Nov. 1859, p. 553, scris probabil de chiar unul din editorii *Timpului*)”⁴⁾.

Alte indicații despre *Timpul* lui Popper mai aflăm chiar în anul apariției sale. O foaie bisăptămânală de sub conducerea poetului Dimitrie Bolintineanu, primește favorabil inițiativa lui N. C.

bibliografii ne spun că „*Et ledaber*” (sic), ar fi apărut în „Bukarest” între anii „1854-56” (sic), fiind o gazetă „hebr. (a jidd)”.

Chiar și dr. M. A. Halevy, după ce a afirmat că *Et ledaber* este tot una cu *Timpul* דײַם צײַט al lui N. C. Popper și C. Kahane, a fost nevoit să recunoască, în urma unei polemici cu autorul lucrării de față, că una e *Timpul* דײַם צײַט și alta e *Timpul* de vorbit sau *Et ledaber*, și că Naftali C. Popper și C. Kahane nu sunt editorii lui *Et ledaber*, ci că redactorul editor este un anume Arle Silberstein. (Vezi *Adam*, X (1938), Nr. 112-113 (coperta interioară).

¹⁾ *Egalitatea*, III (1892), Nr. 34 din 28 August.

²⁾ *Ibidem*, III (1892), Nr. 38 din 4 Octombrie.

³⁾ *Ibid.*, V (1894), Nr. 31 din 5 August.

⁴⁾ M. Schwarzfeld, *op. cit.*, p. 318.

Popper și C. Cahane. „...*Timpul*, gazetă ebraică (sic), o coloană în limba română și alta în limba ebraică (sic), de dd. N. Poper și Cahane, profesori la școala publică israelită din capitală. Această gazetă se adresează, în câteva rânduri, către coreligionarii săi Israeliți, de-l invită să fie ajutorul patriei. Ne face plăcere să vedem aceste rânduri; dorim însă să fie sincere; am dori și mai mult, ca expresiile acestei foi ce numește țara patria sa, să dovedească că este din această patrie, îndemnând pe Israeliți la fapte, din care unele sânt a-și schimba portul și a-și tăia perciunii”¹⁾.

În anul următor, altă publicație românească, redactată de G. Sion, comentează dispariția *Timpului* (דאָ טײַטש), și arată deasemenea întreaga ei înțelegere pentru cei doi redactori ai periodicului evreesc. „TIMPUL. Doi profesori învățați de la școala Israelită din București, dd. N. Poper și Cahane, de și de religione Israeliți însă din suflet Români, fundară [*Timpul*] cu scop de a propaga între conașionarii lor românismul și civilizațiunea, — și tot odată de a arăta Românilor simțemintele de fraternitate ale națiunii lor. Dar din cauza principiilor sale generoase și liberale, această foaie fu persecutată chiar de reacționarii comunității Israelite, și în fine muri de inanitiune”²⁾.

Un număr de ani mai târziu, Alexandru Pop, arhivarul Academiei Române, în lucrarea sa de bibliografie asupra presei, pomeneste și el (foarte sumar, însă), de existența *Timpului* (דאָ טײַטש), transcriind eronat, nu numai titlul foi, dar și numele celor doi redactori. „TIMPUL (Romanul israelit). N. Poper și Cahoiu, (sic) Buc.”³⁾. Semnul † ne indică necunoașterea ziarului transcris, desigur că l-a găsit trecut în lucrările de bibliografie ale lui Iarcu⁴⁾ și Aricescu⁵⁾, care deasemenea se pare că n’au avut foaia, deoarece și aceștia o înregistrează defectuos.

Informații referitoare la *Timpul* (דאָ טײַטש), mai aflăm la moartea lui Popper. Săptămânalul evreesc *Emanciparea* anunțându-i

¹⁾ *Dîmbovița*, I (1859), Nr. 62 din 20 Mai.

²⁾ *Revista Carpaților*, I (1860), p. 131.

³⁾ *Bibliografia publicațiilor periodice românești și a celor publicate în limbi străine în România sau de români în străinătate, 1817—1867*, București 1888, p. 196, extras din *Analele Academiei Române*.

⁴⁾ *Bibliografia chronologicală română*, ed. II, București 1873, p. 87.

⁵⁾ *Ziarele române care au apărut în Dacia și în alte părți dela 1825, până azi*, în *Columna lui Traian*, IV (1873), Nr. 9, p. 1.

încetarea din viață, amintește de „fostul redactor al unui ziar *Timpul* tipărit în parte în graiul popular al Evreilor și în parte în limba română”¹⁾. Iar într'un alt necrolog închinat lui Naftali C. Popper, scris de M. Schwarzfild, deasemenea întâlnim pomenită gazeta acestuia. „În anii 50 redija un timp un ziar israelit-român, pe jumătate în jargon și pe jumătate românește, în scop de a servi progresul”²⁾. Altă relație ne întâmpină într'un articol despre presa românească din anii 1850-60, semnat de I. Brumărel. Acesta atribuie pe nedrept *Timpului* (ד״א צײַט), o obârșie străină. „Israelitul Român continuă sub titlul de *Timpul*, sub redacția lui N. Popper și Cahoiu (sic)”³⁾. Acelaș lucru îl repetă și istoricul N. Iorga. „Evreii munteni începură a publica *Israelitul Român*, care-și zise apoi *Timpul*”⁴⁾. Două referințe, juste de astă dată, cu privire la *Timpul* (ד״א צײַט), aduce Barbu Lăzăreanu. Scriind despre începuturile presei evreiești din România, menționează că *Timpul* „nu era un ziar româno-ebraic, ci ziar româno-evreesc. Era una din primele două foi, cari pe lângă text românesc, aveau și un text în idiș”⁵⁾. Iar într'o încercare de bibliografie a scrierilor lui Popper, publicată în însuși unul din *Anuarele Sinai* (totuși nici în acest chip nu i-a ajuns d-rului Halevy informația despre titlul corect al foii lui N. C. Popper), Barbu Lăzăreanu redă un fragment dintr'o inscripție aflată pe piatra mormântară a dispărutului, din cimitirul Filantropia, în legătură cu activitatea profesorului-publicist și ziarul său biliagv⁶⁾.

Informații (nelalocul lor și unele confuze) mai aflăm și în alte părți. Chiar și M. Schwarzfild crede la un moment dat, că în „anul 1859 apare, un scurt timp, tot în București, un ziar pentru lumina-rea evreilor *Korat haitim* în românește și idișch, redactat și editat de N. C. Popper, director și institutor la școala israelito-română, un bărbat cult, ebraist eminent, dar care nu a putut mult timp birui greutatea”⁷⁾. Într'adevăr *קורות העתים* (*Korat Haitim*) a existat, dar nu

¹⁾ Anul I (1891), Nr. 16 din 16 Octombrie.

²⁾ *Anuar pentru Israelitii*, XV (1892-93), București 1893, p. 190.

³⁾ *Literatură și artă română*, III (1898), Nr. 12 din 25 Octombrie, p. 779.

⁴⁾ *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, III, Vălenii de Munte, 1909, p. 225 (în notă).

⁵⁾ *Mântuirea*, III (1921), Nr. 710 din 15 Mai.

⁶⁾ *Anuar de studii judeice Sinai*, I, București 1928, p. 16-17.

⁷⁾ *Presa evreo-română, dela primele începuturi până la 1890*, în *Almanachul evreesc ilustrat pentru România*, București 1932, p. 107.

în anul 1859, ci în 1855, și nu la București, ci la Iași. Este cea dintâi foaie a evreilor din Principate și a fost scrisă numai în idiș. În ceea ce privește pe Naftali C. Popper, el nu are nici o legătură cu publicațiunea ieșană, deoarece el n'a scos decât gazeta discutată în aceste pagini, pomenită—după cum am văzut—deseori de însuși M. Schwarzfeld, hebdomadur care s'a chemat : *Timpul* (דיא צייט). Și în volumul V din *Jüdische National-Biografie*, dela Cernăuți, a lui S. Wininger, găsim în pagina 71, amintit în treacăt tribuna lui Popper, căreia i se zice (greșit) „...eine rum-hebr (sic) Zeitung *Timpul* 1859”. Iar publicistul Schoss Roman, alcătuitorul unui repertoriu despre presa în idiș din România ¹⁾ crede și el că *Timpul* lui Popper s'a chemat *Et ledaber*. Relatarea aceasta pare să fie o traducere din românește în idiș, după lucrarea citată a celor doi bibliografi : Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu.

Nenumăratele mărturii aduse în aceste pagini, clarifică enigma ce plana în jurul hebdomadurului dela 1859, *Timpul* (דיא צייט), devenit sub pana neinformată și neinspirată a unora dintre bibliografi și cercetători, un ziar misterios și legendar. Numai astfel „putem închide definitiv această chestiune a istoriografiei judeice, care a confundat în ridicol pe atâția cercetători serioși” ²⁾ printre cari se află și dr. M. A. Halevy, din a cărui lucrare am extras citatul dintre ghilemete.

Despre *Timpul* (דיא צייט) s'ar putea scrie încă foarte mult ; credem, însă, că i se pot — pe bună dreptate — alătura cuvintele întemeietorului și redactorului principal — Naftali C. Popper, din primul număr al ziarului, cuvinte care țin locul unei concluzii. Popper scria că „istoria noastră este un ocean de lacrimi și de singe ; dar în mijlocul acestui ocean, crește o floare frumoasă, misterioasă, măreață și nedestructibilă. Această floare se numește Speranță”. Simțământul acesta a îndemnat pe vizionarii evrei ai veacului trecut, să pună temelia presei evreiești în România, iar unul dintre acei care au sperat în triumful acestei prese, a fost și cărturarul cu vederi largi : Naftali C. Popper.

¹⁾ *Philologische Schriften* (în idiș), III, Vilna, 1929, col. 552.

²⁾ *Documente apocrife în istoriografia evreo-română*, în *Anuarul ctt.*, p. 16.

Presa evreească din Moldova, scrisă în graiul popular idiș, datează din 1855. În acel an aflăm la Iași, o foaie bisăptămânală, care, deși tipărită în întregime în idiș, părea — după titlu — a fi o gazetă ebraică ¹⁾. În limba țării apare abia la 12 Martie 1859, prima publicație periodică de interes evreesc: *Gazeta Română Evreiască*. Era cea dintâi încercare de acest fel din capitala Moldovei și ea venise din partea lui Marcu Feldman (Câmpeanu), colaborator la ziarul *Zimbrul* din Iași și apărător cu dreptul de pledare în procese, după regulamentul atunci în vigoare. Ca și foaia idiș *Korot Haitim*, ziarul lui Feldman apărea de două ori pe săptămână: Luni și Joi. Începând cu al zecelea număr se transformă în hebdomad. Cuprindea două texte: idiș și românesc; acesta din urmă se tipărea cu litere semichirilice. A apărut o serie de 11 numere; ultimul în ziua de 12 Mai 1859.

Dacă încercarea lui Marcu Feldman cu *Gazeta Română-Evreiască* a eșuat prea de vreme, nereușind să trezească vreun interes pentru presă, printre evreii din Moldova, vina nu era a lui, ci a tradiționalistilor fanatici care erau israeliții (denumirea aceasta circula pe atunci în locul celeia a evreilor) din Iași și din întreg ținutul cuprins până la Milcov. O mărturie a timpului aflăm la dr. Iuliu Barasch, care în anii 1841-42 colindase Principatele românești, și care, foarte surprins, constată într-o corespondență trimisă redacției *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, (sub pseudonimul *Rafael Sincerus*): „În toată Moldova n'am găsit niciun exemplar din 'ziarul D-voastră, nici din vr'un alt ziar israelit' ²⁾, cu toate că se citeau nenumărate cărți în ebraică și idiș. Dealtminteri începând chiar din anul în care Barasch vizitase Iașul și regiunea Moldovei, apar în acest din urmă oraș primele scrieri tipărite cu literă ebraică. De peste hotare veneau cu regularitate felurite cărți, deoarece „comentariile legii și ale talmudului, precum și lucrările evreești de evlavie în deobște cari intrau în țară, pe lângă că cuprindeau zecimi de mii de exemplare, alcătuiau o mulțime de opere” ³⁾ pentru evreii locuitori

¹⁾ *כורות העתים* (*Korot Haitim*). În traducere românească: *Evenimentele timpului*.

²⁾ *Evreii în Cracovia, Galizia, Bucovina, Moldova și Muntenia, în anii 1841-42, în Anuar pentru Israeliti*, XVI (1893-95), București 1894, p. 149 și în extras separat, București 1894, traducere de dr. E. Schwarzfild.

³⁾ Radu Rosetti, *Despre cenzura în Moldova*, în *Analele Academiei Române* și în extras separat, București 1907, p. 2.

în Moldova. Iar când progresul se anunță printre „israeliții” tradiționaliști și bigoți, prin întemeierea celei dintâi școli israelito-române, în cursul anului 1853, în capitala Moldovei, acest lucru avea să fie „un semnal de teribilă luptă. Hasidimii și habotnicii se agitară cu furie și Rabinul Taubes, în ziua de Paști 1853, blestemă de pe amvon pe inovatori”¹⁾. Totuși, dacă școala a căutat să-și urmeze cursurile cu un mănunchi restrâns de elevi, ea n'a rezistat decât până la 1857. Tocmai în anul 1860, în urma intervenirii lui Mihail Kogălniceanu²⁾ aveau să se deschidă iarăși două școli evreiești la Iași.

Având de dus această luptă, încă la „1855, Marcu Feldman, într'un articol publicat în *Zimbrul*”³⁾ și intitulat *Cum se cresc astăzi Israelii în Moldova* se ridică cu vehemență contra epitropilor, cari se desinteresează de educația tinerimei sărace și nu deschid școli moderne, cu toată autorizarea obținută de a le întemeia. El afirmă că motivul acestei nepăsări ar fi că fruntașii cari au mijloace a'și educa fii [i] cu profesori privați nu se îngrijiră nici cum de învățătura celor săraci”⁴⁾. În scopul de a duce lupta mai cu înverșunare împotriva celor ce stăteau în calea renașterii și a propriei lor emancipări, Marcu Feldman fondează organul în dublu text: idiş și românesc — *Gazeta Română-Evreească*.

La 12 Martie 1859, când iese primul număr din ziarul lui Feldman, unirea Principatelor era fapt îndeplinit; domnitor fiind Alexandru Ioan Cuza. Se pare, însă, că Marcu Feldman proiectase mai de mult scoaterea acestei tribune, iar aprobarea o căpătase abia după ce s'au unit Principatele. Din această cauză, aflăm că numărul 1 al

¹⁾ M. Schwarzfeld, *Benjamin Schwarzfeld*, în *Anuar pentru Israelii*, XIX (1897-99), București 1898, p. 181.

²⁾ Este semnificativ că în același an și anume la 14 Octombrie 1860, Mihail Kogălniceanu într'o circulară se adresa în chipul următor tinerilor evrei: „Și voi tinerilor de religie Israelită, părăsiți prejudecățile (prejudiciile) și fricile părinților voștri. Cum v'am mai spus și alții dată, vă zic și acum: Pe băncile școlilor noastre, în serviciul armatei noastre, stă viitorul vostru, întrași dar în oaste, camaraderia de sub steag ce veți contracta cu românii creștini va fi chipul cel mai nimerit să ștergeți antipatiile ce lasă în coreligionarii voștri... Cu greu patria ar refuza numele și drepturile de român acelora care l'yl vor jertfi anii și sângele în slujba României”. (Citat după *Acte și documente în chestia evreească*. Memoriu prezentat de Unionea Evreilor Pământeni, guvernului, la Iași, în Mai 1917, cu o precuvântare de I. Negreanu, București 1922, p. 14).

³⁾ *Zimbrul*, III (1855), Nr. 185 din 2 Septembrie.

⁴⁾ Dr. E. Schwarzfeld, *Egalitatea*, XXII (1911), Nr. 50 din 30 Noembrie.

Gazetei Română-Evreiască a apărut: „Sub auspiciile prea înălțatului și prea luminatului Domn Mihail Grigoriu Sturza Voevod, Domn al țării Moldovei în al nouălea an a domniei M. Sale, tipărit în orașul Iași la Institutul Albina, cu voia cenzurei“.

Ocupându-se de existența ziarului evreesc, istoricul A. D. Xenopol, cunoscut ca adversar al evreilor, a căutat în relatările sale, să arunce vina asupra lor, că nu s'au sinchisit de politica țărilor românești. Și scrie că nici „măcar la Convenția dela Paris nu se văd stăruinți de ale evreilor de a fi primiți în cetățenia română, de oarece și ea păstrează, deși încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetățenia română creștinilor. De aceea o foaie evreiască intitulată *Gazeta româno-evreiască* apărută în Iași, sub redacția lui B. Feldman ¹⁾, în numărul întâi din 12 Martie 1859 zice că se va ocupa numai cu literatura, comerțul și industria, întru cât edificiul politic a rămas închis Judeilor locuitori în Principatele Unite. Dar foaia nu protestează, nici nu face vreun comentariu asupra acestei închideri“ ²⁾. Lucrurile nu par să se fi petrecut, însă, chiar astfel. În primul rând Xenopol n'are cunoștință de *Israelitul Român*, căci altfel n'ar mai fi scris că evreii n'au depus stăruințe la încheierea Convenției dela Paris din 1858. În ce privește *Gazeta Română-Evreiască*, numai întâmplător a întâlnit, credem, foaia în biblioteca universității din Iași. Deoarece cu toate că se subintitula numai *literară, comercială și industrială*, *Gazeta Română-Evreiască* s'a ocupat, uneori — în scurta ei durată — și cu chestiuni de acută actualitate pentru obștea evreilor ieșeni, și nu s'a limitat numai la cele înscrise pe frontispiciu. Valorosul istoric al evreilor din România, dr. E. Schwarzfeld, citează numărul 6 al *Gazetei Română-Evreiască*, afirmându-ne că pomenitul exemplar a reprodus un referat al

¹⁾ În loc de M. Feldman, A. D. Xenopol scrie B. E probabil o greșală de transcriere ori de corectură.

²⁾ *Istoria Românilor din Dacia Trădată*, XIII, ed. III-a, București 1930, p. 234. Iar în volumul al XIV-lea, la pag. 155-56, Xenopol deasemenea repetă, cu mici schimbări, afirmațiile anterioare și anume că „o foaie evreiască ce apăruse la Iași în tipografia lui H. Goldner și sub redacția lui B. (sic) Feldman, intitulată *Gazeta română evreiască*, în profesia ei de credință din numărul 1. din 12 Martie 1859, își mărginește scopul activității ei numai la literatură, comerț și industrie, „întrucât edificiul politic rămânând închis iudeilor locuitori în Principatele-Unite, am socotit a fi de prisos cu reproducerea în jurnalul de față, de articole politice“. Faptul este numai constatat de foaia evreiască, fără nici un comentariu, fără nici o protestare“.

ministrului Dimitrie A. Cantacuzino, referat înaintat la 7 Iulie 1858 Prințului Caimacam, cu privire la întemeierea școlilor israelito-române din Moldova. D-rul Elias Schwarzfeld a și transcris, dealtfel, din foaia lui Feldman, pentru o cercetare pe care a publicat-o în hedomadatul *Egalitatea*¹⁾, referatul amintit.

Numărul 1 din *Gazeta Română-Evreiască*, a fost apoi discutat de Barbu Lăzăreanu, care l-a înregistrat cu multă meticulozitate, în chipul următor: „Titlul ei — al publicației — (cu caractere latine, dar utilizând, pentru derivata ă trema în locul semnului scurtării deasupra vocalei a); *Gazeta Română-Evreiască*. Subtitlul foii (cu caractere semichirilice: Literară, comerțială și industrială)²⁾. Devenit obiect de muzeu, acelaș număr (prim și unic), a fost apoi reprodus printr'un clișeu, după un interval de ani — pentru a doua oară — într'un buletin al unei biblioteci³⁾, fără să poarte de astă dată vreun comentariu sau descriere. Istoricul M. Schwarzfeld ne amintește deasemenea încercarea lui Feldman, aducând însă informații care nu corespund aproape deloc. „În Moldova, la Iași, primul ziar pentru interesele evreești își face apariția la 1854, pe jumătate în românește, și pe jumătate în idiș. Redactor și editor M. Feldman, apărător cu dreptul de a pleda după uzul vechiu. Aceasta s'a manifestat apoi și în publicitate și în broșuri. Ziarul acesta *Korot Hajehudim* nu a avut nici el decât o scurtă existență“⁴⁾. Numele atribuit de M. Schwarzfeld gazetei lui Feldman e fantezist. N'a existat niciodată o astfel de publicațiune evreiască. După cum am văzut din paginile lucrării, Marcu Feldman (Câmpeanu) n'a scos la Iași, în anul 1859 decât foaia bilingvă: *Gazeta Română-Evreiască*, iar în 1854 nici pomeneală de presă evreiască în capitala Moldovei.

Deși fondată de un publicist de carieră, care avea să publice mai târziu felurite lucrări⁵⁾ ba chiar și un al doilea ziar în capitala Moldovei⁶⁾, *Gazeta Română-Evreiască*, n'a putut cu toate acestea

¹⁾ Școlile publice israelite, în *Egalitatea*, XXII (1912), Nr. 2 din 13 Ianuarie.

²⁾ O veche publicațiune periodică, în *Adam*, I (1939), Nr. 16 din 1 Februarie.

³⁾ Buletinul bibliotecii, muzeului și arhivelor Istoricului Templului Coral din București, II (1936), Nr. 1, p. 20.

⁴⁾ *Presa eureo-română*, în lucr. cit., p. 167.

⁵⁾ *Capit comunisfăet evreești din capitala Iași*, Iași, 1859; *Bibliografie sau Descripciune biblică* (culeasă și tradusă de H. Feldman sau Câmpeanu și editată de M. Feldman), Iași, 1860; *Emanciparea Israelită în România* (traducere după Dr. Iuliu Barasch), Iași 1861; *Apărarea comercianților căzuți din Jassy*, Iași 1863.

⁶⁾ *Voacea Apărătorului*, 1872.

să învingă vicisitudinile timpului și mai ales cerbicia evreilor moldoveni, a căror nepăsare și ostilitate, a ținut în loc inițiativele celor ce prevedeau renașterea și emanciparea lor (a *Israelitilor*). Cel dintâi ziar al evreilor din Moldova, (cel dintâi scris în limba țării), *Gazeta Română-Evreiască*, întemeiat de Marcu Feldman (Câmpeanu), nu marchează numai începuturile presei evreești din Moldova, ci apariția acestui ziar rămâne un punct luminos în îndepărtatul trecut, când evrei idealști, energici și cu vederi largi — nu atât de numeroși cât ar fi fost de dorit — s'au dedicat integral chestiunilor ce se iscau și frământau colectivitatea *Israelitilor*, în epoca lor de renaștere, pe la mijlocul veacului trecut.

Față de insuccesul primelor publicații periodice de interes evreesc, nu s'a mai încumetat nimeni să editeze astfel de gazete. Șase ani aveau să treacă până se ivește un organ destinat în întregime chestiunii evreești, scris în bună parte în limba română. Inițiativa vine de astă dată dela un autodidact, Sigismund Carmellin, care întemeiază la Galați, în ziua de 1 Septembrie 1865, un ziar scris în românește și franțuzește: *L'Echo Danubien* dedicat la început numai materiilor indicate în sustitlurile depe frontispiciu: „Comercial, agricol industrial, artistic și literar”. *Gazeta* lui Carmellin avea să cunoască una dintre cele mai sbuciumate existențe, întocmai cum s'a întâmplat și cu redactorul ei. Era o foaie peregrinară — am putea foarte bine numi-o nomadă: apărea un timp într'un centru oarecare, își înceta apoi, din felurite cauze, existența, ca să reapară într'un alt oraș, ba chiar și într'o altă țară, sub o nouă înfățișare, cu titlul bineînțeles schimbat. Pretulindenea, însă, pe unde valurile vieții l-au mînat pe Sigismund Carmellin, el a răspândit binefacerile unui condei viguros și neînfricat, iar luminile tribunei sale au chemat la o viață civilizată numeroși evrei ce nu mai voiau să trăiască în obscurantism.

Apărut la Galați, *L'Echo Danubien* fuzionează după un interval de timp, în Martie 1866, cu *Moș Ion*, foaie scoasă de poetul și publicistul originar din Grecia, George Baronzî, iar în locul lor iese sub altă înfățișare, la Brăila, hebdomadarul de scurtă durată *Pressa Română*, purtând pe frontispiciu numele ambilor redactori. În Octombrie acelaș an, vedem că reapare din nou la Galați *L'Echo Danubien*, pentru ca după aproape un an din noua-i existență, în

August 1867, Carmellin să-și mute definitiv ziarul la București, unde avea să apară — cu scurte intreruperi — până la 26 Martie 1871, dată la care publicistul e nevoit să părăsească țara. Deși subtiliturile ziarului pomeneau de nenumărate rubrici, totuși Carmellin găsește de cuviință să se ocupe de încă o chestiune ce nu figura printre cele înșirate la apariția primului număr. Dat fiind că în Capitală, mișcarea antisemită tocmai începe să ia avânt și lipsind orice fel de publicație care să fi venit în sprijinul evreilor, e cât se poate de bine venită gazeta lui Carmelin. De fapt mișcarea împotriva evreilor care se accentuiase nu lovea numai în cei dela orașe. Chiar și locuitorii evrei dela sate au suferit de pe urma valului de ură — sau mai bine zis — cu deosebire satele și cătunele sunt cotropite de acest flagel, prin faptul că goanele celor ce-și aveau existența în comunele rurale, erau zilnic puse în practică cu mai multă înverșunare de guvernul de pe atunci. Era așa dar momentul prielnic pentru Sigismund Carmellin — care nu știa ce-i frica sau lașitatea — să intervină în favoarea celor obidiți. Astfel se face că *L'Echo Danubien*, nu numai că își însușește o nouă latură de activitate : problema evreească, dar mai mult ; Carmellin își dedică aproape în întregime hebdomadarul, evreilor din România. Mai ales că întreaga chestiune evreească „fiindu-i aproape de inimă și cunoscând-o în toate detaliile ei, el o trata cu acea fineță și cu acea tărie, ce formează una din calitățile excepționale ale acestui ziar”¹⁾.

În timpul când *L'Echo Danubien* apărea la București și când devenise o tribună pentru apărarea evreilor, ca să poată fi citită de cât mai numeroși din ei, Carmellin tipărește și unele articole în limba germană, limbă vorbită mult de către evreii din România. Tot în această perioadă de timp, și anume în anul 1868, Sigismund Carmellin a dus prin ziarul său, o vie polemică cu filo-românul Armand Lévy, pe motivul tacticei desfășurate în chestia evreească. Publicistul francez dase tocmai în acel timp la iveală, în București, un ziar deasemenea bilingv : *Israelitul Român* și avea cu totul alte vederi în problemele pe care le discuta și Carmellin în *L'Echo Danubien*. Dar nu numai atacurile *Israelitului Român*, au încercat să nimicească foaia lui Carmellin, ci nenumărate au fost încercările împotriva publicistului de curaj, care se avântase pe calea inepul-

¹⁾ M. Braunslein-Mebayan, *Sigismund Carmellin*, în *Anuar pentru Israeliti*, XI (1888-89), București 1888, p. 201.

zabilei discuții asupra chestiei evreești. El nu s'a intimidat, însă, și nici n'a dezarmat. Dimpotrivă. „Unei scrisori deschise (din partea unui israelit Fleș) că nimeni nu l-a însărcinat pe Carmellin să ia sub ocrotirea lui cauza evreilor, acesta răspundea calm că, pentru apărarea unei colectivități calomniată și insultată, nu e neapărat necesară o autorizare din partea celor prigoniți și ocărăți, ci numai simțământul de dreptate, omenie și nepărtinire. Și semnează: S. Carmellin Redactorele jurnalului *L'Echo Danubien*, foale ce apără cauzele juste fără autorizare”¹⁾. Mai toți acei cărora le convenea ca asupra lui să nu-și afle apărători, nu priveau deloc favorabil întreprinderea lui Carmellin pusă în slujba populațiunii evreești din țară. Deoarece aproape în întregime „*L'Echo* era consacrat luptei politice, demascării goanelor și străduinței pentru o egală îndreptățire”²⁾ a întregii colectivități evreești din România. Și nu puține au fost campaniile ziarelor antisemite pentru exterminarea hebdomadărului *L'Echo Danubien* și piedicele ce se puneau în calea lui Carmellin. Împotriva tuturor „măsurilor guvernamentale... el și-a continuat lupta cu o energie crescândă și cu o jertfă de sine vrednică de-a fi dată ca pildă. Ziarul său, constrâns de atâtea ori să-și întrerupă apariția, a reapărut totdeauna la timpul oportun cu noul puteri de viață, până în 1871, când fu obligat la o tăcere prelungită; deoarece cutezase să divulge complotul urzit la Ploești împotriva evreilor, el fu osândit în lipsă la o pedeapsă severă ceace-l sili să părăsească Bucureștii”³⁾. În afară de vajnica apărare pe care o luase evreimii din țara noastră, *L'Echo Danubien* a folosit și istoriei. De el s'a slujit cronicarul evreilor din România Iacob Psantir, pentru lucrările lui. Psantir relatând acest lucru, aduce în același timp omagiul lui Carmellin. „Câți evrei se găsesec în fiecare oraș, am aflat din statistica pe care înțeleptul S. Carmellin redactorul jurnalului *L'Echo Danubien*, a publicat-o; acest bărbat și-a sacrificat viața pentru noi evreii”⁴⁾. Ar mai fi de amintit că în vara anului 1869, Carmel-

¹⁾ Barbu Lăzăreanu, *Pentru o istorie contemporană a evreilor din România*, în *Știri din lumea evreească*, IV (1923), Nr. 167 din 13 Februarie, p. 9.

²⁾ M. Schwarzfeld, *Presa evreo-română*, în *lucr. cit.*, p. 107.

³⁾ Citat de Barbu Lăzăreanu după *Vossische Zeitung*, în lucrarea amintită din ziarul citat. Ală traducere vezi *Fraternitatea*, V (1883), Nr. 38 din 7 Octombrie.

⁴⁾ *Cronica țărilor românești* (în idis), I, Iași 1871, p. VIII (intr'o notă la prefată).

lin încercase, împreună cu Iulius Schein (un văr al lui Lazăr Șăineanu) să redacteze un trisăptămânal în limba germană: *Bucarter Fremden Blatt*. Ziarul al cărui abonament era de lei 30 pe an, n'a durat însă, decât din Martie până în Iulie 1869.

Silit, după cum am văzut, de împrejurări, să părăsească România, Sigismund Carmellin poposește la Bruxelles, unde reia editarea ziarului său, de astă dată numai în limba franceză, sub titlul *L'Echo de l'Orient*. Urmându-și linia de conduită și drumul pe care l-a trasat aci în țară cu *L'Echo Danubien*, noua ediție a acestui hebdomadur pare o desăvârșită continuare. „Principiile conținute în acea foaie sunt: Egalitatea tuturor oamenilor, respectul religiunii și a proprietății, fraternitatea tuturor națiunilor și în fine apărătorul zelos al umanității”¹⁾. Din Belgia își strămută apoi publicațiunea periodică la Amsterdam și de acolo la Breslau. În acest din urmă oraș Carmellin schimbă din nou titlul gazetei sale, intitulând-o *La Concorde*. „Scopul acestui ziar este de a combate mișcarea antisemitică și de-a propaga unire și frăție între partizanii feluritelor culte”²⁾. După o altă trecere de timp, *La Concorde* își stabilește sediul la Buda Pesta, unde se statornicește câțiva ani; se transformă într-o tribună bilunară, „apără cu căldură cauza Evreilor și e scrisă în limbile franceză și germană”³⁾. Primele două pagini tipărite în franțuzește, au în cei dintâi ani, ca subtitlu: „Tolerance religieuse, Littérature, Arts et Finance”. Iar începând din anul 1884: „Revue franco-allemande paraissant à Budapest”. Ediția germană din acel an se intitulează: *Die Eintracht „Deutsch-französische Zeitschrift in Budapest”*.

În tot timpul acestor peregrinări, Sigismund Carmellin n'a uitat deloc situația critică a evreilor din România. Mărturie avem seria de articole semnate de el, articole foarte judicioase și însuflețite, apărute în colecția ziarului *Apărătorul*⁴⁾ de sub conducerea lui A. S. Gold, care par scrise anume pentru gazeta evreească din țara noastră. Carmellin se ocupă acolo de chestiunea emancipării evreilor locuitori în România, relatând amănunțit o seamă de nedreptăți de

¹⁾ *Vocea Apărătorului*, I (1872), Nr. 15 din 31 Decembrie.

²⁾ *Apărătorul*, I (1881), Nr. 5 din 9 Februarie.

³⁾ *Ibidem*, IV (II) (1882), Nr. 2 din 10 Ianuarie.

⁴⁾ Articolele lui Carmellin se află în colecția *Apărătorului* din Februarie și Martie 1881.

care sufereau cei ce-au fost înlăturați în 1879 dela naturalizare. „Pentru a proba Europei că România respectă angajamentele 'sale, s'a abrogat art. 7 din Constituțiune, care zicea, că numai străinii de rit creștin pot fi naturalizați. Actualmente această restricțiune legală nu mai există, dar progresul ce s'a făcut nu este de cât teoretic, lipsit cu desăvârșire de ori ce însemnătate și utilitate practică. De azi înainte ei pot solicita indigenatul. Inșă de la admisibilitate până la admiterea efectivă este o mare distanță, mai cu seamă în România, unde fiecare caută a pune Evreilor o mulțime de piedici“¹⁾. Iar pentru că ținea să fie în curent cu cele ce pătimeau evreii din țară, redactorul lui *La Concorde* vine pentru un scurt timp iarăși în România. La sosirea-i „în capitală după o absență de 13 ani de zile, toți prietenii și cunoscuții lui l-au făcut o primire foarte călduroasă; amintindu-și de serviciile aduse Evreilor prin presă“²⁾. Dealtminteri confirmarea că în tot timpul activității sale Carmellin s'a ocupat în mare parte de soarta evreilor români, o aflăm la moartea lui, petrecută în anul 1887. În acel an scotea continuarea hebdomadarului *L'Echo Danubien*, la Paris, sub titlul *L'Echo de l'Orient*, „Journal International, Politique, Littéraire, Artistique, Financier et Commercial, suite de *La Concorde* de Budapest et de *L'Echo Danubien* de Bucarest, fondé en 1865“. Printre alte chestiuni, în ziarul parisian Carmellin scrie și despre antisemitismul lui Vasile Alecsandri, trimisul diplomatic al României în Franța³⁾. De fapt, nici după încetarea din viață a lui Sigismund Carmellin, *L'Echo de l'Orient* nu și-a întrerupt apariția, ducându-și mai departe existența. Pe frontispiciul gazetei aflăm de astădată că figurează „Fondateur : Sigismond Carmellin“, „Directrice : Madame Veuve Sigismond Carmellin“, iar „Redacteur en chef : Henri Carmellin“. Articolele poartă iscăliturile: Caroline Carmellin și Henri Carmellin; acesta publică într'unul din numerele anului 1887 : „Une Circulaire Ministérielle ou L'ignorance obligatoire en Roumanie“. Tot referitor la țara noastră scrie și Caroline Carmellin articolul : „Comment la Roumanie progresse“.

Sigismund Carmellin, evreu originar din Austria, apare astfel ca unul dintre cei mai vajnici și devotați publiciști pe care i-a cu-

¹⁾ *Apărătorul*, I (1881), Nr. 7 din 23 Februarie.

²⁾ *Fraternitatea*, V (1883), Nr. 38 din 7 Octombrie.

³⁾ *L'Echo de l'Orient* din 15 Februarie 1887.

noscut până la dânsul presa evreească din România. În intervalul de ani cât a stat aci în țară și chiar după ce-a fost nevoit s'o părăsească, s'a identificat cu suferințele și năzuințele coreligionarilor săi și a fost un susținător neînduplecat al emancipării evreilor din România. Prin scris a biciuit el fără de cruțare pe cei ce inaugura-seră goanele evreilor dela sate, căutând în acelaș timp să le schimbe concepția greșită pe care și-au format-o despre evreii născuți și crescuți în țară. Iar faptul că *L'Echo Danubien* a rezistat numai în România timp de aproape cinci ani, înălăturând în acest timp din calea sa nenumărate greutateși de tot felul, însemnează — raportat la acele timpuri — un adevărat record. Ni se lămurește astfel, covârșitorul rol pe care l-a avut publicistul Sigismund Carmellin, în perioada de renaștere a evreilor din țară și marele lui merit de a fi deschis căile presei, dedicată exclusiv intereselor și chestiunii evreești din România, într'o epocă sumbră pentru frații acestui vizionar și neînfricat mânuitor de condei.

Pe timpul când gazeta lui Carmellin mai apărea la Galați, întâlnim la București o altă încercare de presă evreească. Este vorba de *Viitorul*, jurnal hebdomadar, politic, moral, religios, comercial și artistic. Foaia aceasta care se tipărea în franțuzește și românește, n'a avut, însă, decât o scurtă durată. A apărut la 5 Noembrie 1866. Fondatorul gazetei era Antoine Lévy, originar din Franța, sosit chiar în cursul aceluși an în România. Anul în care apare hebdomadarul lui Antoine Lévy, a fost nefast pentru evreii din București și plin de surprize neplăcute pentru cei din cuprinsul întregii țări; au început atunci goanele populației evreești dela sate. Vedem astfel cum în cursul lunii iunie 1866, în timp ce se făceau preparativele pentru inaugurarea Templului Coral din Capitală, scene penibile se ivesc și copleșesc nu numai pe evreii bucureșteni, dar și pe cei din restul țării. Căci în vreme ce la Cameră se discuta articolul 7 din Constituție, articol de care depindea soarta evreimii române, un grup de adversari ai emancipării acestora năvălește pe neașteptate în strada Sf. Vineri dărâamând noua clădire a Templului. Antoine Lévy, martor ocular al acestor turburări, nu e numai surprins dar și îndurerat de vandalisme petrecute ziua'n amlază mare, în plin centrul Capitalei. El care sosise dintr'o țară

în care deviza era : „Libertate, fraternitate, egalitate“, nu poate să rămână pasiv. Concepe dar, sub impresia întâmplărilor din acea vară, o tribună care urma să fie pusă în slujba evreilor nedreptațiți și asupriți. Obține în acest scop sprijinul material al frunțașilor evrei din București și scoate săptămânalul — de scurtă durată, însă — *Viitorul*. În coloanele gazetei sale, Antoine Lévy se ridică împotriva prigoanei ce se pornise contra populațiunii evreești din țară, făcând în același timp apel la mințile luminate ale conducătorilor politici români ; solicitându-le naturalizarea evreilor din România.

Știri prea multe despre hebdomadatul *Viitorul* nu ni s'a păstrat. Publicistul E. F. Braunștein, ocupându-se de foaia lui Lévy, redă foarte sumar și eronat descrierea ei. Astfel el îi atribuie lui Armand Lévy întemeierea gazetei ; îi situează apariția la Iași și-i indică anul tipăririi 1867. „*Vietorul*. — *L'Avenir*, journal hebdomadaire. Jassy 1867, dirigé par Armand Lévy, juif français et auteur de plusieurs ouvrages sur la Roumanie. Fondé par souscription publique ce journal ne put durer pour diverses raisons" ¹⁾. Se pare, însă, din modul în care Braunștein, descrie *Viitorul*, că n'a văzut nici un număr al gazetei, căci altfel nu se explică multele erori în descrierea ei. În ce privește subscripția de care pomenește istoriograful și acest lucru apare ca o nedumerire, deoarece însuși Antoine Lévy a mărturisit că a scos foaia cu sprijinul efectiv al următorilor frunțași evrei : „Jacob Löbel, Halfonii, Jaques Cohen, Weinberg, îmi daseră concursul pe care îl deteră, cu atâta bună voință lui Armand Lévy ; ei mi-au dat sprijin a funda ziarul" ²⁾.

Încetând să mai apară *Viitorul*, Antoin Lévy scoate în continuare, un al doilea hebdomadatul, scris și acesta în limbile română și franceză, sub titlul : *L'Espérance*. Primul număr poartă data de 31 Decembrie 1866. Și noua foaie a lui Lévy s'a ocupat deasemenea cu combaterea goanelor dela sate și se pare că și-a ajuns în bună parte scopul, folosind evrellor din România, după însuși spusele redactorului ei. Cauza pentru care nici urmarea *Viitorului* n'a avut o mai lungă durată, e foarte ușor de întrevăzut. Solicitat de conducătorii Templului Coral din București, Antoine Lévy, care avea studiul rabi-

¹⁾ *Op. cit.*, p. 68.

²⁾ Armand Lévy, notițe asupra vieții și activității sale, în *Revista Israelită*, VI (1891), Nr. 8 din 25 Aprilie, p. 215.

nice, acceptă postul de predicator al lăcașului de cult. Neavând posibilitatea de a se mai dedica exclusiv decât noii sale meniri el abandonează *L'Espérance*, care întrunise mai multe numere până în primăvara anului 1867. Acest lucru apare cu atât mai lămurit dacă avem în vedere că Antoine Lévy fusese solicitat de conducătorii Templului să officieze slujba religioasă la înmormântarea lui A. L. Löbel, unul dintre fondatorii monumentului religios și cel ce-a stimulat apariția ziarului *Viitorul*. Iar în Iulie acelaș an i se dă însărcinarea să rostească discursul de inaugurare al templului reclădit, discurs tipărit apoi în două versiuni: românește și franțuzește ¹⁾. În Octombrie 1869, îl aflăm pe Antoine Lévy, în aceeași calitate la Iași, de unde după un număr de ani avea să se reintoarcă definitiv în Franța.

Ca să putem afla dacă foile pe care le-a scos în anii 1866-67 Antoine Lévy, au folosit într'adevăr evreimii din România, nu avem decât să aducem mărturia însuși a întemeietorului, mărturie rostită într'un discurs funebru la mormântul lui Armand Lévy, încetat din viață la Paris. Antoine Lévy amintește în fața mormântului deschis al amicului său, toate peripețiile și luptele pe care le-au avut ei de întâmpinat în România, atuncea când s'au dedicat un timp combaterii adversarilor evreilor de pe aceste meleaguri. Printre altele, el pomeneste și de contribuția hebdomadarului său *L'Espérance*, la limpezirea chestiei evreești, atât de haotică la venirea lui în țară. „Când am plecat câțiva ani mai târziu, spre a continua în România opera ta, (Antoine Lévy se referă la timpul cât a stat în Muntenia Armand Lévy, între anii 1856-57) publicând ziarul francezo-român *Speranța*, am găsit acțiunea ta atât de eficace și durabila, încât cu toată neexperiența mea, imi era posibil să influențez într'atâta opinia publică și guvernul, încât răscoalele populare, în cari se devastau sinagogile, se ardeau sulurile de lege și se maltratau Evreii, încetară puțin câte puțin, închisorile în cari gemeau coreligionarii noștri nevinovați se deschiseră; ba, guvernul însuși se văzu silit de opinia publică europeană,—pusă în curent de *Speranța* de aceste fapte—de a reclădi pe speșele sale frumosul templu israelit din București, pe care am avut durerea de a-l vedea dărâmandu-l într'o răscoală atățată de protivnicii Evreilor” ²⁾.

¹⁾ *Discours d'Inauguration du Temple Choral Israélite de Bucarest*, Buc. 1867.

²⁾ *Discours rostit la mormântul lui Armand Lévy*, în *Egalitatea*, II (1891).

Deducem așa dar din cele relatate de Antoine Lévy, că Viitorul și mai cu seamă continuarea acestuia: *L'Espérance* — cu toate că ambele n'au avut durată mai îndelungată — au ameliorat în bună parte starea de plâns a evreilor din țara noastră, pe timpul când pe tronul României urcase domnitorul Carol I și când țara a dobândit o nouă Constituție.

Altă gazetă cu titlul *Israelitul Român*, apare la București, în ziua de 26 Iulie 1868. Foaia se tipărea de două ori pe săptămână: Vineri și Marți, în două versiuni: în românește și franțuzește și purta ca motto: „Libertate — Egalitate — Frățietate”. Fondatorul gazetei era vestitul Armand Lévy, o veche cunoștință a conducătorilor politici români și a evreilor bucureșteni. El legase o strânsă prietenie cu fruntașii revoluționari români încă în urmă cu două decenii, la Paris, unde se refugiară capii mișcării dela 1848: I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, frații Goleșcu și ceilalți oameni politici români. Ecoul întâlnirii cu tinerii revoluționari (Armand Lévy fiind el însuși o fire revoluționară), nu se lasă întârziat. Astfel se face că în anul 1853 Armand Lévy dă la iveală prima sa scriere în favoarea Principatelor dunărene ¹⁾, iar peste câțiva ani, în 1856, poposește pentru întâia oară în Muntenia, fiind invitatul amicilor săi depe vremuri, dela Paris, reîntorși între timp în Principate și deveniți conducători ai treburilor statului. În scurtul interval de aproape un an numai, Armand Lévy — stabilit în capitala Munteniei — agită ideea emancipării evreilor moldo-valahi, și se întoarce, după aceea, iarăși în Franța. Acolo după ce-și dă aportul la susținerea revendicărilor populației evreești din cele două Principate românești: Moldova și Muntenia, revendicări expuse cu prilejul Convenției dela Paris, prin intermediul *Israelitului Român* pe care-l redactează în 1857 doctorul Iuliu Barasch, se dedică apoi, ca vajnic susținător, politicei românești peste hotare. Vedem astfel, că publică la Paris, în 1858, o lucrare de răsunet (sub anonim), în două ediții consecutive, cu referire la politica împăratului Napoleon al III-lea față de Principatele

¹⁾ *La Russie sur le Danube. Avec une protestation des Roumains contre l'invasion de leur patrie et la correspondance sur les Principautés danubiennes entre Demetri Bratiano et Lord Dudley Stuart*, Paris 1853.

românești¹⁾. După un interval de ani, dă la iveală o nouă lucrare, aceasta consacrată emancipării evreilor din România²⁾. Inserează în același timp, în *L'Opinion Nationale* și alte gazete, articole în care face cunoscut Europei unirea celor două Principate românești sub numele de România. Scrie în acest sens, că statele Europei care se constituie „garanții drepturilor Românilor au sarcina internațională d'a veghia asupra sorții lor și d'a asigura prosperitatea lor“.

Când însă după ce se înfăptulește unirea, — la câțiva ani de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza—la naștere în România un curent nou care cerea să fie adus pe tronul țării un prinț străin, partizanii acestei mișcări: Anastasie Panu, Eugeniu Carada, C. A. Rosetti și principele Dimitrie Ghica, se gândesc să recurgă la sprijinul pentru străinătate a lui Armand Lévy. El devine astfel unul din însemnații factori ai acelei mișcări. În cursul anului 1864, Anastasie Panu luând drumul Franței pentru acest mare scop politic românesc, se oprește la Paris unde-l pune în curent pe Armand Lévy cu orientarea noii politici din România, solicitându-i sprijinul în acțiunea ce urmează să fie desfășurată, parte în țară și mai cu seamă în străinătate. Armand Lévy acceptă noua misiune, lui revenindu-i „menirea să comunice ziarelor pariziene democratice veștile din România și comentariul lor așa cum ieșea din condeiul lui Panu, Rosetti și Carada. Un alt ajutor, tot atât de important, îl dădea Lévy la redactarea în franțuzește a broșurilor de propagandă, ce-l erau necesare lui Panu mai cu seamă la Londra“³⁾. De fapt nu „avem date suficiente pentru a identifica broșurile redactate de Panu în colaborare cu Lévy, în epoca aceasta, dar din scrisorile“ (schimbate)

¹⁾ *L'Empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines*, Paris 1858. Cu privire la această lucrare adăugăm că ea a făcut pe mulți istorici români să o ia ca bază a cercetărilor lor. A. D. Xenopol care după cum se știe n'a fost deloc amic al evreilor, se folosește în nenumărate locuri, în a sa *Istorie a Românilor*, de scrierea lui Armand Lévy, fără a aminti și credem chiar, fără a bănuși că se conduce după opera unui evreu, care era în același timp luptător pentru chestia evrească din România și filo român. Iar Dimitrie A. Sturdza, de asemenea recurge la cele scrise de Armand Lévy și mai mult încă; în volumul VII din *Acte și documente relative la Istoria renașterii României*, publicat în colaborare cu Ghenadie Peirescu și Dimitrie C. Sturdza (Buc. 1894), reproduce în întregime lucrarea evreului Lévy.

²⁾ *L'emancipation Israélite en Roumanie*, Paris 1861.

³⁾ Olimpiu Boltoș, *Contribuții la Istoria mișcării lui A. Panu în Apus (1864)*, Cluj 1933, p. 5.

„reiese neîndoios că ele erau”¹⁾ desigur numeroase. Totuși, am ajuns să identificăm două dintre aceste scrieri²⁾. Triumfând după un timp cauza la care contribuise, după cum se constată aci și evreul francez Armand Lévy, iar pe tronul României suindu-se prințul la a cărui aducere a conlucrat cu tot elanul său, mirarea lui Lévy e nespus de mare, când află—desigur din zărele redactate de Antoine Lévy—că prigoanele împotriva evrellor din România se întesesc zi de zi. Mirarea lui se transformă în consternare când i se vestește că prigonirile sunt patronate de fostul său prieten de pe vremuri, revoluționarul I. C. Brătianu, devenit între timp prim ministru. Sosește deci din nou în România, lansând la 26 Iulie 1868 *Israelitul Român*, care avea să dureze până în Mai 1869. Odată apărută gazeta, Armand Lévy începe lupta dela capăt, în favoarea evrellor. Combate cu multă vigoare măsurile restrictive pe care primul ministru le ordonă împotriva elementului evreesc și revolta lui se evidențiază chiar și din rândurile scrise în programul *Israelitului Român*:

„Ni se zicea la 1856: Vă vom primi în frățietate, dar mai întâi trebuie ca România să fie; cestiunea voastră ar compromite Unirea; aveți abnegare ca și țărani.

„După ce Unirea s'a făcut ni s'a zis la 1860: Cum să declarăm pe Israeliți cetățeni, când țărani sunt încă servi; lăsați-ne mai întâi să rezolvăm cestiunea rurală.

„Și după emanciparea țăranilor ni s'a zis: 'Nainte d'a vă accorda drepturile ce vor mări influența și acțiunea voastră, lăsați-ne să incuragiam industria română, să protegiăm comercianții români; voi nu sunteți decât niște streini.

„Dar streini sunt oare într'o națiune cei cari o locuiesc din tată în fiu.

„Vă rechemăm pe voi oameni dela 1848, la principiile dela 48. Atunci ne-ați recunoscut de frații voștri. Avem conștiință că n'am demeritat”.

Toate argumentele lui Armand Lévy n'au putut, însă, să-l convingă pe I. C. Brătianu ca persecuțiile și nedreptățile împotriva evrellor să înceteze. Se pare că și din partea unor evrei, Armand

¹⁾ Olîmplu Boiloș, *op. cit.*, p. 3 și 6.

²⁾ *Note sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864; *L'autonomie Roumaine et les puissances garantes*, Paris 1866.

Lévy a întâmpinat piedici în lupta curagioasă pe care o pornise prin *Israelitul Român*. Cu Sigismund Carmellin directorul lui *L'Echo Danubien*, Lévy nu se mulțumește numai să polemizeze violent, ci îl și provoacă la duel. Carmellin îi ripostează însă, că viața el și-a pus-o în slujba evreilor din România, care au nevoie de apărători și deci nu-i poate satisface capriciul ca să primească lupta cavale-rească, el preferând pe aceea a condeului. Un sprijin, însă, efectiv, la redactarea gazetei a avut-o Armand Lévy din partea tânărului doctor în filosofie Leopold Stern, care s'a ocupat de versiunea românească a *Israelitului Român*.

O încercare eroică mai pornește Armand Lévy cu scopul de-a demonstra fostului revoluționar dela 1848 netemeinicia celor puse de detractori în sarcina evreilor. Este vorba de un voiaj pe care-l întreprinde prin întreaga țară (împreună cu Antoine Lévy) încercând să facă o anchetă în toate regiunile locuite de evrei, asupra stării și situației lor deplorabile. Episodul călătoriei nelipsită de peripeții ni-l povestește Antoine Lévy în pomenitul discurs funebru rostit la mormântul lui Armand Lévy. „Când m'ai văzut în luptă cu dificultăți, ce covârșeau puterile mele, ai sosit în grabă spre a lupta alături cu mine, publicând din nou *Israelitul Român*. Tu ai obținut atunci dela Kogălniceanu, pe atunci ministru de interne, care era convins de imparțialitatea noastră, dreptul pentru noi de a studia starea morală și socială a coreligionarilor noștri și a-i da părerea noastră asupra aceleia ce ar fi cu putință a face în favoarea lor”¹⁾.

Tot despre acea epocă ne amintește și Iacob Psantir, cronicarul evreilor din România. „Armand Lévy a dus pe acele vremuri o mare politică la București, iar guvernul român i-a îngăduit să facă numărătoarea evreilor din întreaga țară. În anul 70 a plecat împreună cu Antoine Lévy în Moldova, iar bunul meu amic Achiba Samuel Lévy i-a călăuzit”²⁾.

Reintors din Moldova și după ce constatase regimul la care erau supuși evreii de către organele administrative ale țării, Armand Lévy își dă seama că toate eforturile sale sunt inutile și că în nici un caz nu poate să readucă pe conducătorii guvernului la vechile sentimente democratice cu care s'au aflat la 1848. Dă la iveală un

¹⁾ *Egalitatea*, II (1891), Nr. 13 din 29 Martie.

²⁾ *דער עמיגראנט* (*Emigrantul*), II (1883), Nr. 23 din 8 Aprilie.

violent pamflet; o scrisoare deschisă adresată primului ministru ¹⁾, în care înfățișează adevărata situație a evreilor din România și la din nou calea Franței. La Paris publică altă broșură în care deasemenea analizează — înfățișând întregii lumi civilizate — mișcarea antisemită din România și toate persecuțiile la care erau supuși locuitorii evrei din țară, pe temeiul articolului 7 din noua Constituție dela 1866 ²⁾. Amărăciunea lui Armand Lévy se explică foarte bine prin faptul că, atât timp cât a stat el în România, deși n'a fost scutit de atacuri și injurături prin presa antisemită ³⁾, a sperat tot timpul că situația evreilor se va ameliora treptat, până când și-a dat seama de contrariul. Ca și înaintașii lui în publicistică, el mai nutrea un timp speranța că evreii trebuie să persiste (scrisa aceste lucruri în programul *Israelitului Român*) „d'a bate la poarta cetății române, până li se va deschide”. Timpul avea să-l dezică însă, după ce mai publică în Franța încă un număr de lucrări, toate în favoarea României ⁴⁾ și când se hotărăște să vadă iarăși, la bătrânețe, țara la a cărei înălțare și la al cărei progres și-a dat aportul. Sosit pentru a treia oară la București, în anul 1885, după primele zile se convinge că încă nu s'a deschis poarta „cetății române” pentru evreii din țară. El este chiar constrâns să-și grăbească plecarea (în urma unei tentative de asasinat împotriva-i), ca să fie scutit de un decret de expulzare. În chipul acesta a vizitat pentru cea din urmă oară, prietenul României, Armand Lévy, țara la a cărei renaștere și mărire a lucrat timp de câteva decenii ⁵⁾. Faptele lui Armand Lévy, (dispărut

¹⁾ *Lettre à M. Jean Bratlano sur La Question Israelite en Roumanie*, Bucarest 1869.

²⁾ *L'Occident et la persécution Israélite en Roumanie*, Paris 1870.

³⁾ Cesar Bollac care în nenumărate rânduri atacase *Israelitul Român*, scrie în ziarul său: *Trompeta Carpaților* (VII (1869) Nr. 738 din 2 Iunie) că Armand Lévy a dirijat între timp și o foaie franceză acți în România. „Gazeta franceză *l'Etoile d'Orient* din București, redigată de d-l Armand Lévy agentele alianței universale. Comentariul însă din jurnalul d-lui Armand Lévy *l'Etoile d'Orient*”. Adevărul e însă că pomenitul ziar francez a fost condus (după cum aflăm din lucrarea lui Nerva Hodoș și Al Sadi Ionescu) de L. E. Korczynsky. Iar dr. E. Schwarzfeld (în *Egalitatea*, II (1891) Nr. 18 din 29 Martie) lămurește în întregime confuzia pe care o făcuse Bollac. „Dar pe când lua astfel apărarea a lor noștri (în *Israelitul Român*) [Armand Lévy] insera în *l'Etoile d'Orient* articole pentru autonomia Cretei și a Bulgariei”.

⁴⁾ *La Roumanie et la liberté du Danube*, Paris 1883; *La Question d'Orient et les périls extrêmes de la République*, Paris 1883.

⁵⁾ O altă operă măreață a dus la capăt Armand Lévy, prin ziarul său *Israelitul Român*. Astfel aflăm că „inițiativa de a se ridica actuala statuie lui

din viață în anul 1891, într-o cumplită sărăcie) au rămas necunoscute până și aceloră dintre amicii săi, cu care a conlucrat riscându-și în nenumărate rânduri viața, pentru unicul scop: triumfarea democrației.

După un interval de două luni dela dispariția ziarului *L'Echo Danubien* al lui Carmellin, apare la București o tribună în limba germană: *Rumänische Post*, dedicată literaturii și chestiunilor ce frământau viața evreilor din România. Hebdomadarul german, apărut la 16 Aprilie 1871, devine bisăptămânal cu începere dela 5 Mai 1871 până la 8 Octombrie acelaș an, când se tipărește iarăș odată pe săptămână. Dela 3 Decembrie *Rumänische Post* își continuă apoi regulat apariția de două ori pe săptămână, Marțea și Vinerea.

Fondatorul gazetei era consulul Statelor Unite în România, Benjamin Franklin Peixotto, sosit în țară în Ianuarie 1871. La redactarea ei au contribuit Adolf Stern (secretarul lui Peixotto) și frațele său Leopold Stern, fost colaborator la *Israelitul Român* dela 1868-69. Deabia venit în țară, Peixotto „căuta să intre în contact cu bărbații politici influenți și chiar cu protivnicii cei mai vajnici în chestia israelită. În același ordine de idei se hotări să înființeze un ziar care să lămurească opinia publică. Cunoștea doar din America rostul și puterea presei”¹⁾.

Apariția gazetei lui Peixotto era cât se poate de nimerită, deoarece se simțea trebuința pe acele timpuri, ca arbitri neutri să tempereze zelul unor politicieni care găseau mereu alte prilejuri de a-suprire a evreilor. El ia deci sub scutul ziarului său pe cei fără de patrie (deși erau născuți în patria părinților lor), făcând acest lucru ca un apostolat. Doar nu zadarnic a traversat el Oceanul ca să se oprească într-o țară, despre care știa din auzite, că era situată pe malul unui fluviu Danubiul, și că unele obiceiuri politice românești, sunt originale în privința tratamentului evreilor. „Cel dintâi articol „Programa noastră”, scris chiar de Peixotto... făcu senzație și câștigă ziarului dela început un loc de frunte în presă. Acest număr

Mihai Viteazul din fața Universității din București, a fost luat de rabinul Anton Lévy (acelaș care a editat ziarele *Vitorul* și *L'Espérance* n. n.). În unire cu Comunitatea israelită din București, deschizând o subscripție publică între evrei prin ziarul „Israelitul Român” din anul 1868”. (L. B. Brociner, *Chestiunea Israelilor Români*, București 1910, p. 121).

¹⁾ Dr. Ad. Stern, *Din viața unui evreu român*, București 1915, p. 104-105.

avea o traducere... din poezia lui Cesar Boliac „Bătrâna cochetă la oglindă” căreia i-au urmat alte tălmăcirii din Alecsandri, Bolintineanu¹⁾ și încă o seamă de scriitori români, traduceri datorite lui Adolphe Stern.

Pentru ca să fie în întregime informat asupra situației în care se aflau în acel moment evreii din România, Peixotto colindă târgurile Moldovei în care sălășluiau evreii într-o stare deplorabilă. El adună date sperând să le folosească apoi cu prilejul unei inițiative fără precedent în România. Năzuința lui Peixotto era să înfăptuiască un proiect de emigrare în masă a evreilor moldoveni, mai cu seamă înspre America. În acest scop pornește să desfășoare o vie propagandă prin *Rumänische Post*. Deși guvernul român s'a arătat de acord cu proiectul consulului american, împotrivirea avea să vină însă, din partea unor evrei, care invocau argumentul că, aceloră dintre frații lor ce se vor fi hotărât a lua calea Americii, li se vor aduce apoi iavinuirea de către români, că nu-și iubesc îndeajuns patria în care s'au născut și în care viețuiesc. Totuși începând din acel an diferite grupuri de evrei se îndreaptă spre America. Fiind însă ocupat cu felurite lucrări, Peixotto predă lui Leopold Stern conducerea gazetei. Tânărul doctor în filosofie, născut în România, din momentul când se află în fruntea ziarului se hotărăște să-i dea și o versiune în limba țării. Astfel vedem că începând cu nr. 148 din 12 Decembrie 1872, *Rumänische Post* cuprinde opt pagini: patru scrise în limba germană și alte patru în românește, sub titlul *Poșta Română*. Devenind tribună evreească în limba țării românești, *Poșta Română* atrage asupra-și luarea aminte a conducătorilor politici și a presei românești. Constatăm astfel cum foaia românească *Albina dela Pesta* se grăbește să scrie despre ziarul de sub conducerea redacțională a lui Leopold Stern, că această „foaie apără cu dibăcie interesele evreilor și [în] special emanciparea sau egalitatea de drept a evreilor din România, — ce noi de fel nu luăm în nume de rău, pentru că, ca democrați, din principiu nu putem fi în contra egalei îndreptățiri”²⁾. Ajunge apoi la concluzia că începând dela acea dată *Poșta Română* fiind scrisă în românește „se supune controlului opiniei publice românești”³⁾.

¹⁾ Dr. Ad. Stern, *op. cit.*, p. 105.

²⁾ Anul VII (1873) din 3 Ianuarie.

³⁾ *Ibidem*.

În tot timpul apariției — la început *Rumänische Post*, iar după aceea ediția românească *Poșta Română* — a dat o deosebită atenție nu numai politicii ci și fenomenului cultural. În afară de traduceri în versuri pe care le publică Adolphe Stern în limba germană, el aduce apoi *Poștei Române*, fragmentar, tălmăcirea operei lui Henry Thomas Buckle: *Istoria civilizațiunei în Anglia*, pe care o semnează cu inițialele A. S.¹⁾ Tot la ediția românească îl întâlnim și pe liceanul ieșan Eliáš Schwarzfeld (viitorul istoric și conducător al ziarului *Fraternitatea*), cu o serie de schițe literare realiste și traduceri în proză. La *Rumänische Post* mai conlucrează un timp un publicist bun cunoscător al limbei germane: Iulius Schein, care în vara lui 1869 redactase cu Sigismund Carmellin *Bucarester Fremden Blatt*. În două versiuni a apărut ziarul bisăptămânal, al lui Peixotto, cu subtitlurile: „politic, științific, literar și economic”, până la 26 Iunie 1873, dată la care își încetează definitiv existența.

Fiind scris cu talent de către tineri publiciști ce cunoșteau meșteșugul gazetăriei, ziarul în amândouă textele: *Rumänische Post* și *Poșta Română*, a susținut „tot timpul vieții sale, o luptă energetică și curajoasă, înfruntând toate greutățile, insultele, ba chiar amenințările cari n’au lipsit”²⁾. Cu *Rumänische Post* (*Poșta Română*) se încheie seria gazetelor scoase de evreii sosiți în solie din străinătate în bună parte anume pentru acest scop. Colecția anilor din ziarul gerno-român conține multe scene dureroase și peripeții prin care au trecut evreii depe aceste meleaguri în drumul lor spre emancipare. Benjamin Franklin Peixotto, cu *Rumänische Post*, și-a legat pentru totdeauna numele său, de etapa de progres, din acel an!, deoarece ziarul său a fost un vajnic apărător al nedeslegatei chestiuni evreești, pe care o discutau decenii de-a rândul cei ce întrevedeau soluția și deslegarea ei. După plecarea lui Peixotto, evreii supuși români, au rămas mai departe la discreția primului factor administrativ, iar chestia evreească și-a continuat procesul ei nefericit.

¹⁾ Buckle cu *Istoria civilizației* făcuse o adâncă impresie și asupra membrilor de la Junimea din Iași. Din „amintiri” lui Gh. Panu aflăm că cei care răs-pândise gustul citirii scrierilor lui Buckle a fost Titu Maiorescu. Pe tema ideilor sociologului și istoricului englez a ținut Maiorescu un curs la Universitatea din București, iar în urmă un ciclu de prelegeri populare.

²⁾ Dr. A. Stern, *op. cit.*, p. 105.

Din anul 1859, odată cu dispariția *Gazetei Romdno-Evreești*, Iașul n'a mai avut nici un ziar al evreilor scris în românește, ci numai sporadice fol, tipărite în idiș¹⁾. O nouă încercare vedem că întreprinde un tânăr profesor de limba ebraică, M. Hurwitz — poposit la Iași — cu o foaie intitulată: *Timpul*. Ziarul lui Hurwitz a apărut la 4 Februarie 1872 și n'a avut decât o scurtă durată; câteva numere. Se tipărea în două texte: românesc și ebraic²⁾.

În primul număr al *Timpului*, în „Revista internă”, se aduce cititorilor o privire de ansamblu asupra stadiului în care se afla în acel moment, chestia evreească din România.

„Vom începe revista noastră din numărul întâi prin a ne împlini o datorie de recunoștință către guvernul actual, de la venirea căruia, coreligionarii noștri, au încetat a fi victima persecuțiunilor și a brutalității de tot felul...”

„Cu toate acestea soarta bieților Israeliți din România este departe de a fi satisfăcătoare. Nu ne îndoiim însă că în curând un

¹⁾ Amintim seria II-a și a treia din *קורות העיתים* (*Korot Hattim*) din anii 1860 și 1867.

²⁾ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu (în *lucr. cit.*, p. 724) înregistrează sume și eronat apariția gazetei: „*Timpul* Iași. Fevr. — ? 1872. Apare în românește și jargon evreiesc”. Într-o istorie a teatrului evreiesc, scrisă de B. Gorin, în idiș (vol. I, New York 1918, p. 195-96), autorul ei, vorbind de Hurwitz crede că *Timpul* a fost scos la Iași în anul 1871. La fel de greșit scrie și Z. Reizen, în volumul I din *Lexiconul* său, tot în idiș (Vilna 1926, coloana 882) că, Hurwitz a dat la iveală *Timpul* în 1871. Al treilea biograf al lui Hurwitz, Zalman Zilberzweig, de asemenea pomeneste în primul volum din *Lexiconul teatrului evreiesc* în idiș (New York 1931 p. 591) că, în „anul 1871 (M. Hurwitz) a dat la iveală în ebraică și românește un ziar „*Timpul*”, care însă n'a avut o lungă durată”.

Bibliograful american, Dr. Jacob Shatzky, în volumul jubilar: *Două sute cincizec de ani presă idiș, 1686—1936* (New York 1937, p. 302), fără a cunoaște cele ce cuprind despre *Timpul*, lucrările amintite, ale lui B. Gorin și Z. Zilberzweig (apărute totuși și ele la New-York), are o presupunere fantezistă cu privire la gazeta lui Hurwitz. Astfel, Dr. I. Shatzky afirmă fără nici un temel, că, *Timpul* dela 1872 pare să fie o continuare a folii cu același nume, apărută la 1859, și deci a existat în tot cursul aceluiași an. Bibliograful american nici nu bănuiește ce eroare mare comite, cu această originală enunțare, deoarece *Timpul* *דײַטש צײַטונג* dela 1859, de sub redacția lui Naftali C. Popper și C. Cahane, nu s'a tipărit decât în zece numere; în ce privește *Timpul* lui Hurwitz, foaia aceasta a fost întemeliată local după o trecere de 13 ani. Dr. Jacob Shatzky a scăpat din vedere faptul că *Timpul* lui Popper și Cahane s'a tipărit în București, iar cel al lui Hurwitz, în orașul Iași. Acest amănunt nu l-a ținut în seamă cercelătorul american al presei idiș, care n'a auzit, se vede, niciodată, de numele lui Naftali C. Popper și C. Cahane și nici de M. Hurwitz; că el ar fi fost redactorii celor două gazete discutate (deși M. A. Hurwitz a trăit mulți ani la New-York — după plecarea-l din România — unde a și murit în anul 1910, oraș în care își are reședința chiar și dr. Jacob Shatzky). Mai ales covârșitorul amănunt, că *Timpul* *דײַטש צײַטונג* al lui Naftali C. Popper și C. Cahane dela 1959, a fost scrisă jumătate în idiș și jumătate în românește, iar *Timpul* lui Hurwitz se redacta în ebraică și românește,

guvern și niște Camere, cari n'au suferit a se spolia detentorii de obligațiuni, vor ști a face ca nici coreligionarii noștri să nu mai fie spoliați de un drept natural, de dreptul de a lua parte la lucrările țării, în care trăesc și plătesc contribuțiuni ca și ori care locuitor.

„Camerile fiind d'abia deschise nu avem nimic nou de înregistrat; se vorbește mult că chiar în sesiunea actuală guvernul va supune Camerilor un proiect pentru darea de drepturi civile și politice Israelitilor născuți în România. Era și timpul ca guvernul să se gândească la aceasta; spiritul secolului în care trăim nu mai permite ca oamenii să se deosebească între ei prin religione, ci prin avere, merite și capacitate“.

Rândurile acestea aveau să-l întârîte pe Cesar Boliac, care fiind un vajnic naționalist (deși de origine evreească) a încercat să alarmeze opinia publică din România, scriind că spre a mai avea „cu ce să se mândrească guvernul actual, vestim publicul român că spre mai bună înțelegere și unitate între Români și Jidovi, între Români de rit israelit și Jidovii de rit creștin [?], se editează în Iași o gazetă guvernamentală [?] tipărită în Jidovește [?] și în Românește, sub numele de *Timpul*“.¹⁾ Continuă, apoi, afirmând că, ziarul are cutezanța să scrie „că a se nesocoti Jidovii este a se nesocoti inteligența și civilizațiunea, pentru că nu este nici un Jidov; hamal, birjar, sacagiu etc., care să nu știe citi în limba lui și prin urmare

dessemena nu l-a aflat dr. Jacob Shatzky. Căci altfel nu mai amintea cel puțin ziarul lui Hurwitz, care leșea din cadrul preocupărilor sale de bibliograf, al presel exclusiv idiș.

Constatăm astfel că nici un bibliograf nu scrie ceva lămurit despre *Timpul* lui M. Hurwitz. De aci se deduce că, în afară de Cesar Boliac, toți ceilalți n'au cunoscut toată apărută nu la 1871, ci în Februarie 1872.

În ce privește titlul ebraic al *Timpului*, nu l-am putut afla din pricina faptului că nici un istoric al presel ebraice, n'are vreo mențiune despre acest ziar; până și Iosif Lin, autorul lucrării *Die hebraische Presse* (Berlin 1928), nu pomeneste deloc această foaie. Și astfel se face că titlul ebraic al *Timpului* rămâne necunoscut.

Lucrarea alcătuită de dr. Jacob Shatzky cuprinde și o interesantă cercetare despre עת קרבן (*Timpul de vorbiri*); ziarul publicat în Idiș, la București, de Arle Silberstein, în anul 1859. Se constată astfel, încă odată, eroarea înfăptuită de dr. M. A. Halevy, atunci când, confundase *Timpul* עת קרבן al lui Naftali C. Popper și C. Cahane, cu עת קרבן (*Timpul de vorbiri*), ambele apărute în orașul București, în anul 1859. Cu o singură deosebire fundamentală însă. Foaia lui Silberstein era scrisă numai în Idiș (din pricina aceasta nu i-am dedicat o cercetare mai pe larg) pe când ziarul lui Popper și Cahane era bilingv: românesc și idiș (vezi pp. 27-36 ale cărții noastre).

¹⁾ *Trampeta Carpaților*, X (1872), Nr. 969 din 17 Februarie.

care să nu fie civilizat" ¹⁾. Dar nu numai atât. Cesar Boliac, uitându-și origina, în ferocitatea naționalismului său integral, renegându-și adevărații strămoși, încearcă să lovească în întreaga populațiune evreească din România. Il vedem astfel, în calitatea lui de ales al națiunii, denunțând Camerei „marele pericol” ce amenință România, odată cu apariția gazetei lui M. Hurwitz.

„Anunț o interpelare guvernului întreg, și mai cu seamă șeful cabinetului! Aș ruga pe Adunare să-mi dea atențiune, fiindcă e o chestiune din cele mai grave care s'a ivit în România. Interpelarea pe care am să o fac guvernului este în privința unei gazete scrisă și publicată cu litere evreiești. (Aplause și râsete). Nu râdeți, D-lor, de cele sfinte... O gazetă scrisă în evreește și tradusă în românește s'a editat și publicat la Iași, și a avut îndrăzneala să-mi adreseze mie numărul cel dintâiu. (Ilaritate).

„În această gazetă se zice curat și simplu, după ce ze arată că Jidovii sunt cei mai civilizați din țara noastră, că în această sesiune guvernul are de gând să dea toate drepturile politice Jidovilor, și până acum n'am văzut în *Monitor* nici un comunicat care să desmință aceasta. (Aplause). Fac dară această interpelare, pentru că n'aș voi să se compromită acest guvern pe care noi îl credem guvern național” ²⁾

Ministrul justiției, într-o viltioare ședință a Camerei, fără să se emoționeze de conținutul interpelării lui Boliac, îl răspunde foarte calm, antisemitului de origine evreească, dându-i în acelaș timp și o lecție constituțională.

„Vine domnia-sa [Cesar Boliac] și interpelă pe guvern de ce permite ca un jurnal în limba străină să facă politică la noi, când trebuie să știe domnia-sa că nici Constituțiunea, nici legile țării nu permit guvernului a interzice aceasta...”

„D. Boliac. De ce nu ați dat [un] comunicat?”

„D. ministru [al] justiției. Eu mă mulțumesc a lua act că în viitor domnul Boliac va fi om just cu toată lumea” ³⁾.

Cesar Boliac, însă, nu se calmează deloc. În ziarul său *Trompeta Carpaților*, continuă să atace cu înverșunare *Timpu* ieșan. De

¹⁾ *Trompeta Carpaților*, X (1872) Nr. 969 din 17 Februarie.

²⁾ *Monitorul Oficial al României*, Nr. 43 din 24 Februarie 1872, p. 248-49.

³⁾ *Ibidem*, Nr. 43 din 26 Februarie 1872, p. 259.

prises au fost, însă, svăcolirile antisemitului, deoarece după câteva numere, gazeta română-ebraică își încetează dela sine apariția. Se vede că tânărul idealist M. Hurwitz n'a putut nici dânsul să trezească gustul pentru citirea gazetelor printre evreii moldoveni, care nu simțeau se pare nevoia absolută a presei evreiești ¹⁾. Cu această foaie a luat sfârșit seria publicațiunilor periodice evreiești, în două versiuni. Căci începând din acel an, apare la Iași, primul ziar evreesc, scris în întregime în graiul țării românești.

¹⁾ După cum nici în anii 1877-78 n'a putut să stârnească entuziasm printre evreii bucureșteni, cu repertoriul său teatral, în Idit, pe care l-a opus celuia creat de Goldfaden.

II

ZIARELE SCRISE'N
INTREGIME ÎN ROMÂNEȘTE

(1872 — 1886)

VOACEA APĂRĂTORULUI

P R E S E N T U L

FRATERNITATEA

A P Ă R Ă T O R U L

S T I N D A R D U L

E C O U L T I N E R I M E I

VOCEA DREPTĂȚEI

I N F R Ă Ț I R E A

Ziaristica evreească — după cum s'a putut constata în precedentul capitol — s'a dezvoltat ulmitor de repede, datorită solilor veniți din străinătate. Luminile aduse de publiciști cu vederi largi și răspândirea ideilor apusene, au dat un nou ritm vieții evreiești din România. În intervalul de un deceniu și jumătate, seria de gazete bilingve, a înlesnit evreilor, să facă un salt înainte cu o jumătate de veac. Căci publicațiunile periodice tipărite cu începere dela 1857, chiar dacă au fost încercări, au însemnat însă și realizări, dat fiind că au trezit la o viață nouă generațiile de evrei născuți în Principate.

O nouă schimbare se întrevade însă, odată cu evoluția țărilor românești. Tinerii evrei, cărora statul, odată cu înmulțirea școlilor le deschide și lor lăcașurile de cultură, se adaptează curând normelor noului de viață. Și astfel vedem că, odată cu al șaptelea deceniu al veacului trecut, se naște și o presă evreească scrisă de elementele ce-au frecventat școlile în țară și care au înțeles că, de astă dată, ziaristica destinată poporului evreesc, are și ea nevoie să fie încadrată în ritmul scrisului românesc.

Așa dar „la 1872 când noua generație începu să ia avânt, conștientă de situația ei precară și alarmată de agitațiile și prigoanile necurmate, se hotărî să reziste și să se grupeze în jurul unui organ de publicitate, dela care își promitea mult”¹⁾, acest organ era în întregime scris în românește. Foaia apărută în capitala Moldovei, purta un nume simbolic: *Voacea Apărătorului*. Primul număr s'a tipărit la 24 Septembrie 1872.

Anul în care Marcu Feldman (Câmpeanu) întemeietorul „Gazetei Române Evreiești” dela 1859 redactează — cu concursul redacțional al elevilor de liceu Elias Schwarzfeld și S. I. Grosman și cu cel

¹⁾ M. S [chwarzfeld], *Povestea unei vieți*, VII, în *Egalitatea* XXXIV (1924), Nr. 39 din 26 Septembrie.

administrativ al lui L. Rosenblum și D. Paucker — hebdomadarul în limba țării românești, este anul tranziției. Acest an marchează începutul adevăratului progres, pe tărâm cultural, renașterea de mult râvnită și în acelaș timp, o nouă eră în presa destinată exclusiv politicei și culturii evreilor din România.

Numărul 1 din *Voacea Apărătorului* avea subtitlurile: „ziar literar, politic și comercial”; se anunța hebdomadar și purta pe frontispiciu deviza: „Libertate, fraternitate, patriotism”. Incepând chiar din prima zi, Marcu Feldman se ocupă de formula lansată de Benjamin Franklin Peixotto prin *Rumänische Post*, referitoare la emigrarea evreilor în America. Totodată se anunța cititorii că *Voacea Apărătorului* a eșit din „pulberea în care au căzut și zaciudei din România de la 1866, de când în țară s'a format *partidul roșilor și fracțiunea liberă independentă (?)*”. În program, ziarul e trimis să lupte prin „indemnuri din care cuvintele de alinare nu lipsesc: „Curaj copile! mergi tute și te suie pe tribuna publicității și luptă-te cu adversarii cu arma literaturii, cu arma aceea care a scăpat mai pe toată omenirea de sclavie, de absolutism”. Incepând cu numărul 3 gazeta își schimbă felul de scriere — și de pronunțare — moldovenesc al titlului: *Voacea*, prin cel de *Vocea*, apropiindu-se deci, de chipul de rostire al Munteniei. Colecția anului I compusă din 15 numere, ne arată cum nu mult după apariție, au tăbărit asupra ziarului, doi atacatori incercați: *Trompeta Carpaților* a pomenitului antisemit Cesar Boliac și *Curierul de Iassi*. Fără a se intimidă câtuși de puțin, *Voacea Apărătorului* ripostează cu vigoare adversarilor, ce nu cruță de loc invectivele la adresa presei și a populației evreiești din țară. În acelaș timp, redactorul ziarului, Marcu Feldman, e atent la cele ce scriu colaboratorii, în coloanele foli sale, iar pentru a-și putea urma calea pe care și-a propus-o în program, tipărește în numărul 5 al gazetei, un avertisment pentru colaboratori: „Toți amatorii de a colabora la ziarul *Vocea Apărătorului*, sunt invitați a se conforma cu legea Presei dela 1862, care nu prohibă a se discuta actele Ministeriale. Dar nu tolerează a se critica și faptele personale, și pe lângă aceasta, să nu între în scrierile D-lor, în viața și afacerile lor personale... ferindu-se tot odată a blama pe Români în statul cărora iudeii au primit ospitalitatea”.

Marcu Feldman, care într'al cincilea număr al ziarului înștiință pe cititori, că e unicul proprietar al *Vocii Apărătorului*, se

retrage dela conducere chiar dela numărul următor, din pricina unei neînțelegeri cu tinerii publiciști, ce alcătuiau un fel de comitet de conducere al ziarului. După un timp dela plecarea lui Feldman, direcția *Vocii Apărătorului* o preia Marcu Rosenfeld, pe atunci „directorul școalelor Israelite din Iași... și profesor de limba română... numit în virtutea unui concurs public și în urma unui decret al ministerului de Instrucțiune publică”¹⁾. Incepând cu numărul 11, ziarul poartă pe frontispiciu un motto nou: „Nici odată drepturi fără datorii — Nici odată datorii fără drepturi”; iar dela al doilea an de apariție și anume: dela numărul 1 cu data de 9 Ianuarie 1873, *Vocea Apărătorului* adaogă încă o deviză: „Aceleași drepturi pentru toți — Aceleași datorii pentru toți” și se tipărește de două ori pe săptămână.

Dela apariție, *Vocea Apărătorului* a stârnit unele polemici cu detractorii evreilor, pentru atitudinea-i fermă. Urmând acelaș drum și sub redactarea lui Rosenfeld, gazeta se orientează și spre o formă culturală. Incep să se arate totodată — după plecarea lui Feldman — zăriști ce știu a mânui verbul polemic. Astfel se face că *Vocea Apărătorului* e în întregime o foaie de luptă. Totuși, întâlnim în coloanele gazetei și unele încercări literare. În fruntea colaboratorilor de această categorie, se situiază liceanul Elias Schwarzfeld, cu schițe literare și traduceri din beletristica scriitorilor evrei, din limba germană; S. I. Grosman (viitorul lexicograf) și Jean Janolescu, un tânăr dela Huși, publică amândoi, foiletoane literare. Studenții S. Goldenthal dela Bruxelles, I. Brociner dela Berlin și M. Brociner dela Leipzig, toți trei plecați să studieze în străinătate, își trimit colaborările lor *Vocii Apărătorului* la Iași. Goldenthal, student la drept, publică studii juridice și sociale, I. Brociner (colaborator încă dela 1869 cu versuri la *Convorbiri Literare*) tipărește poeziile lirice, traduceri din Heine și unele polemici, iar Marcu Brociner: încercări literare, sub formă de epistole adresate unei domnișoare. D-rul K. Lippe a contribuit la tribuna ieșană cu unele cercetări referitoare la Talmud. Alt colaborator a fost și B. Labin din Botoșani, cu o serie de interesante relații în chestia evreească.

Evreii din capitala Moldovei, care la 1859 nu daseră prea mare importanță presei evreești, atunci când același Marcu Feldman

1) *Vocea Dreptății* I (1885), Nr. 20 din 18 Octombrie.

făcuse încercarea cu *Gazeta Română-Evreească*, nu s'au grăbit nici de astă dată să-și arate entuziasmul față de *Vocea Apărătorului*. Ei se mulțumeau cu foile scrise în idiș, care și ele dealtfel apăreau cu foarte multă neregularitate (era un fel de tradiție a desinteresului printre cei ce-ar fi putut să stimuleze o gazetă). Nepăsarea mergea până acolo, că afară de cei câțiva tineri intelectuali, falfăitorii renașterii prin *Vocea Apărătorului*, — tineri ce s'au evidențiat apoi cu toții — ceilalți evrei lăsau impresia că lor nu le spunea nimic cuvântul evreesc, scris și difuzat prin presă. Din această cauză *Vocea Apărătorului* s'a sbuciumat între viață și moarte timp de peste un an. Apărea din ce în ce mai neregulat, până când lipsindu-l și puținii cititori, constanți la început, și-a încheiat definitiv existența în ziua de 20 Septembrie 1873 ¹⁾. Cuvintele din primul număr, când Feldman declarase că „ziarul de față va fi un Apărător fidel și sincer; dar în genere nu va fi părtinitor”, s'au adevărit. Căci atât timp cât slabele resurse i-au îngăduit-o, organul ieșan s'a arătat ca unul ce încercase să puie stavilă valului de ură ce cotropise evreimea din România. Toți colaboratorii — elemente ce și-au desăvârșit studiile pe băncile școlilor românești, — au înțeles imperativul timpului; că ei erau cei chemați să spulbere prejudecățile, referitoare la neamul lor. Astfel *Vocea Apărătorului* a fost într'adevăr primul ziar de atitudine, ce hotărât, a pornit să deschidă căile publicisticii evreiești, căci numai după câțiva ani, această publicistică avea să se alăture cu prestigiul de presa românească.

Într'un timp când presa evreească scrisă în graiul țării rămăsese iarăși fără continuare, vedem că la 16 Septembrie 1876, apare o nouă publicație periodică, de astă dată la Bacău; „un ziar consacrat

¹⁾ Ultimele numere ale *Vocii Apărătorului* din toamna lui 1873, aduceau regulat în primu pagină, un fel de chemare „Cătră abonați”. Se pare că abonații deși rugați în termenii destul de civilizați, n'au răspuns, și au făcut să dispară gazeta evreiească. Iată cum formulase redacția apelul:

„Din cauza urmării neregulate cu plata abonamentelor de către Domnii abonați și din cauza lipsei bănești în administrație, am fost siliți a înceta pentru un timp cu publicarea ziarului nostru. Revenind însă pe scena publicității, ne adresăm la toți capi se interesează de existența acestei foi și-l rugăm ce să binevoiască a trimite sumele datorite la adresa administrației, precum este publicată în capul foii”.

oarecum intereselor generale, dar în special dedicat chestiei evreiești, în editura și sub direcția lui A. L. Löbel, un spirit subtil, de o logică irecuzabilă, însuflețit de dorul de dreptate și un adânc cunoscător al iudaismului" ¹⁾, ziar intitulat *Presentul*. Löbel fiind el însuși unul ce se interesa de problemele evreiești la ordinea zilei, adună în jurul gazetei sale un grup de tineri colaboratori, pregătiți pentru publicistica și chestiunile ce preocupau colectivitatea evrească. Dealtfel în program, *Presentul* nu spunea că are de gând să dea o deosebită atențiune evreimii, ci se mulțumea să declare că nu e „a nimănui personal, doar al dreptului și al legalității” și deoarece nu aparține „nici unei partizi” va „primi binele ori și din ce parte” s'ar ivi el. Căuta să combată „răul, chiar și la amicii” săi, iar calea pe care năzuia să meargă și vederile ziarului erau două: „Adevărul și imparțialitatea”. Însfârșit *Presentul* mai cerea unirea „populațiunilor ca în comun să lucreze pentru prosperitatea statului”. Până și punctul final al programului spunea categoric că râvnește în a „stărua ca justiția să devie o adevărată putere în stat pentru toți locuitorii țării”.

Unul dintre redactori, dacă nu chiar unicul, a fost tot timpul tânărul I. Rosenzweig (cunoscut mai târziu sub numele de dr. I. Sotec-Leteanu). El a îngrijit în mare parte, de apariția gazetei băcăoane. Printre alte felurite articole, Rosenzweig a semnat și un ciclu de studii critice despre „Școlile israelite din România”. Dintre colaboratorii gazetei: A. S. Gold (intemeetorul ziarelor *Fraternitatea* și *Apărătorul* de mai târziu) a publicat recenzii, discursuri școlare și unele cercetări referitoare la „Starea comunității cultului israelit din București dela 1852-1877”. Același, mai traduce pentru foiletonul *Presentului*, beletristică din scriitorii evrei-germani. Alt colaborator însemnat a fost și Elias Schwarzfeld, care în afară de schițe realiste și scurte nuvele, a mai tipărit un lung șir de „scrisori” trimise dela București, ocupându-se în acele scrisori de „Israelii din România”. Printre ceilalți colaboratori găsim numele rabinului A. Taubes din Bârlad, vestit publicist în limba ebraică, M. Schwarzfeld (viitorul istoric), B. Labin din Botoșani și I. H. Fior dela Dorohol.

Isbucind războiul ruso-turc, după intrarea României în conflict, *Presentul* își dedică rubricile sale, în bună parte apelurilor de

¹⁾ M. Schwarzfeld, *Presa evaro-română*, în lucr. cit., p. 107.

ajutorare a răniților. În acest scop vedem că A. L. Löbel lansează o chemare către evreii din întreaga țară, solicitând ajutoare pentru cumpărare de medicamente. Apelul lui Löbel a găsit un puternic răsunet printre evreii din țară; zeci de liste de subscripție sunt lansate în diferite orașe, iar rezultatul subscripției — pentru fiecare listă în parte — e publicat în paginile *Presentului*. În această privință, în colecția gazetei apărută până în primăvara anului 1878, se poate urmări amănunțit contribuția evreilor din România la războiul balcanic. Căci în afară de cele înfăptuite pentru ajutorarea răniților, *Presentul* a înregistrat și aportul evreilor în luptele desfășurate pe câmpiile Bulgariei, lupte care aveau să aducă independența României.

Cu privire la existența *Presentului*, aflăm în lucrarea lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu că, în anul 1878 ziarul ar fi apărut „numai în două numere la 1 Ian. și la 19 Fevr.”¹⁾ Într’adevăr, în intervalul de 1 Ianuarie și 19 Februarie 1878 n’a apărut deloc *Presentul*, în schimb, însă, după 19 Februarie, au mai ieșit numerele: 3, 4, 5, și 6; ultimul număr al gazetei lui A. L. Löbel tipărindu-se la 30 Aprilie 1878.

Întreg cuprinsul *Presentului*, scris de publiciști cu pricepere, se referă la situația politică și culturală a evreilor din țară, iar numele celor ce-au iscalit contribuțiile lor culturale aveau să circule în urmă, decenii dearândul în publicistica evrească. *Presentul* — primul organ evreesc dintr’un oraș de provincie — se alătură cu prestigiu gazetelor puse în slujba evreilor și redactate de evreii orașelor Iași și București.

În totul discuțiilor pentru modificarea articolului 7 din Constituție, de care depindea soarta evreimii din România și anume: la 29 Iunie 1879, Isaac Auerbach, un ebraist de seamă, împreună cu A. S. Gold (mai târziu autor al unor numeroase manuale didactice pentru învățământul școlilor evreiești), întemeiază la București, ziarul săptămânal *Fraternitatea*²⁾. La apariția acestei publicații periodice,

¹⁾ *Op. cit.*, p. 512.

²⁾ În *Jüdisches Lexikon* vol. IV, O. Herlitz și M. Probst redau eronit orașul în care s’a tipărit *Fraternitatea*, scriind că ziarul ar fi apărut la Iași, iar E. F. Braunstein, în *loc. cit.*, p. 65, crede de asemenea greșit că *Fraternitatea* a fost întemeiată la Iași, dând greșit chiar și anul apariției: 1881, în loc de 1879.

câmpul ziaristic evreesc era pustiu. După încetarea *Presentului*, scos de A. L. Löbel la Bacău, stagnează iarăși cursul presei evrești în limba țării. Se simțea deci o imperioasă necesitate a unui organ bine redactat, care să fi susținut revendicările evreilor, deoarece aproape mai toate ziarele scoase anterior *Fraternității* n'au însemnat decât încercări: unele pe deplin reușite pentru scopul creației lor, altele fără nici un ecou în lumea cititorilor evrei și a conducătorilor

LISTA DE ABONAMENTE

PENTRU ZIARUL

„FRATERNITATEA”

Incredințată D-lui *S. Rosenfeld* din Craiova.

No. Curent	Numele și Prenumele abonatului.	Strada și No. Casei	Timpul pentru care se abonează	Soma plătită	
				Lei	Bani
1 -	<i>M. Bocușan, Tulcea</i>	<i>Șoseaua</i>	<i>6 luni</i>	4	=
x 2 -	<i>Librăria Bursușan</i>	<i>Șoseaua</i>	<i>6 luni</i>	4	50
x 3 -	<i>Samuel Lipfel</i>	<i>Șoseaua</i>	<i>6 luni</i>	4	-
x 4	<i>Moshe Tenekos</i>	"	<i>6 luni</i>	4	-
5	<i>Abram M. Rosenzweig</i>	"	<i>6 luni</i>	4	-
x 6	<i>Isaiah Bocușan</i>	<i>Șoseaua</i>	<i>6 luni</i>	4	-

Listă de abonamente la ziarul FRATERNITATEA,
subscrisă cu anticipație, de evreii orașului Craiova,
în anul 1879.

țării. Cu *Fraternitatea*, însă, începe o eră nouă în publicistica evrească. Dela primul număr ziarul se înfățișează ca un organ de luptă admirabil redactat, Gold, orientându-se după publicațiile evrești din Austria și Germania, ajunse pe picior de egalitate cu publicațiile similare de interes general. Hebdomadarul de sub conducerea lui Gold tindea deci să desvolte printre cititorii evrei: „Conștiința națională, iubirea Tronului și Căminului, respectul legilor și autorităților”. Totodată mai urmărea să formeze pe cei ce îmbrățișară programul „cetățeni buni și folositori societății, cari să fie tot d'a-una

gata a-și sacrifica puterile lor materiale și spirituale pe altarul patriei, participând cu corp și suflet la interesele cele mari ale națiunii". În ce privește partea administrativă a gazetei, ea îi revenise lui Auerbach, proprietarul de fapt al *Fraternității* ¹⁾.

La 1879, când își începuse apariția *Fraternitatea*, școlile evreilor pămâneni funcționau de aproape trei decenii. Inițiatorii tribunei evreiești credeau deci că se vor putea bizui pe un contingent de abonați evrei știutori de carte românească, care să asigure existența gazetelor lor. Privită prin această prismă, *Fraternitatea* apare ca primul ziar evreesc căruia îi revine marele merit de a fi încercat să cultive cititorul evreu, cititor sau abonat, ce nu se simțea întotdeauna dispus să citească ziare (după cum am văzut și în trecut) sau, în cazul cel mai fericit, citea, însă abonamentul nu se învrednicea să-l recunoască. Acestei categorii de cititori, cei dela conducerea ziarului i-au dedicat o anumită rubrică. Astfel întâlnim într'unul din numerele *Fraternității* următoarea notă pitorească:

„D-lor abonați ce s'au grăbit deja singuri a ne trimite costul abonamentului pe anul cel nou, mulțumiri.

„Abonații cari nu se gândesc la achitarea datoriilor vechi, le amintim rubrica noastră: *Mâncători de bani*" ²⁾.

A. S. Gold a condus cu mult prestigiu *Fraternitatea* până la finele anului 1880, când avea să intervină o neînțelegere între el și Auerbach, în urma căruia fapt se retrage și pune bazele unui alt săptămânal.

¹⁾ Programul detaliat al gazetei s'a tipărit cu anticipație, pe fol volante iar pe verso purta o listă de abonement, ce urma să fie completată de evreii din întreaga țară (vezi pag. 69).

²⁾ Se pare însă, că nu și-a făcut nici un efect rubrica amenințătoare, deoarece în iulie 1880, la un an după apariție, *Fraternitatea* ca să-și fi putut continua existența s'a văzut nevoită să recurgă la contribuția unor evrei generoși. În acest scop, vedem că se alcătuiește un comitet care urma să adune „subvențiuni pe la toți coreligionarii noștri, cari înțeleg importanța unui organ scris în limba română și care apare în capitală”.

Apelul comitetului apunea mai departe că e „timp ca să învățăm acești de la frații noștri creștini, cari fac atâtea sacrificii pentru a susține organe de publicitate”. Președintele comitetului, doctorul Rosenhet, din principii nelămurite își declină apoi rolul de conducător, ba chiar și mai mult, emite o circulară în care încunoștințează cititorii că s'a dizolvat asociația. Membrii comitetului nu urmează, însă, pe președinte. La 24 Septembrie aceștia lansează un apel al lor, aducând la cunoștință evreimii din întreaga țară că propaganda în favoarea *Fraternității* n'a încetat, președinte fiind ales Moscu Ascher. Stampila asociației purta inscripția: *Comitetul pentru susținerea ziarului Fraternitatea*.

Apărătorul¹⁾. Dela fondare și până la plecarea primului ei director, *Fraternitatea* a luptat neîncetat pentru revendicarea dreptului de existență a evreilor și pentru egalitatea lor de tratament aci în țară. Pentru isbânda acestor imperative, ziarul a dus întreținute campanii, cerând printre altele și abrogarea faimosului articol 7 din Constituție, care prevedea drepturile cetățenești numai locuitorilor de rit creștin. Iar dacă în dezacord cu prevederile tratatului de pace dela Berlin, din anul 1878 (care cerea anularea acestei clauze, în sensul ca România să recunoască de cetățean pe orice locuitor a țării, indiferent de confesie), articolul 7 a rămas totuși mai departe în vigoare numai cu o neînsemnată modificare, vina nu i se poate atribui *Fraternității*, dimpotrivă. Insuflețita acțiune a gazetei, împotriva celor ce detractau intențiile colectivității evreești în fața momentului istoric, nu numai că n'a găsit sprijinul necesar printre cititorii săi, dar mai mult încă. Un grup de evrei, dintre cei ce conduceau pe atunci destinele masei evreești, s'a dezis de revendicările *Fraternității*, găsind inoportună campania curajoasă; adresând chiar în această privință o scrisoare de infierare mai multor ziare românești. Astfel se face că la data de 30 Septembrie 1879, *Timpul* împreună cu *Românul*, publică următorul protest al „comitetului de inițiativă”, compus din notabili evrei din Iași și București, protest în care se declara printre altele: „Nu ne mirăm dar de importanța ce se atribue unei foițe ce apare la București, anume *Fraternitatea*, despre ale cărei susțineri nici nu am lua notă, dacă ziarul *Timpul* nu ar fi citat-o. Ca israeliți din România, cari ne iubim țara, declarăm că respingem orice solidaritate cu opiniunile ce emite *Fraternitatea*. Declarăm dar odată pentru totdeauna, și pentru cunoștința tuturilor, că declinăm orice solidaritate cu *Fraternitatea* și alte

¹⁾ În numărul 1 al *Apărătorului*, A. S. Gold a tipărit ca anexă un pamflet împotriva lui Auerbach, în care se declară „redactor proprietar al ziarului *Fraternitatea*”. În această calitate somează el „conform angajamentului verbal” pe Auerbach, interzicându-i „a imprima sau permite unei alte persoane d'a scrie articole în menționatul ziar”. Comunicarea în acest sens e înaintată prin corpul portarelor lui Isaac Auerbach. Drept răspuns Auerbach publică un „Apel către opinia Publică”, în care tipărește tranșacția încheiată cu Gold la plecarea-l dela conducerea *Fraternității*, din care desprindem: „Eu Gold, în vederea că ziarul *Fraternitatea* s'a fundat de mine și de D. Auerbach, am convenit cu liberul nostru consimțământ, că de azi înainte D-nul Auerbach să devie singurul proprietar al acestui jurnal, trecând titlul de *Fraternitatea* exclusiv în proprietatea D-lui Auerbach, neputând eu niciodată scoate un jurnal sub acest titlu și nici nu voi putea participa direct sau indirect la un jurnal cu titlul de *Fraternitatea*”.

ziare de felul ei¹⁾". Zadarnic încercase *Fraternitatea* (pe atunci unica gazetă a evreilor din țară scrisă în românește) să alarmeze opinia publică și pe aceea dintre evrei care erau oarecum conștienți atât de gravitatea momentului, cât și de grozava eroare a celor care au semnat protestul că, prin iscăliturile lor ei comiteau un act de trădare a masei evreești; nimeni și nimic nu i-a venit în ajutor. Iar guvernul foarte abil, pe baza adeziunii „comitetului” diversionist, trece fulgerător de repede proiectul noului articol 7, ce prevedea, în noua lui redactare, naturalizarea individuală a evreilor din țară — chiar și a celor născuți în România din părinți deasemenea originari de pe aceste meleaguri. În aceeași zi guvernul acordă, totuși cetățenia globală unui număr de 888 evrei, foști luptători în războiul independenței, ca o consolare masei evreești nedreptățită atât de aprig și mai ales ca un fel de satisfacție opoziției care cerea în Cameră — întocmai ca și *Fraternitatea* — respectarea clauzei tratatului din Berlin; amintind guvernului că e dator să acorde cetățenia tuturor evreilor locuitori în România²⁾.

Dar nu numai Gold singur a perseverat în atitudinea această fermă, ci o întreagă pleiadă de publiciști tineri, de valoare și cu renume, și-au dat tributul lor în acțiunea de lămurire a conducătorilor politici români, în chestia evreească, în plină desfășurare. Unii dintre aceștia au urmat să colaboreze la *Fraternitatea* și după plecarea lui Gold dela conducere; printre cei mai însemnați întâlnim pe Lazăr Șăineanu, pe atunci student, dr. M. Beck, M. Schwarzfild, Iosif

¹⁾ Scrisoarea purta iscăliturile: Dr. B. Taussig, David Wortman, I. L. Ooldenthal, Dr. L. Rosenthal, M. Posner, S. Goldenthal, I. B. Brociner, Dr. Leopold Stern, Sanfel Marcus și A. S. Goldenthal. Cel din urmă a publicat și o broșură în aceeași direcție: *Pdrea asupra soluției Chestiunii Israelite*, Iași 1879.

²⁾ Un document al timpului e următoarea relatare a istoricului M. Schwarzfild, care a trăit intens clipele acelea de abucium iudeesc: „Două articole remarcabile apărute atunci în *Fraternitatea*: unul scris de Armand Rubin și celălalt de E. Schwarzfild, care pe atunci era la Bruxelles, spre a lua doctoratul în drept, articole în care nu era urmă de notă personală. Rubin accentuă că soluția încetățenirii individuale însemna transformarea unei chestii mari și unice în atâtea mii de chestii mici și personale. Și așa și fu. Eu și freții mei jurăm din cei soliciteți să petiționăm anticipat, dar am preferat să rămânem fără cetățenie decât să o obținem cu pericolul prăbușirii întregii lupte. Dr. M. Oester, solicitat direct de C. A. Kosetti să îi adreseze petiția, refuză categoric”. (*Egalitatea*, XXXV (1925), Nr. 1-2 din 2 Ianuarie). — V. și 1879. *O pagină din istoria politică a evreilor din România*, București 1911; M. Herzfeld, *Die Emancipation der Juden in Rumänien oder 888 von 300.000*, Wien 1880. Se scria dealtfel o întreagă literatură despre acest capitol din istoria evreilor, atât de evreii cât și de către adversarii evreilor, ba chiar și de către oamenii politici români și publiciști obiectivi.

Kaufman, N. C. Popper (fost redactor și intemeietor al ziarului *Tim-pul* טִימְפֿוּל), A. L. Brociner, N. Fränkel, Aureliu Turcu, I. Ch. Korn și B. Labindin Botoșani (unii contribuind mai mult la par-tea culturală a gazetei).

Cât timp a redactat și condus *Fraternitatea*, A. S. Gold a căutat (și a isbutit dealtfel) să-și îndeplinească cu prisosință sarcina și angajamentul ce și le-a luat odată cu apariția primului număr; când formulase dezideratul următor, înscris în „Programa ziarului”: „*Fără să fim compt de grupul, de partid care se află la putere, de forma guvernului ce va exista, vom aplauda binele, ori de unde va veni, și ne vom înarma cu stăruință și energie d'a combate cu toată puterea condeului și a cuvântului ilegalitatea și arbitrul, ori unde le vom găsi*”.

La plecarea lui Gold dela direcția gazetei, dr. M. Beck, cola-borator al hebdomadarului, preia conducerea efectivă, în ce privește redacția. Pentru prestigiul, însă, al ziarului, care luase o extensiune extraordinară, ajungând să fie răspândit în masa cititorilor evrei, iar de aproape întreaga presă românească comentat pe larg — de unele dintre aceste ziare foarte aprig combătut — vedem anunțat un comitet redacțional. De fapt, însă, unicul conducător a fost numai d-rul Beck. Pe timpul cât a dirijat dânsul *Fraternitatea*, nu numai că nu se mai evidențiază, dar și regresează, deoarece aduce un conținut cu deosebire culturalo-teologic, politica rămă-nând pe un plan secundar. Noul director a și enunțat dealtfel acest lucru, în numărul prim al săptămânalului de sub a sa redactare — exemplar datat 2 Ianuarie 1881 — unde a expus amănunțit pro-gramul după care avea să se orienteze în viitor *Fraternitatea*.

Dealtminteri conducerea lui Beck n'avea să fie delungă durată. Revenind din Belgia, proaspătul doctor în drept și în științele politi-co-administrative, Elias Schwarzfeld, i se predă în vara anului 1881, conducerea *Fraternității*. Incepând dela această dată, tribuna evreească renaște, devine mai vioaie și mai energică — o adevărată foaie de luptă — și nu se mai conduce după programul formulat cu mult patetism, la începutul anului de d-rul Beck, care exclamase oarecum înfricoșat de marea răspundere ce și-a asumat-o: „Vom concentra întreaga noastră activitate nu pentru a ataca, ci pentru a ne apăra”.

Doctorul Elias Schwarzfeld fără să se înfricoșeze câtuși de puțin (el cunoscuse doar în străinătate rosturile și rolul presei în viața

unul popor), atacă! Și atacă cu mare dărzenie pe autorii goanelor de la sate, care, după punerea în aplicare a modificatului articol 7, nu se mai mulțumiau cu simpla alungare a evreilor din comunele și cătunele în care au văzut lumina zilei, ci orânduiau ca cei puși în situația de a nu-și mai putea agonisi traiul, să fie calificați vagabonzi; ferecați în lanțuri, ținuți fără de nici o vină în închisori, iar la urmă fotografiați în acel hal și goniți peste hotare. Pe nici unul dintre cei ce puneau la caznă populația evreească, nu i-a iertat d-rul Elias Schwarzfeld. Condeiuul său n'a făcut într'adevăr nici o deosebire între adversarii și detractorii evreilor, fie ei cât de sus puși. Iar când Radu Porumbaru ¹⁾ un antisemit feroce, director al fabricii de hârtie Letea din apropierea Bacăului, schingiuisse numeroși evrei, hebdomadarul de curaj, prin pana directorului său, s'a ridicat împotriva acelor neomenoase fapte, pornind o vehementă campanie de demascare și infierare a acelui antisemit.

În tot timpul existenței sale, *Fraternitatea* a dat și o largă atenție fenomenului cultural evreesc din România. S'a ocupat pe larg de cultura lui Israel, definită cultura „judaică”. În același timp organul de răsunet mai urmăria să demonstreze, nu numai prin polemici și diferite puneri la punct, ci și prin documente, vechimea și dreptul evreilor la existență liberă și la egalitate în drepturi pe pământul României. Unul din scopurile de seamă ale gazetei vedem că era și acela de a face cunoscut „cultura populară, adică d'a răspândi în societatea israelito-română felurite articole, studii, schițe biografice și istorice privitoare la judaism, precum și disertațiuni, în cari se vor trata succesiv cestiuni de științele morale și sociale, toate sub o formă simplă, într'un stil îngrijit, lesnicios și cât se va putea de atrăgător”. Astfel putem constata cum Elias Schwarzfeld a transcris nenumărate hrisoave și documente istorice din trecutul îndepărtat al evreilor din Valachia și Moldova, tâlmăcind totodată numeroase studii și schițe istorico-literare, după Leopold Kompert, Sacher Masoch, dr. G. Weil, Emil Franzos, Ernest Renan și Isidore Loeb. Iar M. Schwarzfeld (care avea să scoată apoi ziarul *Egalitatea*), sub înscăliturile: *Un călător și Ploieșteanu* în deosebi, publică o serie

¹⁾ Vezi Edmond [Dr. E. Schwarzfeld], *Radu Porumbaru și Isprăviile lui la fabrica de hârtie din Bacău*, București 1885; și traducerea germană, *Radu Porumbaru und seine Gräuelthaten in der Papierfabrik zu Bacau in Rumänien*, Leipzig [fără an].

întreagă de reportagii și schițe istorice ale comunităților din regiunile diferite ale țării, dând impuls unui alt tânăr, Iosef Kaufman dela Piatra Neamț, să tipărească fragmentar, istoricul comunităților din orașul și județul Neamț ¹⁾. Alt colaborator de frunte, studentul Lazăr Șăineanu, s'a ocupat în special de partea literară a gazetei, publicând, în afară de unele studii originale, precum: „Moisi Mendelssohn, viața și activitatea sa” ²⁾, schițele biografice; Iacob Psantir și Ludwig August Frankl; tălmăcirii și comentarii critice după Heine, Lamartine, M. I. Schleiden și dr. Ad. Jellinek, sub iscaliturile; *Eliezer Benmoșe, Benmoșe, Lazăr Schein și L. Schein.*

Ca rezultat al neîncetatei campanii viguroase pe care a dus-o tot timpul Elias Schwarzfeld, împotriva conducătorilor politici care îngreuiaseră traiul evreilor născuți și crescuți în România (unii foști luptători în războiul independenței), vedem că guvernul se hotărăște să recurgă la un act abuziv și să-i aplice — întocmai ca unul străin intrus prin fraudă în țară — o sentință de expulzare ³⁾. Față de această neașteptată măsură administrativă, Elias Schwarzfeld născut în România, din părinți deasemenea originari din țară, nu găsește alt mijloc de a răspunde marelui nedreptăți, decât să lanseze un vehement (care e în același timp și dureros) protest, prin intermediul celui din urmă număr al ziarului pe care l-a condus. Rândurile lui Schwarzfeld, constituite astăzi, un document, ele fiind scrise sub impresia acelui covârșitor moment, care copleșise pe toți evreii țării

¹⁾ „Încă de pe la anul 1882, fiind îndemnat de frații Dr. Elias și Moses Schwarzfeld din București, am început a aduna material relativ la istoricul comunităților israelite din toată țara și mai cu seamă din jud. Neamț, descoperind foarte multe documente prețioase, cari sunt publicate în ziarul *Fraternitatea* anii V, VI și VII și unde am și publicat în mod abreviat descrierile istorice ale acestor comunități” (Iosef Kaufman, *Cronica comunităților israelite din județul Neamț*, I, Piatra Neamț 1928—29, p. VII (Prefață)).

²⁾ Ediția II, tip Hajoetz, București 1880.

³⁾ *Legea asupra străinilor* din Aprilie 1881 (împotriva căreia *Fraternitatea* luase altitudine, deoarece îngloba și pe evreii născuți în țară la acest capitol) preciza la art. 1: „Străinul care și are domiciliul sau reședința sa în România, și care prin purtarea sa, în timpul șederii sale în țară, ar compromite siguranța interioară sau exterioară a Statului, sau ar turbura liniștea publică, sau ar lua parte la lucrări având de obiect răsturnarea ordinii politice sau sociale în țară sau în străinătate va putea fi constrâns de guvern de a se depărta din locul în care se află, sau de a locui într'un loc anume determinat, sau chiar de a părăsi țara”. Ceea ce nu era cazul nici cu Elias Schwarzfeld și nici cu ceilalți publiciști evrei; ei fiind născuți în țară, din părinți supuși români.

„Guvernul a săvârșit o nouă ilegalitate care de astă dată e o lașitate.

Joi la orele 2 jum. pe când mă ocupam cu corectura ziarului s'a prezentat la mine în cancelaria tipografiei Ștefan Mihălescu d. inspector polițienesc Pretolian cu comisarul din secția mea str. Labirint No. 23, înmănându-mi următoarea deciziune a consiliului de Miniștri:

REGATUL ROMÂNIEI

Deciziune

No. 1

Consiliul Miniștrilor

Având în vedere dispozițiunile art. 1 din legea din anul 1881 asupra străinilor.

Decide:

Elias Schwarzfeld, aflător în Capitală, va fi expulsat din țară în termen de 24 oare de la notificarea ce i se va face pe cale administrativă, conform art. 2 din menționata lege a decisiunii de față.

Condamnatul la expulsiune în caz de va reîntra în țară în urma executării acestei decisiuni, va fi supus consecințelor art. 5 din invocata lege.

Această deciziune se va executa din ordinul domnului Ministru, Secretar de stat la Departamentul de Interne.

Dată în București, astăzi 16 Octombrie 1885.

(Urmează semnăturile D-lor Miniștri).

Alături cu mine au mai primit și alții între cari știu pozitiv pe d-l Dr. Gaster.

Ziarul fiind deja gata, pus în pagini, fiind sub impresia momentului, nu pot discuta acest nou act arbitrar și ilegal, care dovedește acum cu siguranță cât de Vogelfrei sunt Evreii supuși români în propria lor țară.

Imi rezerv a protesta mai târziu în chipul cum voi crede de cuviință, și a ataca isgonirea mea din țară pe cale legală, deoarece contrar ziaristicii întregi consider legea isgonirilor ca o lege cu totul anticonstituțională.

Eu Evreu-român, născut în țară, în Iași, crescut pe băncile școlare ale țării, necunoscând altă supușie, sunt isgonit.

Și cu toate acestea acelaș guvern mă considera ca pe un supus al său când în anul 1879 am plecat pentru terminarea studiilor în străinătate.

Ce e drept nu am plăcut guvernul liberal și nu-i plac pentru că am atacat rușinoasa și barbara sa procedare față cu evreii. Față cu acel evrei ce-i consideră Vogelfrei.

Isgonirea mea o dovedește și mai mult.

Protestez înaintea țării pe care am iubit-o și o iubesc ca un fiu credincios, contra acestel arbitrărițăți.

Protestez în contra ilegalității ce se săvârșește în contra mea și contra celorlalți coreligionari ai mei.

Prin isgonirea mea guvernul voește a lua Evreilor și apărătorii lor intelectuali, dar nu va reuși; am convingerea că precum eu am stăruit în a-i apăra, deși mă puteam aștepta la acest act laș; alți tineri inteligenți vor călca pe aceeași cale, fără a se da înapoi față cu arbitrarismul ce i-ar putea lovi.

Evreii nu vor pierde niciodată pe apărătorii lor. Ca și capetele idrei vor crește și capetele tinerimei spre a lupta pentru lumină și progres contra falșului liberalism și a persecuției religioase.

Voiu pleca, silit fiind, dar nu voi dezarma.

Imi sunt scumpi coreligionarii, mi-e scumpă patria și nu-i voi uita.

Nu zic dar cetitorilor și coreligioaarilor adio, nu spun nici patriei adio; le spun;

la revedere.

Dr. E. Schwarzfeld.

N. B. Iată lista expulșilor cum am putut-o afla la orele 6 seara:

Dr. Gaster, Dr. Brociner, I. Bettelheim (ambii dela Buk. Tagblatt), Iulius Schein, prim redactor la Buk. Zeitung, M. Rosenfeld.

Pe ceilalți n'am putut afla cu siguranță.

În ultimul moment aflăm și isgonirea d-lui I. Auerbach proprietarul administrator al ziarului. Asemenea și aceia a d. Michel Aziel redactor de la „Hajoetz“.

În ce privește pe d-rul M. Gaster și I. H. Fior, următoarele precizări se cuvin, deoarece faptele petrecute în 1885 sunt de mult uitate, dacă nu chiar aproape necunoscute. Tânărul cercetător al

literaturii vechi românești și al folklorului, M. Gaster, nu luase parte activă în publicistică. Printr'un întreg complex de împrejurări fusese nevoit să părăsească forțat țara. Ceea ce a determinat în ultimul moment guvernul ca să-l înglobeze în rândurile ziariștilor trecuți peste graniță, a fost și un articol pe care Gaster l-a semnat în *Românul*, intitulat „Revolta dela Brusturoasa”. Articolul fiind reprodus și de *Fraternitatea*¹⁾, factorii administrativi au bănuit desigur că și Gaster era permanent în redacția ziarului. De fapt d-rul Gaster nu făcuse altceva în cele scrise, decât un succint istoric al faptelor petrecute în acea comună, între un grup de țărani și evreii ce sălășluiau acolo, așa cum s'au petrecut ele într'adevăr, fără să fi încercat a lavi cu ceva în guvernul țării. Din expunerea lui Gaster reeșea mai curând consternarea folkloristului care cunoștea comoara sufletească a omului din popor; cum de a fost posibil ca țăranul pașnic dela care culegea el tocmai basmele din bătrâni, să fi fost în stare să recurgă la violențe în contra evreului cu care a conlocuit în deplină înțelegere dintotdeauna. Alt expulzat, I. H. Fior, asupra căruia se cuvine deasemenea să ne oprim spre a analiza motivul pentru care fusese trimis din țară, deasemenea n'a activat permanent în publicistica evreească. În urma unor măsuri arbitrare luate față de un grup numeros de evrei din orașelul Săveni (jud. Dorohoi), Fior, tânăr publicist, colaborator la ziarul *Vocea Botoșanilor*, a adresat la 25 Septembrie 1885 o „Scrisoare deschisă d-lui Ministru Președinte I. C. Brătianu”, în care înfățișa pe larg acele fapte, scrisoarea având o introducere cam ironică la adresa capului de guvern. Ea fusese tipărită în întregime și în *Fraternitatea*²⁾.

¹⁾ Anul VII (1885), Nr. 34—35 din 13 Septembrie. — V. și Dr. E. Schwarzfeld, *Adevărul asupra revoltei dela Brusturoasa*, București 1885.

²⁾ Anul VII (1885), Nr. 38 din 4 Octombrie. V. și *Procesul expulzatului I. H. Fior 1887—88*, București 1888. Pentru a noastră faptele desprindem începutul „scrisorii” lui Fior, trimisă lui I. C. Brătianu :

„Mult și respectuos vă rog, d-le Prim Ministru, să nu vă supărați că îndrăznesc să mă adresez dv. și încă prin publicitate. În primul loc că să mă scuzați pentru cuvânt că veri-ce locuitor e îndrăznit a spune la cunoștința ministerului țării, nelegiuirile ce se comit de cei însărcinați cu călătarea de grijă a poporului; secundo, urmează de astă dată, a'o faceți pe privire, că după mine, — permieți-mi să cred că și după dv. — cu astă ocaz e vă voi aduce și dv. ca și celor lezați, un serviciu nu de omică însemnătate; căci lmi închipulesc, de unde să știți dv., lipsind din țară, sau și în Capitală fiind, ocupat cu destinele țării pe care o cărmuiri, ce se petrece într'o margină a țării, dacă nu văși spune-o eu, cel ce mă doare, sau un altul ca mine? Subalternii dv., de sigur, nu vor să vă împovăreze cu astfel de... — după d-ilor — bagetele, sau poate, din nefericire își joacă

În privința celorlalți publiciști evrei, constatăm următoarele: decretul de expulzare lansat împotriva d-rului Marco Brociner a fost revocat pe loc. Iar după o trecere de doi ani, noul guvern a revenit și asupra celorlalți expulzări, exceptând pe d-rul Elias Schwarzfild care nu s'a mai întors niciodată în țară și pe I. H. Fior. Acesta din urmă, revenit totuși, a avut de suferit rigorile închisorii, desfășurându-se atunci, în mic și cu anticipație un fel de proces Dreyfus. De pe urma regimului închisorilor se pare că i s'a și tras apoi moartea lui Fior, căci a încetat din viață, de tânăr încă, la Londra, unde se stabilise după a doua expulzare¹⁾.

Retras dela conducerea ziarului *Fraternitatea*, Gold n'a stat inactiv nici un moment. Și, astfel vedem că apare la 12 Ianuarie 1881 noul său săptămânal: *Apărătorul*. La ivirea acestei tribune, dedicată — ca și *Fraternitatea* — cauzei evreilor din țară, cei dela acest din urmă ziar își credeau periclitată foaia lor. După cum am văzut că nici *Fraternitatea* n'a putut să-și ducă existența decât cu sprijinul unui comitet, se pune acum întrebarea: vor putea să trăiască două gazete săptămânale evreești cu un număr de cititori nu tocmai numeroși. Răspunsul a fost o violentă polemică între cele două hebdomadare. Gold — am mai spus-o — într'o anexă la primul număr al *Apărătorului* îl avertizase pe I. Auerbach că nu are voie a imprima sau permite unei alte persoane d'a scrie articole în *Fraternitatea*, iar drept răspuns, Auerbach publică tranzația încheiată cu A. S. Gold,

reaua credință rolul său.

„Astfel fiind, vă rog, d-le Prim Ministru, să-mi dați voie să vă vorbesc de anarhia din Județul Dorohoiu de care, fără îndoielă, n'aveți cunoștință; unde parcă Constituția și legile române sunt abrogate!

„Mă voi abține d'a vă vorbi de starea aceluia județ în retrospectivă, cunoscută dv., știută și deplânsă de toată lumea; vă voi relata numai faptele petrecute zilele aceste, mai cu seamă, cât lipsiți dv. din țeară.

„Mă îndoiesc, trebuie să vă mărturisesc, dacă știți — fiindcă d-l Ministru Sturdza vă înlocuia pe atunci — că în luna lui August a. c., 104 Evrei ai obștei târgușorului Săveni au expediat o petiție la adresa dv. prin care s'au plâns dv. — prin urmare în țeară — de necazurile și suferințele lor...”

¹⁾ Încă în 1877 Fior dase publicității „O scrisoare deschisă în afacerea dela Darabani” (*Presentul*, Bacău din 19 Iunie). Iar după expulzare vedem că trimite din Viena o „A II-a” scrisoare deschisă d-lui Ministru președinte al României, I. C. Brătianu (*Vocea Dreptății*, I (1885), Nr. 27 din 6 Decembrie), în care reia din nou cazul evreilor din jud. Dorohoi, anunțându-și sosirea în țară, deoarece capitala Austriei nu-i îngăduia acolo șederea.

din care reieșia că nu are nici o revendicare de făcut în privința gazetelor pe care o redactase.

Până atunci (exceptând polemica ideologică dintre Sigismund Carmellin și Armand Lévy) publicațiunile periodice de interes evreesc erau nevoite aproape tot timpul să țină piept numai adversarilor evreilor și nici decum unor foi scrise de însuși evrei. De aci înainte ziarele *Fraternitatea* și *Apărătorul* aveau să se războiască multă vreme între ele. Tot timpul cât a durat polemica, cele două ziare și-au disputat întâietatea, revendicându-și unul celuilalt dreptul de a vorbi în numele poporului evreu din țară. Iată, însă, că un eveniment hotărâtor se anunță.

În primul an al apariției *Apărătorului* se produce un curent de renaștere națională printre evreii din România, deschizându-și drum printre ei ideea emigrării în Palestina, unde urmau să se dedice agriculturii. Este vorba de mișcarea națională și culturală care avea să fie apoi cunoscută în istorie sub denumirea de *Chowewe Zion*. Gold primește cu bucurie noul curent, pune la dispoziția comitetelor *Jschuw Eretz Israel*, organizate în diferite orașe, iar mai târziu comitetul Central pentru emigrare dela Galați, coloanele tribunei sale, întreținând tot timpul o vie propagandă printre cititori, în favoarea ideii de redeșteptare a sentimentului național. *Fraternitatea*, adversar al celor ce scria și susținea noua gazetă a lui Gold, nu privea deloc favorabil mișcarea care cucerea zi de zi mai multe elemente — deci implicit și grupuri de noi cititori. Astfel se face că tribuna evreească care luptase și câștigase multe din năzuințele evreești, începe — prin pana d-rului M. Beck și în urmă d-rul Elias Schwarzfild însuși — să combată colonizarea agricolă palestiniană și în același timp și gazeta lui Gold. La *Apărătorul* își începuse tocmai colaborarea redacțională un tânăr publicist Adolf Steinberg, care, însuflețit de idealul național ce-și deschisese orizonturile, răspunde la cele ce susține dr. Beck, încercând în același timp să acuze *Fraternitatea* că, nu înțelege marele moment istoric și național evreesc. Vedem cum cele scrise de *Apărătorul* și-au atins oarecum scopul. Căci când d-rul Beck tipărește într'unul din numerele *Fraternității*¹⁾ un supliment cu trei scrisori (datate: Paris, Londra și Viena, Februarie 1882), în defavoarea emigrării spre Palestina,

¹⁾ Anul IV (1882), Nr. 9 din 26 Februarie.

Apărătorul se încumetă să declare apocrife cele trei texte și face apel la cititori, ca ei să constate reaua credință a adversarului. Cele divulgate de hebdomadarul lui Gold și-au aflat curând ecoul dorit. În polemica dintre cele două ziare vedem că intervine un fruntaș al comitetului Chowewe Zion dela Iași, unul dintre principalii promotori ai mișcării, dr. K. Lippe. Prin câteva articole viguroase el spulberă toate susținerile celorla dela *Fraternitatea*. Cazul acesta a mai avut și alte urmări. Din orașe diferite ale țării se ridică glasuri care cer boicotarea ziarului *Fraternitatea*, publicându-se în acest sens apeluri și foi volante în care se vestește acțiunea întreprinsă și dusă de *Fraternitatea* de sub conducerea lui Elias Schwarzfeld și mai cu seamă împotriva persoanei d-rului M. Beck ¹⁾.

Gold însuși, mulți ani după dispariția *Apărătorului*, amintindu-și de acele fapte, avea să declare că ziarul său a fost „singurul organ, care a luptat fără preget, încă dela prima sa aparițiune pentru ridicarea sentimentului național evreesc, propagând cu sinceritate și devotament ideea colonizării Palestinei” ²⁾. Altă polemică — ceva mai redusă și pe un ton mai scăzut — era și aceea referitoare la teatrul evreesc. *Apărătorul* scrisese largi recenzii despre repertoriul acelor ani, iar *Fraternitatea*, deabia mai târziu a început să dea atenție teatrului evreesc din București.

În timp ce se străduia să susțină colonizarea în Palestina, *Apărătorul* nu uita nici pe evreii ce rămăneau mai departe în țară și mai ales pe cei dela sate. Scoțând la iveală repetatele și neomenoasele goane ale acestora din comunele rurale, situația lor se ameliorează

¹⁾ În privința altitudinii ostile pe care o purta dr. M. Beck mișcării naționale evrești, aflăm o foaie volantă din 1882, datorită unui anume E. Iosefson dela Tulcea. Foaia poartă titlul: „Scrisoare deschisă către prea Sf. Sa marele Rebin Dr. Beck în București”. Desprindem câteva rânduri care oglindesc reacția celor ce-au întâmpinat bucuroși începuturile Chowewe-sionismului:

„Mulțumesc nu mai puțin, Sfinției Tale, pentru sagaciile predicărilor ce a'ți ținut în ziua de Purim, când a'ți dăruit propagatorilor și inițiatorilor ideii Colonizării Palestinei, măgulitorul și grațitul nume: Hamăni moderni..”

„...continuați a espedia niște scrisori pamfletice născocite și plămădite în adunarea de Nobilime Ebraică în toate unghiurile Țerei, chiar la Tulcea, precum a'ți și făcut.

„Mă resum, invocăți contra D-lor [a chowewe sioniștilor] mânia Cerului, chemați asupra-le foc și pârjol pe d'o parte, iar pe de alta complicați-le în intrighi și ură personală, așa ca Ebraiștii și propagatorii de colonizare să dispară după suprafața pământului”.

²⁾ *Situația culturală a evreilor din România*, în *Lumea Israelită*, I (1903), Nr. 10 din Iulie, p. 307.

pentru scurt timp (un fel de armistițiu tacit) deoarece alungarea evreilor dela sate și-a urmat decenii de-arândul cursul ei nestîngherit. Pe calea scrisului a căutat Gold să lămurească conducătorii politici români, de nedreptățile ce le aveau de suportat cei ce se vedeau brusc scoși din căminurile lor și lăsați fără de existență. Dealtfel, în aproape toate problemele ce se puneau în discuție în acei ani și care priveau pe evrei, *Apărătorul* a intervenit. El a avut în vedere „o sinceră și leală aplicațiune a principiilor stipulate în Constituțiunea țării, o interpretare legală și liberală a legilor, suprimarea tuturor dispozițiunilor restrictive contrarie cu spiritul timpului“. Deaceia ziarul, în program, mai declara printre altele că „va deschide coloanele sale fiecăruia — fără distincțiune de religie sau naționalitate — pentru a se tîngui contra justiției, administrației și a tuturilor autorităților din țară, ori de câte ori se va semnala abuzuri bine descoperite și aprobate, protestând cu energie contra acestor fapte dacă autoritățile competente nu vor da o satisfacțiune legală acelor plîngerii; el va respinge însă cu indignare calomniile și huliurile, ocupându-se numai de faptele ce ar vedea că sunt în realitate jignitoare societății“.

Pentru evreii din țară, epoca în care apăreau cele două gazete (*Fraternitatea* și *Apărătorul*), a fost una dintre cele mai frumoase, în ce privește renașterea lor culturală, căci dacă ne vom opri la starea socială a evreilor de pe acele timpuri (fiind nu mult după punerea în aplicare a modificatului articol 7 din Constituție), vom vedea că nu s'a îmbunătățit cu nimic, dimpotrivă chiar; ea lăsa pe zi ce trecea mai mult de dorit. Era necesar așa dar (cum s'a și petrecut dealtfel) ca ambele tribune evreești, — abstracție făcând de amintirile polemici — să-și desivârșesc menirea lor. În acest scop gazetele au adunat în redacțiile lor, multe valoroase talente ale condeului. Tineri energici și cu vederi largi, absolvenți ai școlilor statului și cu studii terminate în străinătate, au îmbrățișat cariera publicistică, carieră proaspătă pentru noile generații evreești. Asistăm astfel la intrarea în luptele politice și spirituale a unui contingent de publiciști dotați, iar ziarele nu mai sunt lăsate pe mâinile unor diletanți, fie ei chiar idealști și cu oarecare noțiuni gazetărești. Datorită acestei mari schimbări intervenită în presa evreească, vedem că în tot timpul apariției sale *Apărătorul* a staruit — în afară de lăturea politică — în a da o deosebită atenție literaturii judeice, alegându-yi

din tinerii publiciști, un mănunchi de redactori și colaboratori cu talent și pricepere. În afară de cele scrise de d-rul K. Lippe și de redactorul Adolf Steinberg ¹⁾, mai întâlnim pe Marcu Brociner, pe care l-am văzut colaborând în 1873 la *Vocea Apărătorului* dela Iași, pe viitorul lexicograf și profesor dela Craiova M. Stăureanu, pe frații Emil și D. Critzman și alți cunosători ai chestiunilor culturale și literare evreești. O contribuție extrem de interesantă (care ar merita un studiu aparte, ba chiar și o retipărire) e și aceea a lui Lazăr Șineanu (sub numele de *Eliezer Benmoșe*). Amintim numai lucrarea d-rului Iuliu Barasch: *Emanciparea Israelită în România* tradusă de Șaiaeanu, scriere care a fost un punct de îndrumare în chestia evrească din România, pentru diferiți cercetători, printre care amintim și pe istoricul A. D. Xenopol; cel ce a utilizat-o în marea sa operă: *Istoria Românilor din Dacia-Traiană*.

Cu începere din Septembrie 1882 colaborează la *Apărătorul* și M. Rosenfeld, ziarist de mare talent, (unul din foștii redactori ai *Vocii Apărătorului*), care avea să fie expulzat în anul 1885. La partea politică a ziarului întâlnim (mai cu seamă articolele prime) semnătura I. Rubis, (I. Rubinștein), care și-a schimbat în urmă numele în Sache Pietreanu. Adolf Steinberg părăsește în cursul anului 1882 redacția gazetei trecând la conducerea săptămânalului apărut la Focșani: *Stindardul*; nu uită, însă, să și amintească de foloasele pe care le-a tras la hebdomadarul lui Gold ²⁾. Printre cei ce-au scris la partea literară a *Apărătorului* aflăm pe un fecund traducător cu

¹⁾ Adolf Steinberg în afară de activitatea publicistică desfășurată la ziarele evreești, a contribuit la întemeierea și redactarea mai multor publicații periodice românești. Sub pseudonimul *Alexandru Stăncușu* a redactat ziarele pe care le fondase sub a sa supraveghere italianul Luigi Cazaviani: *Fraternitatea italo-română* și *Tribuna noastră* (*Necesarul*), luând parte activă și la crearea cotidianului informativ *Universul*. Vezi cercetarea pe care am publicat-o sub titlul: „Unui din întemeietorii *Universului* a fost evreu”, articol semnat *Al. Șerbănescu* (*Lumea Românească*, I (1937), Nr. 97 din 6 Septembrie).

²⁾ Iată cuvintele lui Adolf Steinberg despre A. S. Gold și gazeta lui *Apărătorul*:

„Ai fost cel dintâi care m'ai prezentat publicului și mai cu seamă scumpulor mei corecționari, prin faptul de a-mi fi deschis coloanele ziarului, ce D-lă îl redizezi ca atâta talent și abnegațiune. D-tale îți datorez cariera mea. Nu pot să-ți probiez recunoștința mea de cât exprimându-ți în public sincerele mele mulțumiri, ceea ce mă grăbesc a face.

„Voiu regreta totdeauna de a fi fost nevoit de împrejurări a părăsi postul nou de colaborator al ziarului D-tale și prin urmare și posibilitatea de a mă găsi în apropierea D-tale, apropiere ce mi-a fost de un așa folos”. (*Stindardul*, (1882), Nr. 1 din 25 Octombrie).

numele de Isidor Cohen. Alt tânăr de mare talent, dela Piatra Neamț, Iosif Bolocan, colaborează deasemenea la *Apărătorul*. Viitorul publicist, sociolog și luptător socialist Bolocan (mort în plină tinerețe într'un spital din Germania), sub pseudonimul *Giuseppe Nacolob*, publică bucăți de literatură originală, articole în care susține mișcarea Chowewe Zion și unele încercări de polemică. Oswald Neuschatz, trimite sub diferite pseudonime, corespondențe din Iași. Iar I. M. Viertel, tipărește interesante relatări despre situația evreilor din țară, sub formă de „Scrisori către o doamnă din Paris”. Naf-tali C. Popper, profesor și erudit ebraist, serie deasemenea articole favorabile chowewe-sionismului. O serie de articole interesante în chestia evreească, trimite ziarului, din străinătate, Sigismund Carmel-lin, fostul intemeietor și redactor al publicațiunii bilingve: *L'Echo Danubien*.

În 1882, Gold tipărește pe frontispiciul săptămânalului în loc de al doilea an de apariție, anul al IV-lea. Redacția lămurește, într'o notă, pe cititorii săi de rostul acestei schimbări: „Cu numărul de astăzi intră *Apărătorul* în al doilea an al existenței sale și'n al patrulea de când figura sub alt nume, fondat de noi”. (E vorba de *Fraternitatea* (1879). Din Ianuarie 1883, anul V (III) al existenței, *Apărătorul* se tipărește de două ori pe săptămână: Luni și Joi, iar de la 1 Iulie 1883 „Încearcă să apară zilnic, cu colaborarea lui Armand Rubin (fost intemeietor și redactor al ziarului *Cumpăna*—ziar admirabil și mult apreciat —, apoi prim redactor, și mai apoi director al *l'Indépendance Roumaine*), Elias Schwarzfeld, Lupu Dichter, fost prim-redactor al *României Libere* și al *Constituționalului*, dr. Marco Brociner și S. Rosenfeld, care dealtfel, fu un timp primul redactor al *Apărătorului* săptămânal. După 7 numere, ziarul zilnic¹⁾ dispare, iar în restul verii și întreaga iarnă își suspendă apariția. Tocmai în Decembrie 1883, A. S. Gold scoate iarăși săptămânal tribuna lui, care avea să dureze până la 21 Mai 1884, când își încetează definitiv existența.

În tot timpul apariției sale, *Apărătorul* lui A. S. Gold și-a îndeplinit într'adevăr misiunea pentru care fusese creat. Programul gazetei a fost urmat întocmai de conducătorul ei, care declarase în primul număr: „vom spune tutulor adevărul fără patimă și fără

1) Schwarzfeld, *Presa evreo-română, în lucr. cit.*, p. 109.

interes, vom biciui fără cruțare răul, nedreptatea, abuzul de putere, chiar de ar fi cea mai înaltă culme socială". Gazetarul de curaj A. S. Gold, care, în momentele cele mai critice pentru evreii din țară întemeiasă două hebdomadare, are meritul de a fi pus la îndemâna cititorilor, cele mai bine scrise gazete pe care le-au avut evreii din România, până la 1890, când apare *Egalitatea* lui M. Schwarzfeld.

Am pomenit de curentul Chowewe Zion. Nașterea acestei mișcări în România s'a datorit în bună parte acțiunii propagandistice desfășurate de către palestinianul Eliazar Rokeach (originar din Safed), prin publicațiunile periodice scoase în cursul anilor 1880-81. La început prin foaia ebraică **יִרְעָאֵל** (Jesreel) dela Iași, apoi cu **דִּיא הַאֲפָנוֹנָה** (Speranța) în idiș dela Piatra Neamț, Eliazar Rokeach a agitat printre evreii români, ideea colonizării agricole în Palestina. Rodele propagandei prin scris a publicistului întreprinzător n'au întârziat să se arate. Pe deoparte îndemnul lui Rokeach, iar pe de alta situația de paria a evreilor, a căror alungare dela sate nu încetează, ba chiar și alte măsuri restrictive, au făcut ca noua lozincă să cuprindă un număr mare de evrei care întemeiază cele dintâi societăți: Jischuw Eretz Israel. Pe vremea în care în Rusia pogromurile au împins pe evreii de acolo să-și îndrepte privirile spre Palestina, în acel timp aflăm deja la noi, o vie activitate în aceeași direcție. Astfel se face că la 30 și 31 Decembrie 1881, societățile „Jischuw Eretz Israel” prin delegații lor, se adună într'un congres la Focșani, unde se pun bazele „Comitetului Central” pentru înlesnirea emigrării evreilor din România, cu scop de a coloniza Palestina (Chowewe Zion).

Comitetul prim Chowewe-Zion (Prietenii Sionului) ales la Focșani, se compunea din: Isac Löbel, președinte; Iosef Abeles, vice-președinte; Samuel Pineles, secretar general; membrii consilieri; M. Schein și L. Goldberg. Casierul general era baronul Iacob de Neuschotz dela Iași, iar membrii în comitet; d-rul K. Lippe și Moses Mates. Din București a fost ales în comitet, la început, numai M. Weinberg, iar mai târziu e cooptat și dr. M. Gaster. Propagator al mișcării era noua publicație a lui Rokeach **דָּעַר עֵמִירָאֵט** (*Emigrantul*), ce apărea la Galați, în idiș, iar mai tarziu adaugă și o pagină în limba germană. Dat fiind, însă, că nu toți evreii cunoșteau

îdișul și deoarece în limba țării (după cum am mai spus-o) numai *Apărătorul* a îmbrățișat ideea cea nouă, vedem că ia naștere la Focșani (leagănul Chowewe sionismului), în ziua de 18 Octombrie 1882, un ziar în românește: *Stindardul*; „organ pentru incurajarea emigrării Israelitilor din România”. Comitetul gălățean are deci un sprijin propagandistic remarcabil în *Stindardul* și de bună seamă că a căutat să subvenționeze organul ce discuta și răspândia ideea colonizării agricole în Palestina. Cu atât mai mult că duelul polemic dintre *Fraternitatea* și *Apărătorul* era în toi, iar *Emigrantul* lui Roček se strămută la București în Decembrie 1882, unde, datorită *Fraternității* și în mare parte d-rului M. Beck, cași lui Elias Schwarzfeld, mișcarea Chowewe Zion n'a găsit prea mulți aderenți, ba chiar mai puțini decât în unele umile orașele moldovenești.

Odată apărut, *Stindardul* încearcă să se impună dela primul număr, strigându-și entuziasmul pentru ideea de redeșteptare a sentimentului național; „*Stindardul* nostru este stindardul umanității, stindardul binelui și al adevărului. Este stindardul desmoșteniților și a prizonierilor cari, însuflețiți în fine de o idee liberatoare și mântuitoare, doresc a o vedea cât mai curând realizată; idee care tradusă în fapt, va oferi lumii cel mai frumos spectacol ce i-a fost vre-o dată dat a-l contempla: spectacolul reabilitării unei din naționalitățile cele mai glorioase de pe fața pământului”. Într'adevăr, astăzi putem constata că proorocirea celui-a scris programul *Stindardului* s'a realizat întocmai. Totuși, cu toate că începutul programului era oarecum inflăcărat, asistăm la o schimbare a tonului când se ajunge la concretizarea adevăratei idei de emigrare. Ni se spune așa dar: „Chestiunea emigrării, însă, nu e nici de cum o chestiune religioasă, ci curat și simplă socială și economică”. E necesar deci a se sublinia, că mișcarea evrească din anii 1881-1883, a avut nu numai un țel național, ci și unul social.

Vedem astfel că *Stindardul* se situează în istoria presei evreiești, ca primul ziar ce reprezintă un anumit curent: cel național evreesc mult temperat, sau aproape în fașă încă (din cauza caracterului social), după cum reiese și din program. Albul va fi curentul sionist herzlian, când va cuprinde evreimea din România, după cum se poate constata din foile sioniste apărute cu începere dela 1897, în urma primului congres dela Basel. Și, după cum *Stindardul* inaugurează presa pusă exclusiv în slujba unei mișcări: a celei sioniste

(chowewe sioniste), tot astfel vom avea de aci înainte ale gazete care vor vorbi fiecare în parte: de asimilare, de emanciparea îndelung râvnită de către evreii din țară, ba chiar și de socialism printre evrei; de lupte și deosebiri de clasă, nu numai de religie.

Stindardul era condus de un comitet din care făceau parte Adolf Steinberg, Adolf Netzler și alți tineri și ținea să informeze pe cititorii săi că nu „viesările legănitoare și ademenitoare ale unui creier aprins a determinat constituirea societăților de propagandă și ajutor pentru emigrarea în Palestina, — ci cugetările mature și cumpănite ale unor spirite apte și capabile ale unor bărbați culți, activi, onești și inteligenți”. În continuare, ziarul mai explica rostul și rolul apariției sale, aducând judicioase argumente. „...Israelii cari sunt deciși a se devota nobilei și inavușitoarei cariere a agriculturii au nevoie înainte de toate de un organ care să trateze pe larg și în modul cel mai clar și precis aceste interese. Fiindcă nu e destul numai ca ideea emisă să fie și adoptată, pentru ca realizarea ei să fie și asigurată. O chestiune de o importanță așa de colosală cum este chestiunea emigrării, cere să fie luminată printr'o discuțiune serioasă și amănunțită într'un organ public anume destinat, pentru ca fiecare să fie în curent cu mersul ei și să aibă deplină știință despre tot ce se atinge de emigrare și colonizare în Palestina”.

Tipărit la început odată pe săptămână, în tipografia lui Ignace Charas, *Stindardul* trece, cu începere dela 23 Iulie 1883, în editura acestuia. Între 27 Decembrie 1882 și 12 Ianuarie 1883, și în intervalul dela 23 Mai la 23 Iulie 1883, din motive nelămurite, hebdomadarul își suspendă apariția. Reapare, însă, de fiecare dată tot atât de bine scris și luptă cu acelaș elan, pentru unicul țel (colonizarea agricolă a evreilor români în Palestina), până la 15 Octombrie 1883, când își încetează definitiv apariția (numărul 42 din anul II).

Redactorul *Stindardului* era un timp Adolf Steinberg, publicist de carieră și cu vocație, pe care l-am întâlnit la săptămânalul bucureștean *Apărătorul*. Un colaborator ocazional al gazetei a fost și d-rul K. Lippe, membru în comitetul central din Galați și animatorul chowewe sionismului printre ieșeni.

Propaganda susținută neconținut de *Stindardul* și-a alins în mare parte scopul. Căci după plecarea în August 1882 a grupului de emigranți spre Palestina, grup compus din 228 persoane, alți coloniști îl urmează în acelaș an. În istoria colonizării, acești emigranți

sunt cunoscuți sub numele de *moineștenii*, deoarece se aflau numeroși evrei din acel târgușor precum și din altele asemenea orășele moldovenești. Din acel timp ne-a rămas și zicerea, pe care unii o cred o pură fantezie: „Prin Moinești la Ierusalim”.

Întreținut de *Stindardul*, curentul emigrării crește pe fiecare zi; în orașe și târguri cu populație evreească se formează secțiuni chowewe sioniste, afiliate comitetului dela Galați, iar unii care posedă suma necesară biletului de vapor, nu mai așteaptă formarea grupurilor, ci pornesc individual să colonizeze Eretz Israelul. Zeci și sute de tineri, ba chiar numeroase familii s’au expatriat atunci și au încercat să-și făurească o nouă existență prin munca agricolă, contribuind la reclădirea din paragină și uitare a țării lor din străbuni.

Tot în *Stindardul*, vedem că apare pentru prima oară în românește, lucrarea de răsunset a d-rului Leon Pinsker, *Autoemancipățiunea*, în traducerea studentului medicinist I. Rosenzweig (doctorul Sotek-Leteanu de mai târziu). Cu toate că ziarul focșănean era bine răspândit, opera lui Pinsker pare-se că n’a trezit ecoul meritat. Chowewe sioniștii încă nu se pătrunseseră de mărețele înfăptuiri pe care ei înșiși le-au propagat zi de zi și de amploarea mișcării lor. Tocmai în 1899, după apariția sionismului politic herzlian (de astă dată sub titlul puțin modificat) *Autoemanciparea* avea să cunoască adevăratul și meritatul succes printre evreii din România, fiind tipărită într-o nouă traducere, la Galați, cu o prefață de Sam. Pineles.

În toamna anului 1893 când *Stindardul* e nevoit să-și înceteze apariția, acest lucru a fost urmarea unor evenimente care au luat cu totul altă întorsătură, decât cea preconizată tot timpul de hebdomadarul chowewe sionist. În urma veștilor nemulțumitoare ce sosiau din Eretz Israel, dela emigranții originari din România — întemeietorii celor două colonii agricole: Zichron Iakob (Samarita) și Rosch Pinah — curentul emigrării scade brusc. Dealtminteri sunt cunoscute greutatea aproape de neînvinș, pe care le-au avut desuportat coloniștii plecați din România, și al căror salvator s’a arătat să fie în cele din urmă, — când catastrofa acestor idealisti era inevitabilă — baronul Edmond de Rothschild. Toate aceste fapte au spulberat iluziile celor ce s’au hotărât să-și urmeze între timp. Datorită acelor întâmplări nefericite, era dealtfel foarte natural, ca și cititorii unei astfel de gazete, cititori care așteptau vești îmbucurătoare din Țara sfântă,

iar în schimb aflau ecouri neliniștitoare dela cei ce-au părăsit țara, — să fi scăzut mult. Din pricina aceasta vedem că *Stindardul* dispare, după ce-a desfășurat o prea frumoasă activitate publicistică și propagandistică, în slujba mișcării de redeșteptare națională a evreilor din România.

O nereușită încercare în publicistica evreească din Iași a fost ziarul săptămânal: *Ecoul tinereții*, apărut în ziua de 2 Mai 1885. Din program se constată că redactorii acestei foi efemere (mai mult de trei numere se pare că n'au apărut), n'aveau aproape nici o noțiune despre evreism. În schimb, însă, aveau o concepție pur asimilistă. Era deci foarte firesc — credeau redactorii gazetei — ca evreii din România să se asimileze totalmente și deci să se alătureze inițiativei lor. Totul nu era, însă, decât aspirația unor tineri, neinițiați în problemele evreismului din țară. Deducem acest lucru și din confuzia care stăpânea programul gazetei. Căci deși scopul *Ecoului tinereții* era în primul rând asimilarea, confuzia întemeietorilor acestei tribune — al căror nume nu l-am putut afla din pricina faptului că au iscălit articolele numai cu pseudonime și inițiale — reiese stăruitor chiar din primul număr. Astfel vedem, că după ce-au propovăduit asimilarea integrală a evreilor din țară, declară la un moment dat că, „chiar dacă evreii din România ar avea cea mai bună voință pentru a se asimila completamente cu concetățenii lor de rit creștin, aceștia le vor pune... piedici de tot felul”.

După apariția primului număr din *Ecoul tinereții* ieșene, ziarul *Fraternitatea* a ținut să ureze „noului născut o viață lungă și spornică, ferită de rătăcirii și deziluziuni” ¹⁾, totuși, foaia din capitala Moldovei n'a ajuns la o „viață lungă” și n'a fost ferită „de rătăcirii și deziluziuni”, dimpotrivă. Dela început gazeta cade în păcatul denunțărilor. Și, asistăm la o campanie împotriva școalelor private evreești, numite chedarim, în care copiii învățau primele noțiuni de limbă ebraică și religia strămoșească. *Ecoul tinereții* intră în polemică chiar și cu *Fraternitatea*, în afară că se arată ostil d-rului K. Lippe, evreu național, care dezavuase pe acest nepoftit musafir din publicistica ieșană. Ar fi de amintit totuși, vederile favorabile,

¹⁾ Anul VII (1885), Nr. 18 din 10 Mai.

pe care le-a avut *Ecoul tinereții*, față de teatrul evreesc (să nu uităm că era o gazetă asimilantă) și față de cei ce-au creat în România primul repertoriu idiș.

Numărul trei din *Ecoul tinereții* (care pare să fi fost chiar ultimul), într-o notă către abonați, aduce un vehement rechizitoriu evreilor care resping asimilarea totală, trâmbițată de redactorii anonimi; căutând să ademeniască elementul tânăr evreesc.

„Cei cu mintea întunecată disprețuiesc orice mișcare spre progres. Fanaticii nu pot privi în față lumina adevărată și bârfesc împotriva noastră, știind că le sună ceasul cel de pe urmă. Noi, cari dorim adevărata propășire a poporului nostru; noi, cari voim să vedem și pe evrei mergând pe calea cea dreaptă și lășindu-și cercul cugetării dincolo de tartajii colbășiți ale cărților sfinte; noi cari dorim peirea ignoranței și a fanatismului, sântem taxați de dușmanii nației noastre! Respingem cu indignare astfel de acuzare ticăloasă și vestim pe învățații noștri (?) talmudiști că urletele lor departe de a ne spărie, ne vor oțeli și mai mult la luptă. Sântem pe deplin convinși că nu toți evreii gândesc ca vestitul Dr. talmudist¹⁾, și că se găsesc mulți, cu deosebire dintre cei tineri, care ne înțeleg și cari frământă de mult aceleași idei, aceleași aspirațiuni ca și ale noastre”.

Zadarnic a fost însă, apelul disperat din numărul 3 al gazetei asimiliste, căci de nicăiri n'a aflat vre-un ecou favorabil. Astfel se deduce că *Ecoul tinereții* n'a însemnat aproape nimic în viața evreimii ieșene și că nici o dără luminoasă n'a trasat în publicistica evrească, această încercare. Faptul e lesne explicabil, dacă ne gândim că, nici o preocupare serioasă nu oglindea scrisul redactorilor anonimi, iar în ce privește aptitudinea lor gazetărească și aceea nu se întrevedea din nici un articol.

Cu câteva luni înainte de încetarea apariției ziarului *Fraternitatea* și anume, în ziua de 7 Iunie 1885, își face drum în publicistica evrească din București, o foaie cu titlul *Vocea Dreptății*²⁾, a unui

¹⁾ Era desigur o aluzie la doctorul Karpel Lippe.

²⁾ E. F. Braunstein, în *lucr. cit.*, p. 74, crede greșit că *Vocea Dreptății* ar fi apărut în anul 1906.

anume Mauriciu Schwartz. Noul organ apărea săptămânal și aducea drept deviză: „Lumină pentru toți — Toți pentru lumină”. Întreg programul gazetei era alcătuit din maxime. Iată câteva desprinderi: „Tot ce putem spune dela început este că noi suntem un ziar cu totul imparțial”. — „Tot ce vom cere în mersul drumului nostru, va fi dreptatea”. — „Lupta noastră cea mai înverșunată va fi contra întunericului”.

Fraternitatea, foarte ageră și veșnică gata de harță cu intrușii și nechematii, copleșește din prima zi *Vocea Dreptăței*, cu o serie de usturătoare aluzii la programul confuz și filosofic al ziarului și nici o clipă (până în ziua în care dispare) nu-i dă răgaz, cică-lindul-l mereu. Dealtfel, încercând a transcrie câteva fraze mai cuprinzătoare și mai deslușite din programul *Vocei Dreptăței*, am constatat că cele susținute de *Fraternitatea* erau pe deplin întemeiate, deoarece n'am putut afla (din pricina felului în care e redactat programul) dacă într'adevăr Mauriciu Schwartz ținea să se pună în slujba ziaristicii evreiești, ori avea de gând să-l blameze pe evrei.

Vocea Dreptăței n'a avut cu toate acestea o durată efemeră, cum lăsa să se creadă la început că se va petrece, dimpotrivă, a apărut timp de peste trei decenii. Neregularitatea cu care s'a tipărit în cei peste treizeci de ani de existență, face aproape imposibil istoricul gazetei. Fără să fi avut o oarecare continuitate, *Vocea Dreptăței* a fost în cei mai mulți ani, expresia unor curente și năzuinți, dacă nu protivnice evreilor din țară, dar în nici un caz favorabile lor. La început ziarul se înfățișa ca o tribună informativă a evreilor, spre a se transforma apoi într'un organ al neevreilor. Pe frontispiciul *Vocei Dreptăței* se putea citi în fiecare an, ba chiar și numai la șase sau la trei luni, alt subtitlu. S'a numit rând pe rând: „ziar săptămânal al Evreilor pământeni”, „organ independent”, „tribuna liberei cugetări”, „organ pentru apărarea celor asupriți”, „organ politic al evreilor din țară” și chiar *Liga antisemită*, fostă *Vocea Dreptăței*.

În ce privește pe redactorii și conducătorii gazetei (deoarece Mauriciu Schwartz era numai „proprietarul-director”) ne întâmpină și aci nenumărate nume (unele valoroase din publicistica evrească și cea românească). E deajuns să pomenim pe E. San-Cerbu, care între 1890-91, când *Vocea Dreptăței* scria că apare într'o a doua serie, era directorul politic al ziarului, pentru ca să devină în urmă

numai „redactor dirigințe”. Mulți ani înso, *Vocea Dreptăței* apăruse sub direcția unor comitete. Iar în al XXV-lea an al apariției (1909); cu începere dela 13 Septembrie, se intitulază „tribuna liberei cugetări”, având ca director pe poetul Alexandru Macedonski, iar ca redactor pe Gh. N. Constantinescu. Acesta după plecarea lui Macedonski dela conducere, devine „redactor-girant”. Tot în acel an, ziarul a fost și „organ politic al evreilor din țară”, iar unul din principalii „colaboratori-redactori” este publicistul Carol H. Agatstein, care întemeiază îndată după plecarea dela *Vocea Dreptăței*, săptămânalul *Viața Israelită*, „organ al junimei intelectuale”. Între anii 1911-14, *Vocea Dreptăței* este „tribuna liberei discuțiuni” numărând printre colaboratori pe un vestit publicist și autor de scrieri istorico-politice, I. B. Brociner. Neavând nici o ideologie constantă, *Vocea Dreptăței* încearcă chiar să devină și o tribună sionistă. Astfel vedem că în al XXXIV-lea an al existenței sale, gazeta consacră numere întregi lui Theodor Herzl.

Cu toate acestea, unele articole interesante, cuprinde colecția ziarului, în anii (mai ales în primii) când colaborează Emil I. Critzman, D. I. Critzman, I. Kaufman, Leon Namianu și I. H. Fior (acesta, în urma expulzării sale din 1885, s'a oprit la Cernăuți, de unde a trimis interesante scrisori gazetei). Mai amintim pe David Jurescu, care a redactat un timp, tot în primii ani, foaia lui Schwartz, scriind articole pline de conținut, cu privirea la chestiunile ce preocupau pe acele timpuri evreii din România. Interesante, mai mult ca document, sunt și cele scrise de poetul Alexandru Macedonski, cu privire la evreii din țară.

Dacă uneori *Vocea Dreptăței* a adus și servicii evreilor prin coloanele sale, totuși dat fiind nenumăratele polemici și incidente pe care le provoca cu ziarele de ținută evreești, aceste servicii se anulează dela sine. Căci veșnic în goană după senzațional și neprevăzut, ziarul care deși a avut un proprietar evreu, a fost foarte puțin ani cu adevărat o tribună conștiințioasă în publicistica evreească. Datorită acestui lucru, colecția ziarului, proprietatea lui Mauriciu Schwartz, poate să fie definitiv dată uitării. Acest lucru l-a și făcut dealtfel și-l va face și de-acum înainte, factorul crud și neîndurător cu scrisul efemer — cel ce nu iartă niciodată — timpul.

Pe vremea când *Vocea Dreptăței* rămăsese unica gazetă în românește, a evreilor din România, se simția lipsa unui organ care să fi putut lua locul *Fraternității*. Când tocmai se împlinia anul de când gazetarii evrei luaseră calea exilului, la 17 Octombrie 1886 își începe existența în București, o nouă tribună evreească. Este vorba de *Infrățirea*, „ziar săptămânal redactat de un comitet”. Noul hebdomadar își luase ca model de întocmire și redactare dispărutele două foi: *Apărătorul* și *Fraternitatea*. Avea aceleași rubrici, aceleași directive, însă tonul în care se scriau articolele era mult mai temperat (poate chiar prea mult); se înfățișa ca un ziar pasiv, al cărui țel nu mai era revendicări, ci apărarea colectivității evreești, rămasă la 1885 fără de conducători spirituali. Din întreg programul *Infrățirii*, relese atitudinea oscilatoare și oarecum (am putea spune mai curând că nu reiese nici o atitudine) nehotărâtă și nici bine precizată. Iată o desprindere:

„Israelitiții din țară, acea parte a populației românești care e condamnată a se achita de toate datorită cetățenești în modul cel mai riguros și a nu se bucura cu toate acestea de nici un drept, sunt calomniati și nedreptățiți într'un chip nedemn, ca falsa poziție în care se află să nu pară a fi nedreaptă”.

„Din această cauză ei sunt periclitați a rămâne în urma oricui avânt de progres și să decadă moralicește pe flece zi. A spulbera aceste calomnii, a dovedi că nu merităm această grea poziție, a ridică moralul coreligionarilor noștri, iată programa noastră”.

În primele numere, *Infrățirea* s'a ocupat de noul curent de emigrare al evreilor. De astă dată exodul nu mai tindea spre Palestina, ci în țările Americii. Iar cu începerea dela al șaselea număr, ziarul trece sub conducerea redacțională a lui Adolf Steinberg, fostul redactor al *Standardului* dela Focșani. Pe timpul cât a dirijat Steinberg *Infrățirea* (până la 10 Mai 1887), gazeta e scrisă mai cu vioiciune și se ocupă într'adevăr cu problemele evreești, rămase în suspensie dela dispariția *Fraternității*. Dealtminteri vedem că și subtitlul care se adaugă, e mai adecvat, când își zice textual: „ziar Israelito-Român”.

Infrățirea mai încercase să se dedice și chestiunilor culturale evreești. Astfel vedem că în afară de studii și cercetări (din literatura judaică), publică cu regularitate toate comunicările „Societății istorice Iuliu Barasch”, societate întemeiată în acel an în București.

După plecarea lui Adolf Steinberg dela direcție, *Infrățirea* trece iarăși sub conducerea unui comitet. Iar cu începere dela 3 Octombrie 1887 ziarul fuzionează cu *Vocea Dreptăței* (titlul rămânând mai departe tot *Infrățirea*) și-l vedem în proprietatea lui Mauriciu și I. B. Schwartz ¹⁾. O dată în stăpânirea lui Schwartz, apariția ziarului devine sporadică. O schimbare nouă se anunță începând dela 18 Ianuarie 1888:

O dată „cu numărul de față, redacțiunea *Infrățirii* a fost încredințată unui comitet, care se va ocupa special numai cu redacțiunea ziarului. În întrunirea plenară a comitetului s'a definit precis linia de conduită a ziarului și s'au convenit asupra detaliilor ce depind de redactare; în acelaș timp s'a încredințat direcțiunea întregă a ziarului, cu depline puteri, d-lui E. de San-Cerbu (Herman Hirsch). Cititorii vor avea ocazia să se convingă cu timpul de progresele ce va face *Infrățirea*. Cu totul independentă de administrațiune, care reprezintă numai rulagiul financiar al gazetei, *Infrățirea* va continua a fi ziarul, care să reprezinte cu sinceritate și în cunoștință de cauză interesele Evreilor din România, conlucrând și la progresul țării lor natale“.

Cu toate acestea *Infrățirea* n'a mai apărut deloc. Ultimul număr al gazetei, în care-și expusese noul program, atunci când se hotărâse la o schimbare radicală, încheie încă o experiență nereușită în publicistica evreească. Cele două foi: *Vocea Dreptăței* și *Infrățirea*, au venit să illustreze o etapă ce poate fi numită a decadenței presei evreești. Cu *Infrățirea* dispare astfel imitația nereușită, aproape întru nimic, a foilor de curaj și atitudine: *Fraternitatea* și *Apărătorul*.

¹⁾ E. F. Braunstein, în *lucr. cit.*, p. 68, atribuie pe nedrept, unui omerecare A. Weinberg, ziarul *Infrățirea*.

III

ZIARE INFORMATIVE
ȘI ORGANE ALE
FELURITELOR CURENTE:
SOCIALISM — ASIMILARE — EMANCIPARE

(1887 — 1897)

L U M I N A
FRATERNITATEA
PROPĂȘIREA
EGALITATEA
I N A I N T E
A S I M I L A R E A
E M A N C I P A R E A
L U M I N A
D R E P T U R I L E
PĂMÂNTEANUL
D O R I N Ț A
E M A N C I P A R E A

Dacă mare parte dintre publiciștii de talent și cu experiență au fost siliți să părăsească țara, iar cei rămași s'au dedat indeletnicirilor mai mult culturale decât gazetărești, era natural ca presa evreească să fi cunoscut o nouă perioadă de dibuire. Generația de publiciști evrei pe care am văzut-o desfășurându-și activitatea prodigioasă, până la 1885, a trezit, însă, la o viață nouă și mai demnă, atât pe cei din jurul lor, cât și pe cei care îi vor fi luat locul. Numai că de astă dată tinerii evrei n'au rămas în mijlocul aceleiași frământări de viață evreească, cu veșnicile lupte pentru dreptul la existență și pentru un trai mai demn aci în țară. Alte erau năzuințele și concepțiile despre viață a noii generații de evrei, născută în România, crescută pe băncile școlilor și a universităților românești. Atenția lor se îndrepta de astă dată și spre teatrul luptelor politice din sânul colectivității românești, ba chiar și către curentele și ideologiile care cuprinseseră masele din străinătate. La București și la Iași — centre universitare — studenții fie ei români sau evrei încep să se preocupe de socialism. Gherea și Nădejde făceau mereu adepti printre tineri, iar revista *Contemporanul* a lui I. Nădejde și V. G. Morțun deschide alte orizonturi tineretului studios.

Asistăm astfel la o schimbare nouă în mijlocul evreimii din România. Căci față de încercările timide sau aproape puerile de a da o directivă și de a canaliza aceleași revendicări ale evreilor, era necesar ca un adevărat luptător să se interpună și să caute a soluționa într'un fel, interminabila chestie evreească. Și, desigur că apariția elementului (sau a elementelor) care să se fi încumetat a lua în discuție soarta cam nefericită a evreilor din această țară, era de așteptat să fie cineva care să cunoască și scrisul. Căci calea aceasta, a scrisului, era mijlocul cel mai practic de a lansa o idee și de a putea o răspândi în mijlocul celor care o așteptau ca o salvare. Acest lucru s'a și petrecut dealtfel.

Un student medicinist, în vârsta de 22 de ani, Ștefan Stâncă (Ștein) este acela care încearcă o experiență în mijlocul evreilor din

România. Incepând cu numele, putem constata că tânărul evreu căuta o apropiere (unii ar spune că tindea spre asimilare) de cei în preajma cărora s'a dezvoltat intelectualicește și unde a cunoscut (după cum se va vedea mai târziu) unanima recunoaștere. „Devenit de timpuriu un adept al marxismului, el și-a dat imediat seama de importanța elementului evreesc în țara românească și a înțeles marele rol rezervat tineretului israelit într-o mișcare pentru încetățenirea evreilor”¹⁾. Văzând că mai toți fruntașii evrei, în urma expulzării ziariștilor dela 1885, au rămas pasivi, în loc să ducă lupta mai departe, el consideră acest lucru ca un fel de trădare a chestiunii evreești, și mai cu seamă a poporului evreu, alcătuit din obișnuiți. Cu atât mai mare e revolta acestui tânăr intelectual, când constată foarte surprins, că în acele momente critice chiar și presa evreească, încăpută pe mâna lui Mauriciu Schwartz, nu e decât o neserioasă încercare a unui diletant și că *Vocea Dreptății* dacă nu era ziar anti-evreesc, dar nici pe de-a-întregul evreesc nu părea să fi fost.

Astfel se face că Ștefan Stăncă lansează la 21 Decembrie [1887], un ziar intitulat *Lumina*, „organ al tinerimei Israelito-Române”. Era prima tribună a evreilor, care în afară de chestia evreească, a încercat să pună în discuție și lupta de clasă. Numărul 1 aducea ca motto: „Adevărul e mântuirea — Sacrificii merită cei slabi”. N'au apărut decât 5 numere săptămânale, sub redacția unui comitet; ultimul în ziua de 24 Ianuarie [1888].

Articolul program al *Luminei* era desigur datorit lui Stăncă. Scris sub forma unui pamflet, într'un limbaj violent (fiind trimis dealtfel anticipat, sub formă de apel mai multor tineri²⁾ Stăncă se ridică în contra celor care se complac în neactivitate. În același timp el desfide și se dezice de conducătorii destinului masei evreești, de aceia dintre evreii bine situați materialicește care nu întreprindeau nimic pentru frații lor în suferință. Tot odată el chema la luptă în jurul inițiativei sale, pe tinerii evrei culți și energici. Iar pentru ca să dispară orice nedumerire, Stăncă lămurește pe larg cauza apariției tribunei sale, insistând asupra necesității ca gazetele să fie scrise numai de către un tineret cultivat. „Simțim nevoie mare de a avea un

¹⁾ *Lumina*, II (1897), Nr. 5 (23) din Ianuarie.

²⁾ *Către tinerimea israelită din țară*, era intitulat apelul-program al *Luminii*, semnat de „comitetul de redacțiune”. Aderările urmeu să fie adresate doctoreiului Zisu Apoleker.

ziar redactat exclusiv de elementul cult al tineretului nostru. Simțim nevoie de a arăta poporului muncitoriu, care își câștigă pâinea zilnică prin sudoarea frunței, că el poate să stea alături de celelalte națiuni ale neamului omenesc". În același stil dur și cu accente de revoltă, continuă Stăncă să desfășoare programul ziarului său, pe o jumătate de pagină, ajungând apoi la concluzia următoare: "Vom lupta numai pentru acei din neamul nostru cari merită sacrificiul tinereții, pentru cei ce cu sudoare câștigă pâinea zilnică, pentru muncitorii intelectuali, pentru cei culti, pentru toți oamenii cinstiți și cari pot fi folositori țării și nouă. Ceilalți să facă ce vor pofti, nu ne îngrijesc. Adevărul n'are multe cuvinte".

Un mănunchi de tineri — restrâns ce-i dreptul — a răspuns apelului pe care-l lansase Stăncă, prin foi volante, și în numărul 1 al *Luminei*. Întâlnim printre colaboratorii gazetei pe tinerii S. Pauker și I. Hussar; doi publiciști de talent care aveau să întemeieze și să conducă apoi diferite ziare și reviste românești. Pauker a scris pentru *Lumina*, unele articole cu conținut interesant, însă și-a impus o anumită rezervă. În al doilea număr al *Luminei* publicând o cercetare dezvoltată despre „Rolul tinereții”, el avea să facă o notă la sfârșit, în care declara: „Până se va lămuri și preciza mai bine direcția *Luminei*, — lucru care se va putea vedea, sper, chiar dela acest număr — țin să declar că nu iau decât răspunderea articolelor semnate de mine”.

Cea mai însemnată parte a celor cinci numere din *Lumina* a fost scrisă de Ștefan Stăncă. Câteva articole și cercetări despre curentul social nou ivit între tinerii evrei, se datoresc lui I. Hussar care mai semnează și foiletoane cu „Schife din viața bogăției”.

Lumina lui Stăncă provocase panică printre ziarele evreești existente în țară. *Vocea Dreptății* la care face aluzie programul *Luminei*, pornește să atace pe Stăncă, alăturându-se și ziarul în idiș din capitală, *Hajoetz*. Primului atacator Ștefan Stăncă îi neagă vocația și aptitudinea de gazetar, și mai ales aceea de apărător al evreimii din țară, iar celuia care scria în idiș, nu-i găsește alt răspuns mai nimerit decât să înștiințeze pe cititorii săi, că teribilul *Hajoetz* e un ziar umoristic (lucru care nu era de fapt cu nimic justificat). *Infrățirea*, în cel de pe urmă număr al ei, caută deasemenea să-l provoace pe Stăncă, și-l adresează următoarele rânduri, chipurile sub forma unei rugămînți: „Rugăm pe d-nul Ștefan Stăncă, proprietarul

ziarului *Lumina*, a da publicității conferința d-sale intitulată *Chestia Israelită*, ce a ținut-o în seara de Sâmbătă 8 Noembrie 1886, la societatea studenților universitari *Unirea*". În continuare, *Infrățirea* scrie că Stâncă ar fi susținut în acea conferință „că Evreii nu se pot asimila și că sunt un pericol național?!". Polemica întreprinsă de *Infrățirea* n'a avut nici o urmare deoarece chiar cu acel număr și-a încetat apariția (18 Ianuarie 1888), urmată la 24 Ianuarie acelaș an de *Lumina*.

Totuși, deși s'a tipărit numai în cinci numere săptămânale, *Lumina* marchează o eră nouă în publicistica evreească; a fost într'adevăr cea dintâi gazetă evreească democrată, fiind scoasă de un curajos luptător social, dispărut în plină tinerețe și în plin avânt; pe al cărui mormânt se află inscripția testamentară: „Trăiască democrația socială". Cu toate că *Lumina* n'a înfăptuit prea mare lucru în viața evreească, din cauza prea timpuriei sale dispariții, cu toate acestea a fost un început care egalează cu o revoluție, având în vedere mentalitatea unor anumiți conducători ai evreimii și faptul că redactorul foilor sociale avea să atingă mai târziu culmi în mișcarea socialistă, dăruind acele mișcări mult discutate și prețuita teză de doctorat *Mediul social ca factor patologic*¹⁾. După încetarea-i din viață, în deplină tinerețe (mort de tuberculoză la 13 Ianuarie 1897, în vârstă de 32 ani), această lucrare care fusese dedicată lui C. Dobrogeanu-Gherea, avea să se bucure — într'o nouă ediție²⁾ — de o amplă prefață a vestitului critic, la care s'a alăturat și un studiu biografic, foarte dezvoltat, datorit Sofiei Nădejde.

Lui Ștefan Stâncă îi mai datorim și o foarte interesantă serie de articole, publicată în ziarul *Drapelul* din 1890 „în chestia evreească, apărute mai apoi în broșură³⁾, pe cari le putem considera teoreticește ca vederi clasice după starea de atunci a chestiunii evreiești“⁴⁾ din România.

1) București 1891.

2) Iași 1897.

3) *Chestia Evree*, culegere de articole publicate și inedite, București 1892.

4) *Lumina*, II (1897) Nr. III.

După ce guvernul a revocat pentru unii dintre publiciștii evrei ce-au fost siliți să părăsească țara, decretul de expulzare, Isaac Auerbach, fondatorul ziarului *Fraternitatea* dela 1879, reîntors din exil, reia din nou editarea gazetei dispărută în toamna anului 1885. Primul număr din noua serie a *Fraternității* apare în ziua de 5 Mai 1889. A continuat să se tipărească până la 9 Februarie 1890. Noua ediție a curajosului ziar dela 1879-85 nu mai are însă aproape nici o asemănare cu precedenta serie. Auerbach, cu toate străduințele sale, nu reușește deloc să mai trezească interesul cititorilor pentru foaia care în 1879 cucerise numeroși abonați în întreaga țară. Cu toate acestea, vedem că numărul 1 din *Fraternitatea* se prezintă foarte viol. Articolul de fond cu titlul „Ce voim”, semnat Dr. Radu Bacău (desigur un pseudonim) după ce reînnoște pentru cititori trecutele întâmplări, definește foarte lapidar noua menire a hebdomadarului. Din conținut reiese că rândurile programatice nu se datorau nici unui debutant și nici unui diletant, ci că ele fuseseră scrise de cineva ce cunoștea bine meșteșugul scriitoricesc.

„Guvernul poreclit liberal a crezut de cuviință de a sdrobi pana noastră, exilându-ne din țară, noi însă animați de un adevărat patriotism român și nepierzând nici un moment încrederea că o astfel de stare de lucruri nu poate dura multă vreme, am putut păstra, în toată tăria ei, credința nesrămutată în isbânda cauzei ce apărăm.

„Astăzi, când un guvern mai luminat și mai pătruns de adevăratele interese ale țării a ajuns la cârmă, credem momentul mai oportun de a expune și noi scopul pe care-l urmărim. Copiii uneia și aceleași mume, dorim ca să trăim cu toții în bună înțelegere, dorim ca distincția de nuanțe religioase să dispară și să facă loc la o concepție mai largă, la o idee măreață, la adevărată toleranță”.

Urmează mai departe concluziunile judiciosului articol program. În câteva fraze bine exprimate, vedem că *Fraternitatea* lămurește rostul și rolul ei cel nou în publicistica evreească. „Programul nostru dară la care ne vom conforma cu scrupulositatea cea mare este a lupta fără preget pentru toleranța cea mai largă a diferitelor culte, luptă pentru ca deosebirile de credință să nu mai constituie o piedică la bucurarea drepturilor cetățenești”.

Începând chiar dela primul număr, *Fraternitatea* adună în jurul ei o serie de colaboratori de seamă, printre care aflăm pe E. San-Cerbu,

Adolf Steinberg, Emil I. Critzman și Lupu Dichter. Tot la acest ziar își face intrarea în publicistică, tânărul Henri Streitman din Piatra Neamț (gazetarul și eseistul de mai târziu H. St. Streitman) care colaborează la partea literară a *Fraternității*. Unele articole semnează și directorul ziarului, Isaac Auerbach, mai cu seamă referiri și descrieri ale comunităților evreiești din diferite orașe ale țării, pe unde se oprește în interesul gazetei.

E. San-Cerbu care redactează un timp *Fraternitatea*, duce o vie polemică cu doctorul K. Lippe dela Iași, din pricina unei recenzii referitoare la o lucrare despre biblie. Tot Cerbu publică în foiletonul ziarului, traducerea din Lessing: *Natan Inteleptul*. Din Iași trimite uneori corespondențe *Fraternității* și chiar articole, Oswald Neuschatz, mai târziu vestit traducător și publicist în limbile franceză și germană.

Revista Israelită, publicația înfrățirii „Zion”, condusă de d-rul M. Beck (apărută încă în anul 1861) nu se încumetă și-l atacă pe Auerbach. M. Beck, fostul colaborator, redactor și conducător al ziarului *Fraternitatea* prima serie (intemeiată de același Isaac Auerbach și chiar proprietatea lui) critică de astă dată vehement inițiativa lui Auerbach și străduințele lui de a putea relua firul publicistic, întrerupt prin expulzarea-i împreună cu ceilalți gazetari evrei. În afară de atacurile personale, d-rul Beck recurge și la presupuse corespondențe ale unor colaboratori anonimi, pe care le inserează în *Revista Israelită*, încercând astfel să nimicească seria cea nouă a *Fraternității*. În acest scop vedem că rânduri ca următoarele, cuprinde publicația dirijată de M. Beck: „Ca să începeți numai decât în chiar numărul 1-ul al jurnalului D-voastră, să copiați, din alte jurnale, coloane întregi, fără a arăta de unde ați copiat, asta, cu tot respectul ce-l am pentru D-voastră, trebuie să spun că nu este nici demn, nici frumos”¹⁾. Acuzațiile abundă apoi, cu toate că foarte multe nu erau cu nimic întemeiate și nici o argumentare serioasă nu le susținea. Deoarece în limita posibilităților, Auerbach se învrednicea să contribuie onorabil la progresul presei evreiești; moartea avea să-l surprindă de altfel în toată activitatea sa, la Forșani, unde tocmai sosise în calitate de director administrativ al ziarului.

¹⁾ Istoricul acestei publicații periodice e rezervat într-un viitor volum care va cuprinde toate revistele evreiești.

²⁾ Anul IV (1889), Nr. 10 din 18 Mai, p. 227 și urm.

[illegible]

FRATERNITATEA (numărul 1, anul IX, seria II)
din 5 Ianuarie 1890.
Apărută în chenar de doliu la moartea inte-
meteorului ei: Isaac Auerbach.

După moartea lui Isaac Auerbach, începând dela 5 Ianuarie 1890, *Fraternitatea* devine proprietatea moștenitoare; Jeaneta I. Auerbach (soția celui încetat din viață la 23 Decembrie 1889). Ca redactor al gazetei îl aflăm de astă dată pe profesorul M. I. Ipcar. N'au mai apărut însă decât 6 numere; ultimul la 9 Februarie 1890.

Necrologul lui Isaac Auerbach cuprinde o întreagă pagină din *Fraternitatea*, datorit probabil unuia din redactorii ziarului. E scris foarte sobru iar superlativele nu abundă, așa cum se obișnuiește de multe ori la moartea celui ce a deținut un anumit rol în viața publică. Pagina îndoliată a *Fraternității* apare mai mult ca un fragment din trecutul evreilor din România, înfățișându-ne foarte obiectiv, meritul lui Auerbach—atât cât l-a avut—in desfășurarea evenimentelor, din epoca de renaștere culturală și socială a evreilor din țară. „Activitatea sa publică începe a fi marcantă în anul 1879 când fondă ziarul *Fraternitatea*. În acele vremuri a trebuit mult curaj, pentru ca cineva să scoată la lumină o gazetă cu tendința de a apăra interesele coreligionarilor. În Camere se discuta împământinirea Evreilor, ziaristica română agita chestiunea în multe feluri în defavorul nostru, partidul lui Ioan C. Brătianu pune în mișcare pe ascuns masele poporului ca o demonstrațiune împotriva încetățenirii, opoziția de atunci obstrucționistă ca toate opozițiile noastre, alarma toată țara; în astfel de împrejurări, Isaac Auerbach nu esită de a fonda *Fraternitatea*”¹⁾. Iar ca încheiere se declară că în prezent „când mormântul e închis peste rămășițele lui Isaac Auerbach, urmașii săi în editarea *Fraternității* iau angajamentul de a continua ziarul cu aceeași regularitate ca și mai înainte și de a-i da toate îmbunătățirile cerute de ziaristica modernă”. Ziarul însă n'a mai continuat mult timp. Cauza pentru care n'a putut să-și mai urmeze drumul hebdomadarul *Fraternitatea*, a fost desigur cunoscuta desinteresare a publicului cititor evreesc, deoarece evreii care ar fi putut stimula astfel de inițiative nu erau întotdeauna dispuși să le și înțeleagă. Meritele lui Auerbach, însă, în publicistica evreească, au fost recunoscute până și de Antoine Lévy (fostul redactor al ziarelor bilingve: *Victorul* și *l'Espérance*) care l-a scos în evidență aportul adus prin *Fraternitatea* evreimii din România. Rândurile lui Lévy au fost adresate dela Paris văduvei lui Auerbach

¹⁾ Anul IX (1890) seria II, Nr. 1 din 5 Ianuarie.

și tipărite apoi în unul din ultimile numere ale *Fraternității*. Iar ca o concluzie din toate aceste mărturii vedem că reiese destul de limpede că, Isaac Auerbach a fost unul dintre puținii întreprinzători, iar greutățile pe care le-a avut de întâmpinat în sbuciumata-i carieră, n'au venit numai dela cei împotriva cărora a dus neconținut lupta, ba chiar și dela confracții săi cărora el le-a pus la îndemână una dintre cele mai curajoase tribune pe care le-au avut evreii din România: *Fraternitatea*. De aceea se cuvine să aducem câteva cuvinte dintr'un articol intitulat: „O privire înapoi”, unde pe bună dreptate *Fraternitatea* (numărul 3 dela 19 Mai 1889) se credea îndrituită să scrie că „a susținut șapte ani întregi, neclintită și trecând peste toate obstacolele, o luptă, une-ori foarte vehementă, pentru binele Evreilor din România”. Fiindcă odată reapărută într'o nouă serie, cu o „mândrie justificată, *Fraternitatea* privește cei șapte ani ai aparițiunii ei regulate. Ca o stâncă ea a stat, fără să șovăiască măcar o zi, la porțile de apărare a coreligionarilor noștri din țară și numai când dinamita expulsării editorului și redactorului principal a explodat, stâncă a putut fi mișcată din loc. Și cum vremea s'a schimbat înspre bine, *Fraternitatea* a reapărut mai decisă decât oricând și mai energică de cât înainte, spre a-și croi un drum prin cauza nenorociților noștri Evrei”. Imprejurările deși au fost vitrege cu Isaac Auerbach nu l-au oprit totuși din drumul său; numai moartea-i a pus capăt ziarului de curaj, ținută și de înfăptuiri în publicistică: *Fraternitatea*.

Din toamna anului 1873, de când și-a încetat apariția cel dintâi ziar evreesc scris în întregime în românește, din Iași, *Vocea Apărătorului*, capitula Moldovei n'a mai cunoscut altă publicațiune periodică evrească (exceptând încercarea nereușită *Ecoul tinerimei*) până la 12 August 1889, când vedem că apare o foaie lunară: *Propășirea*; a unui tânăr publicist Max Kaufman. Al doilea număr tipărit tocmai la 22 Octombrie se anunța bilunar, iar cu începere dela numărul 7, *Propășirea* devine hebdomadă. Și-a continuat astfel apariția până la primăvara anului 1891.

Numărul 7 din *Propășirea*, sub titlul „Iacă o încercare”, înregistrează desinteresul pentru presa evrească, a evreilor ieșeni. Redacțiunea gazetei se întreabă mirată care să fie explicația că la „noi

unde Israeliții n'au de fel drepturi, unde sunt considerați ca străini, unde mulțimea societății precum și forțele materiale a multora membri din ea, ar permite și existența mai multor ziare" nu există înțelegerea necesară și nu e posibil să apară nici un „singur ziar săptămânal (a cărui necesitate absolută se simte în fiecare zi)".

Totuși, *Propășirea* s'a mai încumetat să facă — cum spunea ea însăși — „încă o încercare", care era și ultima dealtfel, de a tipări săptămânal foaia pusă în slujba evreilor ieșeni.

Programul *Propășirii* se înfățișa foarte sumar redactat, iar scopul principal al foii ieșene se pare că era mai ales acela de a se ocupa „de afacerile comunității din Iași și a arăta mijloacele de îmbunătățire, ce trebuie a se face". Mai râvnea în programu-i gazaeta lui Kaufman, de a „răspândi cunoștințele istorice mai cu deosebire cele privitoare la Evreii români, din nefericire prea puțin cunoscute aici și a-i familiariza cu literatura lor proprie, pentru care va pune pe cititori în curent și cu cercetările istorice făcute asupra Evreilor din țară".

Începând chiar dela primul număr, *Propășirea* care se arăta a fi o foaie fără de nici o orientare precisă, numără printre colaboratorii săi pe cărturarul dr. K. Lippe, ceea ce i-a adus un însemnat prestigiu. Publicând în acel an o vastă lucrare: *Das Evangelium Matthaei vor dem Forum der Bibel und des Talmud*, doctorul Lippe se arată nemulțumit de felul în care opera i-a fost discutată de dr. M. Beck în *Revista Israelită* și de E. San-Cerbu în *Fraternitatea* din București. Serie deci o serie de articole, într'un limbaj violent de polemică în coloanele *Propășirii*, spulberând cele susținute de criticii lucrării sale.

Tot dela primul număr al gazetei lui Kaufman își începe colaborarea și A. Saraga, care publică traduceri din proza lui Sacher Masoch. Alt colaborator constant a fost și epigramistul B. Giordano (Goldner), care și-a tipărit multe din epigramele ce-au alcătuit apoi primul său volum de quatrene și epitafe. Despre jurământul More-Judaico au scris însemnate cercetări și felurite comentarii: dr. K. Lippe și H. Gutman. Acesta din urmă a publicat și traducerea liberă după Herder: *Poesia Ebraică*. Au mai colaborat la *Propășirea*: Wilhelm Schwarzfild, absolvent al Facultății de litere și filozofie din București, (sub pseudonimul *Lupu*), dr. Lebell și poetul Ștefan Cruceanu. Iar în anul 1890 când se deslănțuiește un curent aprig de

asimilare printre tinerii evrei din capitală și când apar unele foi care exprimă acel curent, *Propășirea*, prin pana redactorului său Max Kaufman și printr'o serie de articole scrise de dr. K. Lippe și de Albert C. Honigman, vestește inițiativa tinerilor asimiliști și combatute mai cu seamă gazeta *Asimilarea* din București.

E paradoxal totuși că, luat în întregime, deși cuprinde atâtea contribuții prețioase conținutul *Propășirii* nu e chiar specific evreesc. Multe informații și o seamă de preocupări ale gazetei n'aveau nici o legătură cu scrisul evreesc. Se pare dealtfel că redactorul ziarului deși râvnea ca *Propășirea* să fie o tribună în slujba judaismului, cu toate acestea el personal n'avea asemenea preocupări. Numai întâmplător, unele numere din gazeta lui Kaufman apar interesante, datorită colaborărilor mai mult ocazionale, în rest nu deslușim nimic caracteristic ziarelor exclusive evreești. Cu toate acestea, deși *Propășirea* lui Kaufman n'a atins nivelul publicațiilor periodice evreești care au ilustrat publicistica evrească din capitală, multe din articolele lui Kaufman au adus în discuție instituțiile obștei, precum comunitatea și spitalul evreesc, trezind vii discuții și agitând o serie de probleme ce incumbă unei astfel de tribune.

Dealtminteri, când în August 1892 Max Kaufman se hotărăște să întemeieze în București o revistă lunară cu titlul pe care l-a purtat foaia ieșană, el avea să-și amintească de cele ce-a înfăptuit *Propășirea* în intervalul de aproape doi ani cât s'a tipărit la Iași. Și, vedem că serie în programul revistei bucureștene că, „cetitorii au avut ocazia să se convingă de modul cum ziarul... a știut să discute și să analizeze diferitele chestiuni sociale ce erau la ordinea zilei și în special acea dificilă chestie israelită, vecinic în agitație”. Chiar aci putem să facem constatarea că din cele ce susține Max Kaufman, reiese destul de limpede că într'adevăr *Propășirea* n'a fost pe de-a-întregul un organ evreesc, ci mai curând o foaie care a încercat să se ocupe și cu chestiuni ce priveau evreimea din România. „Tactica cu care urmăream și discutam această chestiune [evrească] ne-a atras simpatiele tuturor, a Românilor creștini precum și a Românilor evrei [?]”.

După un timp s'a și văzut că redactorul și editorul *Propășirii* s'a ocupat cu publicistica evrească numai în tinerețe (ca să nu spunem numai întâmplător) deoarece intrând în gazetăria românească avea să se dedice deconii de-a-rândul scrisului românesc. Il aflăm astfel

în redacția ziarului *Opinia* din Iași, întemeiat în anul 1897, unde scrie regulat și unde semnează, în afară de Kaufman și cu pseudonimul *Dan*. Iar când în 1902 publică din nou la Iași o foaie evreească; *Menora*, și această publicație făcea impresia că e redactată de unul ce nu cunoaștea pe de-a-întregul problemele judaismului.

Din descrierea făcută ultimelor ziare, se poate ajunge la concluzia că ecoul provocat de *Fraternitatea* și de *Apărătorul*, n'a mai fost repetat printre cititorii evrei de nici una din publicațiunile ce-au urmat anului 1885. Asistăm astfel timp de cinci ani la felurite încercări, nereușite în mare parte. Nici un gazetar evreu, dela foile din acei ani, n'a mai stăpânit pana plină de vigoare a d-rului Elias Schwarzfild și a celorlalți publiciști expulzați. Cei ce mânuiau remarcabil stilistica gazetărească s'au dedicat lucrărilor de durată; gazetăria nu i-a mai tentat. Iar cei care au încercat totuși să ducă mai departe firul presei evreiești intrerupt odată cu dispariția ziarului *Fraternitatea* și dacă stăpâneau chiar oarecari noțiuni publicistice și știau să redacteze o gazetă, acestora le lipsia curajul lui Elias Schwarzfild. Din această cauză scrisul lor apărea pueril și lamentabil. Condeiele acestor gazetari evrei nu revendicau dărz drepturile masei evreiești din țară, ci erau mai mult instrumente de apărare; apărau ceea ce nu era încă cucerit și nu-și dădeau seama de situația lor echivocă. Căci, tocmai când gazetele evreiești aveau menirea de a striga zi de zi nedreptățile ce se înfăptuiau față de populația evreească, tocmai atunci s'au ivit o serie de gazetari evrei care n'au găsit altceva mai bun de făcut — prin cele ce scriau — decât să se scuze oarecum față de asupritori și să întrebe candid pe cei din fruntea conducerii desticului lor, cu ce au păcatuit toți acei ce sunt prigoaniți. Era o tactică greșită și natural ar fi fost ca să nu dureze mult acel trist spectacol al publicisticii evreiești. Așa s'a și petrecut dealtfel. În desorientarea și haosul vieții și a presei evreiești, apare un hebdomadur ce se hotărăște să pună lucrurile pe adevăratul lor nume. Este vorba de *Egalitatea* de sub direcția lui M. Schwarzfild, fost colaborator la *Fraternitatea*, ziar care apare la 15 Aprilie 1890; primul redactor fiind Elias Schwarzfild dela Paris¹⁾.

¹⁾ E. F. Braucstein, în lucr. cit., p. 74. afirmă eronit că *Egalitatea* ar fi apărut în anul 1892.

În cuvântul „Către cititori” (trimis anticipat unui număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*) conducătorii hebdomadărului expun dela început într'un ton categoric, scopul ziarului. Aveau de altfel și titluri cucerite în trecut în publicistica evrească, în baza cărora se puteau înfățișa demni în fața publicului cititor. „Luptători vechi pentru drepturile Evreilor din țară, toate

Cătra Evreii-Români

București, 10 Iunie 1900

Domnule, de la începutul acestui număr al ziarului nostru, am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Am avut în vedere să trimitem la cititorii noștri un număr de cititori din țară, probabil foștilor abonați ai *Fraternității*.

Apel-program (micșorat) trimis înainte de apariția ziarului EGALITATEA, unui număr de cititori din întreaga țară.

Pe fața doua a programului se tipărise o listă de abonamente ce urma să fie completată de viitorii abonați.

chestiile ce le vom trata și agita în noul nostru organ, vor fi, pe cât posibil, impersonale, ceea ce nu exclude de loc energia și discuția fermă. Nu vom face personalități, dar nici nu vom cruța pe acei cari, din înălțimea poziției lor, oricare ar fi, nesocotesc dreptul aproapelui, călcă peste sfintele principii ale umanității și ale progresului, precum și pe acei ce fac încă din nenorocita chestie israelită un cal

de bătaie". Aceste rânduri exprimau categoric o atitudine și o astfel de atitudine era de dorit în publicistica evrească.

Orizonturile gazetăriei practicate de către evrei se largesc, se luminează ceva în viața evrească din țară, iar presa evrească capătă o haină de sărbătoare, când primul număr din *Egalitatea* apare în public. Căci hebdomadarul fraților Schwarzfeld nu se mulțumește să fie o copie fidelă a *Fraternității*, ci dat fiind evoluția presei în cei din urmă ani, *Egalitatea* își desfășoară larg cele opt pagini ale ei, unde fiecare cititor, cât de exigent, găsește articole și rubrici în care își poate răsfăța și desfăta ochii și sufletul.

Dr. Elias Schwarzfeld a tăcut aproape cinci ani și era dator evreilor din România, — cărora la plecarea-i forțată le-a spus la revedere și nu adio! și care l-au secondat în jurul ziarului *Fraternitatea* -- o largă lămurire. Asistăm astfel chiar dela primul număr al *Egalității*, la „o explicație” a lui Elias Schwarzfeld, în care ține să se destăinuiască cititorilor săi, strigându-și din exil nedreptatea, — a lui ca și a tuturor fraților săi — de care erau impovărați ei mereu pe meleagurile în care s’au născut. Mai ales că acolo, în atmosfera de libertate a Franței ospitaliere, unde fiecare evreu era un cetățean liber al patriei, expulzatului îi apare cu atât mai „neomenos” modul în care erau tratați evreii în țara lor de origine. Glasul său ne-auzit un număr de ani (din cauză că n’a avut tribuna în care să-și fi strigat revolta) răbufnește mai cutezător decât pe timpul când redacta *Fraternitatea*.

„Mai bine de un sfert de secol de când chestia israelită se agita în țară, încă n’a căpătat o soluțiune, cu toată aparenta schimbare a articolului 7 din Constituția țarei.

„Dușmănia contra Evreilor violentă la început, a luat apoi o aparență mai calmă. Dar calmul este numai pe suprafață, sub valurile cele lene se ascunde o fierbere clocotindă, gata de a izbucni la prima mișcare a vântului.

„Situația Evreilor în țară e excepțională, monstruoasă. Fie că ne îndreptăm ochii spre poziția lor socială sau politică, fie că ne aruncăm privirea spre interiorul comunităților, spectacolul e sârbăd și desgustător.

„Politicește, goana brutală din anii 60-70, nemiloasă și barbară, condusă de niște cinovnici neumani, cărora ocărnuirea [ie] dăe un harapnic în mână, isgoni bătrâni, femei și copii în toiul iernii de la

vetrele lor, care cu sbîrîl săi sălbateci prindea oameni cu arcanul în mijlocul ulițelor sub pretext de vagabondaj și-l inecă fără milă în valurile Dunărei bătrâne, afăța revolte în târguri, spre a se arunca cu bătae și cînut asupra unor nevinovați dezarmați, spre a le sparge ușile și geamurile, a le sfășia sulurile legii, a răni de moarte pe unii și, spre a osândi mai apoi pe victime, — a luat ce e dreptul sfârșit".

După această descriere a trecutului, Elias Schwarzfild se oprește la situația evreilor din momentul apariției ziarului *Egalitatea* ajungând la următoarea concluzie: „Cu mâinile la piept, cu bocete și jale, niciun popor, nici o clasă n'a dobândit încă drepturile sale, libertatea sa. Robul luptând a devenit clăcaș; clăcașul, om, și omul; liber, și cetățean". În sfârșit, după ce demonstrează că evreii din România au datoria să alunge în primul rând, desbinarea din mijlocul lor, Elias Schwarzfild, amintește în treacăt și faptele care au dus la isgonirea-i din țara natală. „Pentru a fi credincios acestei devise (a unității evreilor) am luat calea exilului, un guvern laș l-a provocat dar niște lași din sânul nostru, urmați de curent, i-au întins prieteneste mîna. Dar oricât ne e dor de țară, avem cel puțin mîngăierea de a ne fi făcut datoria, și numai datoria. Ba, suntem ferm decîși a reîncepe lupta, ce o considerăm pentru binele obștesc, chiar dacă exilul nostru nu ne-ar pune la adăpostul unui nou exil".

Insulețitele rînduri ale lui Elias Schwarzfild din numărul 1 al ziarului *Egalitatea*, au fost completate de expunerea lui M. Schwarzfild (expunere continuată și în următoarele două numere ale gazetei) despre „Misiunea unui ziar israelit". Directorul *Egalității*, rezumă în felul următor rostul și rolul unui ziar exclusiv evreesc:

„Un organ israelit este destinat mai mult pentru Evrei. El are înalta menire de a le insufla putere, curaj, convingere și tărie morală; — de a întrefîne vie în inima lor cauza fraților lor; a-l face s'o înțeleagă și să le cunoască suferințele de tot soiul; de a le afla nevoile de tot felul și a se pătrunde despre modul cum să le parvie și ocolească; — de a-l instrui în propria lor cauză pe care fiecare, cu mijloace proprii și izolate, nu o poate suficient studia; — de a-i face să-și înțeleagă trecutul și prezentul sub toate formele și în toate manifestările lui, și, așa, bine într'armați, să poată lupta statornic și neclintit față cu toți ce ar voi să lovească în dînșii.

„Tot ce vorba scrisă nu poate împlini, o împlinește apoi vorba

vie, într'aripată, având drept bază, drept punct de plecare ideile și vederile acelor ce s'au dedicat ei cu inimă și suflet.

„Aceasta-i marea misiune a unui ziar special israelit, ce pricepe a se ține la înălțimea ce-i incumbă”.

Apărută la 15 Aprilie 1890, *Egalitatea* și-a continuat cu o regularitate aproape cronometrică existența-i săptămânală, până în toamna anului 1916, când România intră în război. Reapare după încheierea păcii, în cursul anului 1919, ca hebdomadur, până în Iulie, 1931. Dela această dată *Egalitatea* apare de două ori pe lună, purtând pe frontispiciu tot indicația de ziar săptămânal, tipărindu-se, însă, numere duble.

Deși apărută într'o epocă dintre cele mai vitregă pentru presa evreească, *Egalitatea* s'a încumetat să ducă dârz lupta număr cu număr, cu asupritorii evreilor. M. Schwarzfeld a fost tot timpul conștient că se putea aștepta la un decret de expulzare — mai ales în anii 1890-1900 — totuși n'a dezarmat nici o clipă.

Și, astfel se face că *Egalitatea* a îmbrățișat dela primul număr toate preocupările vieții evreești. D-rul Elias Schwarzfeld, în cei dintâi ani ai apariției gazetei, trimitea permanenta sa colaborare, analizând starea politică, culturală, socială și economică a evreimii din România. În același timp, semnează un ciclu de schițe și povestiri cu subiecte din viața evreilor, traducând totodată pentru folletonul gazetei, nenumărate nuvele și romane istorice din literatura scriitorilor evrei din străinătate. Mulți ani, beletristica *Egalității* s'a datorit prim redactorului dela Paris. Tălmăcirii din domeniul istoriei sociale și politice a evreilor, după Ernest Renan și dr. Iuliu Barasch trimite deasemenea ziarului, Elias Schwarzfeld; în afară de unele cercetări originale despre vechimea evreilor din Principate, starea comunităților și a școlilor evreești din România.

Directorul *Egalității*, M. Schwarzfeld, a redactat timp de decenli, aproape singur toate paginile gazetei. Incepând cu articolul de fond din pagina întâia, trecând la „Cronica săptămânei” cu felurite informații, apoi rubrica „Impresii” și veștile din străinătate, la care se mai adăoga un articol polemic sau o cercetare critică a unei lucrări, ori o interpretare a unui eveniment nou apărut pe ecranul vieții evreești, toate acestea le scria M. Schwarzfeld. El nu s'a mulțumit însă, să fie numai un fidel cronicar al timpului, ci, fiecare caz și fiecare chestiune în parte, a fost debătut pe larg, iar numeroșii

cititori au găsit în coloanele *Egalității*, orientări juste pentru multiplele întrebări noi, ce se iveau în haosul unei vieți, în bună parte la voia întâmplării. Căci, în câte polemici și puneri la punct n'a fost nevoit M. Schwarzfild să intervină. Deoarece nu numai adversarii și detractorii evreilor încercau să înăbușe ecourile lansate de *Egalitatea*, ci felurite foi scoase de evrei — care vedeau în publicistică o trampolină de lansare în viața evreească, — încercau să oprească elanul hebdomadarului, veșnic în centrul preocupărilor evrești. Articolele lui M. Schwarzfild se distingeau printr'un stil îngrijit și printr'o logică argumentată. Se remarcă în deosebi toate acele articole polemice pline de vigoare, dozate cu o bogăție de fapte instructive, rezultatul unor îndelungate cercetări în toate domeniile trecutului evreesc din țară.

Dealtminteri, toate curente și mișcările care au cutreerat din anii 1890 și până astăzi evreimea din țară, și-au găsit în săptămânalul lui Schwarzfild, o largă resfrângere. Amintim în primul rând lupta împotriva jurământului More-Judaico, pe care a dus-o *Egalitatea*. Curentul dela 1890 al asimilării a fost aprig combătut de M. Schwarzfild; mișcarea imediat următoare a emancipării (uneori prea sgomotos difuzată) și-a găsit loc apreciazabil în paginile gazetei, iar directorul ei, a stat să discute calm, tureșul care a cuprins un număr de tineri la 1897. Când în acelaș an își face drum printre evreii din România mișcarea sionistă, M. Schwarzfild aderă la politica lui Herzl, dedică coloane întregi sionismului, iar cu prilejul congreselor anuale organizate de sionismul mondial, numere speciale descriu amplu desbaterele și le comentează.

Evenimentul catastrofal al emigrărilor pe jos din anul 1900 spre America, se oglindește deasemenea pe larg în săptămânalul acesta de atitudine și de orientare evreească. Povățuind pe cei ce se porniseră pe jos în căutarea unei existențe și a unei noi patrii, să nu se aventureze în neant — Schwarzfild susține tot timpul mișcarea, polemizând cu fițiicile și ziarele antisemite, care blamau pe nenorociții porniți în exil; după cum nu se poate uita că în coloanele *Egalității* și-au găsit ecou și toate strădanțiile „Uniunii evreilor pământeni” (mai târziu „Uniunea evreilor români”) — condusă la început de dr. Adolphe Stern și mai apoi de dr. W. Filderman — care a realizat emanciparea evreimii din țară.

Începând din primul an al apariției, tot timpul *Egalitatea* a stat

în primele rânduri ale publicisticii evreești, cu toate că felurite ziare scoase fie de către grupări cu caracter politic sau de revendicări, fie de către tineri publiciști evrei, au venit să se perinde ani de-a-rândul. Locul *Egalității* în publicistica evreească n'a putut să fie cucerit de nici una din foile apărute în cursul deceniilor de străduință a lui M. Schwarzfeld.

În ce privește îndemnul la citit al gazetelor evreești, și acest mare merit îi revine desigur tot lui M. Schwarzfeld. Căci el n'a fost numai redactor și director și atâta tot. A fost cel dintâi pioner al civilizației printre evreii din România, prin faptul că *Egalitatea* a pătruns în cele mai ascunse cotloane în care viețuiau evreii. Toate comunele, satele și chiar cătunele, au fost vizitate în cei cinci zeci de ani de activitate publicistică de M. Schwarzfeld; el a luminat cu făclia scrisului său, prin intermediul *Egalității*, pe cei ce n'aveau nici o altă punte spre evreism și civilizație. Generații de evreii au învățat carte, au prins dorul de carte și s'au emancipat datorită lecturii acestei gazete. Iar dacă astăzi există o tradiție a presei evreești, apoi numai lui M. Schwarzfeld i se datorează acest lucru.

Și, ca să vorbim de colaboratorii acestei tribune, ei au fost foarte numeroși și diverși. În primii ani a trimis din Anglia numeroase cercetări referitoare la evreii de acolo, I. H. Fior, expulzatul dela 1885, urmând apoi cu alte articole. Tânărul rabin și predicator Dr. I. J. Niemirower, întors dela studii din străinătate, începând din 1897, a colaborat la *Egalitatea* cu interesante articole și cercetări, printre care amintim o serie de schițe biografice și figuri ale evreilor celebri, unele descrieri, apoi conferințe, precum cea *Ochire asupra Comunității israelite din Iași*, apărută și în ediție aparte. Dr. I. Nacht a publicat deasemenea unele articole și reflexii la sărbătorile evreești precum și cuvântările culturale și sloniste, rostite la diferite prilejuri.

Mare parte dintre fruntașii evreilor din țară, au tratat toate chestiunile judaismului în coloanele gazetei lui M. Schwarzfeld. Directorul însuși sub iscălitură proprie, cu pseudonimul *Ploșteanu* și inițialele M. S., a dat la iveală, în cursul celor 48 de ani ai *Egalității*, studii și cercetări istorice, impresii, amintiri, nenumărate proverbe, ghicitori, zicale și anecdote din viața evreească. Articole de actualitate, polemici bine intenționate, care scoteau definitiv din luptă pe adversar și alte felurite contribuții, directorul ziarului le-a iscălit în multe cazuri, cu pseudonimul *Ben Bril*.

Ar fi însă o imposibilitate de ordin bibliografic, de a reda, în acest istoric, numele tuturor celor care au colaborat aproape 50 de ani, în coloanele ziarului *Egalitatea*. Amintim totuși o seamă de nume, care au ilustrat această gazetă. Printre cei ce s'au remarcat prin încercări literare mai reușite, ori în publicistica evrească și cea românească și care sunt astăzi aproape uitați, se! cuvine să pomenim pe următorii: S. Ianovici-Tributo, care a publicat în *Egalitatea*, schițe realiste din viața cazonă și poveștiri din mediul evreesc, autor al volumului de nuvele *Evreii* și I. Marcus-Ami, un povestitor de talent și unul dintre primii traducători în românește ai lui Schalom Alechem. Publicistul Emil I. Critzman a alimentat *Egalitatea* timp de mulți ani, cu valoroase schițe biografice ale fiilor însemnați din Israel de pretutindenea. A. Steuermań-Rodion a publicat o seamă de articole politice din viața ieșană și versuri cu conținut evreesc; iar poetul Leon Feraru, în epoca debutului său, a tipărit, sub pseudonimul *Libanon*, poezii cu subiecte evrești.

Fără a pretinde că am dat o privire completă asupra celor care au scris la *Egalitatea*, nu vom uita nici colaborările cu caracter istorico-cultural și traducerile cronicarului Iosef Kaufman din Piatra Neamț; ale lui D. H. Paves, A. D. Rosen, Isidor Cohen, D. Critz și mai încoace pe Carol Drimer.

Însfârșit, nu vom trece cu vederea că în *Egalitatea* au publicat articole politice, încercări de studii și bucăți literare, tinerii: A. L. Zissu, S. Lazar (Lascar Șaraga), I. Peltz și I. St. Sharony.

Privită în ansamblul ei, colecția ziarului *Egalitatea* apare ca o vastă arhivă vie a judaismului românesc, fără de care istoricul nu poate păși spre opera de sinteză istorică a evreimii de pe aceste meleaguri. Căci „M. Schwarzfeld a realizat prin această gazetă săptămânală o mare enciclopedie a vieții evrești din România și, în bună parte, din toate țările Diasporei. A însemnat fapte, a prezentat oameni, a comentat opere, cu o meticuloasă conștiinciozitate. A cercetat evenimentele social-politice cu o vervă totdeauna tinerească, polemizând cu pasiune, atacând și primind lovituri. A luptat pentru adevăr și dreptate, pentru lumină și omenie în citadela pe care a înălțat-o an cu an, dar care a rămas deschisă spre toate orizonturile vieții evrești și, în raport cu ea, spre toate manifestările istorice, sociale și culturale ale altor popoare”¹⁾.

¹⁾ Eugen R. J. G. Es, *Essuri despre Iudaism*, București 1936, p. 155.

Astăzi, cele 48 de colecții ale ziarului *Egalitatea* formează patrimoniul culturii judeice din România, iar titlul gazetei flutură ca un stindard victorios în publicistica evrească, deoarece presa existentă se alăturază oarecum cu timiditate de vechea tribună a evreimii din țară. O jumătate de veac din istoria fiilor lui Israel în țara românească, cu toate năzuințele, biruințele și înfrângerile—atâtea câte au fost ele — oglindesc obiectiv colecțiile hebdomadarului *Egalitatea*; iar intemeiat într-o epocă decepționistă de un tânăr publicist de curaj — astăzi octogenar — M. Schwarzfeld.

Anul 1890 a fost bântuit de un aprig curent de asimilare, mai cu seamă printre evreii bucureșteni. Ca expresie a acelui curent, vedem că apare în București, în ziua de 1 Iunie 1890, ziarul *Înainte*; reprezentantul „unui grup de tineri Israeliti-Români”. *Înainte* a urmat să apară bilunar, mai bine de un an, până la 9 August 1891.

Ziarul grupului de „tineri Israeliti-Români” din București, tindea să facă o apropiere între evrei și români, fiind scris, la început, de tineri ce se aflau în străinătate (la studii, probabil), printre care aflăm pe un anume Ignace Segall din Berlin. Cu începere dela al dollea număr, tinerii din jurul ziarului leapădă titulatura expresă de israeliti.

Reacția presei evrești de ținută, împotriva gazetei ce propovăduia asimilarea — ce-l dreptul nu o asimilare integrală — n'a întârziat. Drept răspuns, *Înainte* denigrează publicațiunile periodice exclusive evrești, printre care se afla și *Egalitatea*; susținând că presa românească apară mai bine interesele și chestiunile evrești, deci apariția ziarelor scrise de evrei și numai pentru evrei, nu-și mai are nici un rost.

În intervalul de peste un an, atât timp cât a apărut ziarul *Înainte*, se pare că n'a trezit niciun ecou printre evreii ne-apți pentru asimilarea integrală. La început, ziarul era redactat de diletanți în publicistică; mai târziu însă, începe să colaboreze Gr. Filiti, elev la școala superioară de Mine din Paris, care trimite foi asimilante, lungi articole judicioase, despre antisemitismul din România; acesta preluând chiar și direcția gazetei. Conducerea lui Filiti n'a fost însă decât pentru un singur număr. Urmează apoi ca redactor-șef un anume I. Elianu, licențiat în drept dela Facultatea din București,

până la al 12-lea număr. Dela această dată și până la dispariție, ziarului *Inainte* a fost condus de un comitet redacțional.

Mare lucru n'a însemnat foaia asimilantă *Inainte*, în publicistica evreească. În preajma dispariției însă, ca o reacție împotriva tuturor acelor publicații, care scontau prăbușirea curentului de asimilare, deci și dispariția gazetei, redacția — în cel din urmă număr — nu declară că își încetează apariția, dimpotrivă. Scrie că va „scoate ziarul *Inainte* săptămânal și numai cu 6 lei pe an. Ziarul va fi redactat de un comitet de tineri din cei mai culti, creștini și israeliți Români, al cărui șef este d. Gr. Filiti, inginer de la înalta școală de mină dela Paris“.

Se vede însă, că încercarea tinerilor israeliți bucureșteni, nu s'a prea bucurat de adeziunea evreimii din țară, care s'a arătat refractară tendințelor de asimilare. Din această cauză, odată cu noul program, ziarul *Inainte* dispare definitiv, rămânând mai departe ziarele de prestigiu, cărora foaia asimilantă le contestase rolul și menirea lor în câmpul publicisticii evreești.

Lozincă lansată de ziarul asimilant *Inainte*, avea să fie îmbrățișată de alt grup de tineri evrei, care însă n'a mai șovăit de loc în această direcție, ci a pornit cu mare tâmbălău, să editeze o foaie al cărei titlu sintetiza noua mișcare: *Asimilarea*.

Numărul 1 din *Asimilarea*, a apărut în București, în ziua de 27 Iulie 1890. S'a tipărit bilunar, până la 15 Noembrie acelaș an; în total 6 numere.

Promotorii curentului de asimilare și cei ce figurau în comitetul de conducere al gazetei, au fost tinerii: Săche Pietreanu, I. Hussar, H. Birman, S. Zelingher, iar aderenți și colaboratori: Ștefan Stăncă, Miron Segalea din Iași și Marcu Rosenfeld dela Paris (unul din publiciștii expulzați la 1885, tocmai pentru că a luptat pentru integritatea evreească).

Redacția *Asimilării* era pe deplin convinsă, că cititorii aveau obligația să cunoască ideologia gazetei chiar și numai după titlu. Căci titlul „acestui ziar spune ce vor, ce urmărește acei cari s'au grupat în jurul său“. Totodată, *Asimilarea* mai lansăa și un apel în care se împotrivește la înființarea comunităților religioase ohelele, ajungând la concluzia, că astfel de comunități de îndată ce vor lua

ființă, urmează să însemne „o barieră de netrecut pentru asimilarea perfectă și desăvârșită a evreilor cu elementul autohton“. Apelul mai chema pe toți acel „cari împărtășesc vederile noastre să ne dea concurs întru realizarea scopului la care tindem: o Românie puternică, care să adăpostească pe pământul ei un popor strâns unit, înfrățit, având aceeași limbă, aceleași obiceiuri, aspirații și tendințe“.

Tineretul universitar român, a lansat la rândul său un manifest prin care tinerimea — care-și zicea — evree emanicipată de prejudecăți „este încurajeată în lupta ce a întreprins contra comunităților și pentru propagarea fideei de asimilare“, manifest subscris apoi și de alți tineri intelectuali români. Unii dintre aceștia entuziasmați de mirajul mișcării, nu numai că au iscălit pomenitul apel ci s'au și grăbit să trimită adeziuni individuale, publicate mai toate în corpul ziarului *Asimilarea*.

Cum era de prevăzut, atacurile acestei foi s'au îndreptat în primul rând, împotriva presei evreești existentă care se opunea asimiliștilor. *Revista Israelită* a d-rului M. Beck și *Egalitatea* lui M. Schwarzfeld, sunt ponegrite față de tinerii români de bună credință — simpatizanții mișcării de asimilare — și decretate dușmane intereselor și aspirațiilor românești.

Vocabularul *Asimilării* — cu toate că gazeta era scrisă în bună parte de evrei — nu se deosebia aproape cu nimic de cel întrebuințat de presa potrivnică evreilor. Acei evrei integri, care se opuneau năzuințelor celor ce propovăduiau asimilarea, acei evrei erau numiți în derâdere *zionști*, iar unul dintre adevărații vechi chowewe sioniști, doctorul Karpel Lippe din Iași, este aspru criticat în coloanele *Asimilării*. Luptătorul ieșan pentru ideea sionistă, răspunde însă foarte prompt asimiliștilor înflăcărați, executându-i în chip foarte reușit, cu maniera-l cunoscută de polemist ireductibil, prin ziarul *Propășirea* dela Iași.

Constantin C. Bacalbașa, gazetar cu renume, semnează articolul prim în numărul 2 al *Asimilării*, intitulat „Hobotnicismul“. Încheierea articolului e cam vulgară și agresivă, față de acei evrei care n'au îmbrățișat asimilarea; „Și de acum, partizanii descreierați ai comunităților să facă bine a se liniști, căci loviturile ce vor primi din parte-ne au să'i usture rău“. Studentul în litere Gh. Adamescu, deasemenea partizan al asimiliștilor, publică o scrisoare în acelaș

număr al gazetei. Cele scrise de Adamescu poartă însă un caracter civilizat și nici un moment el nu devine adversar al *habotnicilor*. Astfel îl numia *Asimilarea*, pe evreii care respingeau fermi, asimilarea totală.

Profesorul universitar dr. C. Istrati, în acelaș număr din *Asimilarea*, se declară mulțumit și pare chiar foarte încântat de această mișcare: „Trebuie să fim fericiți, căci nu putem fi altfel, citind manifestul tinerilor Israeliți, și acum, ca sancțiune practică și utilă a acestuia, văzând aparițiunea ziarului *Asimilarea*”.

Altă manifestare caracteristică aceluia curent, a fost și aceea a studentului în medicină Ștefan Stăncă, delegat din partea studenților evrei, la desvelirea bustului lui Eminescu dela Botoșani. În discursul pe care l-a rostit, Stăncă pronunță în numele celorla străniși în jurul *Asimilării*, cuvintele ce urmează: „Să îngropăm deci aici, lângă această imagine scumpă, tot ce e ură, tot ce e pismă, tot ce e dușmănie și inimile noastre să nu bată decât pentru frăție și luptă, pentru a grăbi fericirea neamului românesc”.

Curentul asimilării lansat cu mare șgomot de bilunara foaie *Înainte* și îmbrățișat cu ardoare de cei dela *Asimilarea*, izbucnind ca o flacără, era natural ca tot astfel să și dispară. Așa s'a și petrecut dealtfel. Iar cei ce au fluturat această idee sterilă nu și-au atins cu nimic scopul inițial al mișcării lor; care tindea spre *asimilarea integrală* a elementului tânăr evreesc din România.

După ce vâlvătaia tinerilor asimiliști s'a potolit aproape din senin, odată cu dispariția foilor purtătoare a acelui curent, aflăm în București o nouă gazetă săptămânală, intitulată: *Emanciparea*. Intemeietorul acestei foi (apărută în ziua de 28 Iunie 1891) și directorul ei, era un publicist de talent; E. San-Cerbu, care a redactat un timp *Vocea Dreptății*.

Emanciparea deși scrisă cu violciune și într'un limbaj corect (în ce privește problema evrească) n'a rezistat însă nici un an de zile. Și-a încetat apariția la 6 Martie 1892, când s'a văzut nevoită să fuzioneze cu *Egalitatea* lui M. Schwarzfeld.

E. San-Cerbu (Herman Hirsch) directorul acestui ziar, era un polemist ce mânula cu ușurință condeiul. Astfel întâlnim în coloanele ziarului *Emanciparea*, tratată cu claritate, toată problematica evrească

și larși expunerii, referitoare la dreptul evreilor de a intra în rândurile cetățenilor țării. Căci titlul acestei foi era simbolic, el sintetizând menirea publicației în câmpul ziaristicii evreești. Alături de ziarul *Egalitatea*, E. San-Cerbu a conlucrat tot timpul la desfășurarea evenimentelor din sânul colectivității evreești, dirijând aspirațiile masei, spre îndelung râvnita emancipare.

Pentru partea culturală a *Emancipării*, directorul gazetei trăduce numeroase foiletoane din beletristica scriitorilor evrei din Germania. În ce privește pe colaboratorii ziarului, întâlnim în primul rând pe Max Kaufman, întemeietorul *Propășirii* din Iași. În afară de articole obișnuite, referitoare la soluția problemei evreești, Kaufman mai publică și o serie de cercetări, cu privire la școlile evreești din Iași. Adolf Steinberg, cunoscut îndeajuns dela ziarele pe care le redactase în urmă cu ani, își dă și dânsul contribuția la foaia lui E. San-Cerbu.

Pe acele timpuri, citirea gazetelor evreești era un fel de patrimoniu exclusiv al micii burghezii — marea burghezie nu citea mai nimic —, grosul populației evreești trăind în condiții economice dezastruoase; ziarul conta ca obiect de lux. Din această cauză *Emanciparea* era sortită să dispară, deoarece *Egalitatea* deservea cu prisosință categoria de cititori amintiți. Fiind așa dar nevoit să întrerupă apariția gazetei sale, E. San-Cerbu stabilește cu M. Schwarzfeld o învoială, ca acesta să preia abonații spre a le trimite *Egalitatea*. O scrisoare explicativă lămurește dealtfel cauza pentru care *Emanciparea* a fost nevoită să dispară de timpuriu din arena publicisticii. Rândurile lui E. San-Cerbu s'au bucurat și de un favorabil comentariu, scris de M. Schwarzfeld. În același timp și în același număr al *Egalității*, apare un fel de comunicat semnat de amândoi publiciști, în care abonații sunt înștiințați de petrecutele fapte.

Din cuvintele lui E. San-Cerbu, se constată că nu cu bucurie a renunțat el la redactarea *Emancipării*. „Nu se cuvine să comentez chiar acum concluziunile, ce se vor trage probabil și în tabăra potrivnică din faptul că nu a putut trăi un ziar, a cărui menire și principii erau în legătură directă cu o cauză atât de mare și anevoioasă: prea ar avea aerul, că vorbesc pro domo”.

Nu mult timp după dispariția *Emancipării*, E. San-Cerbu dă la iveală o lucrare de polemică ¹⁾; un răspuns lui C. A. Filitis, care

¹⁾ Sunt patruți *Evreii din România*?, București 1892.

tipăriind broșura: *Democratismul și patriotismul evreilor din România*, aducea unele acuzații neîntemeiate față de evreii țării. Fostul director al *Emancipării*, bine pregătit în ce privește problema evreească, spulberă toate susținerile lui Filitis. Și în paginile acestei lucrări polemice se oglindesc deasemenea calitățile publicistice ale lui E. San-Cerbu, care din pricina exageratei doze de indiferență față de scris, a contingentului de cititori aci pomenit a fost nevoit să renunțe la tipărirea unei gazete dintre cele mai desăvârșite și mai onest redactate: *Emanciparea*.

Un interval de ani nu mai apare nici un fel de ziar al evreilor. Explicația o găsim în faptul că chestia evreească își urma același ritm monoton de revendicări și uneori de protestări, fără ca vre-o surpriză oarecare să fi intervenit. Perioada aceasta de indolență, a folosit însă în bună parte, unor tineri evrei care și-au dat seama de inactivitatea celor ce se erijau cu dela sine putere, în conducători ai unei colectivități care de fapt niciodată n'a știut cine erau conducătorii ei. Asistăm astfel la o inițiativă curajoasă care pornește o acțiune în rândurile masei. De fapt o încercare similară făcuse încă înainte cu un număr de ani, studentul medicinist Ștefan Stâncă, fără să fi reușit însă a înfăptui ceva pozitiv. Stâncă, prin faptul că a dat la iveală în anul 1887 ziarul *Lumina* (care deși se subintitula numai „organ al tinerimii Israelito-Române” era totuși o foaie socialistă, deci a clasei muncitoare) și care s'a oprit la al cincilea număr, a inaugurat o eră nouă, nu numai în publicistica evreească, dar a clătinat puțin și mentalitatea tipică a discuției ce se purta de decenii, în jurul chestiunii evreești.

Încercarea lui Stâncă rămasă aproape în faza ei embrionară, vedem că e reluată și urmată cu succes numai după câțiva ani, de niște tineri evrei, activi în mișcarea socialistă în plina ei desfășurare. Și, astfel se face că în ziua de 4 Mai 1895, tinerii socialiști din Iași; Max Vecsler, L. Ghelerter și L. Gheller „din teama ori din constatarea că conducătorii de atunci ar transforma partidul socialist într'un partid democratic burghez; că flexibilitatea ori timiditatea politică a șefilor de pe vremuri, îl făcea să devieze dela întransigența doctrinală marxistă și că la aceștia încolțea sămânța înclinărilor spre compromis, se retrag și pun bazele cercului „Lumina”—Iași. Noua

grupare pentru a putea lua atitudine împotriva politicei (pe care cei dela „Lumina” o credeau oportunistă și liberaloidă) partidului socialist, întemeiază o tribună lunară, în opt pagini, cu aspect de revistă, intitulată *Lumina*, și cu sub titlul: „organ al cercului de propagandă Social-Democrată *Lumina Iași*”.

Primul număr din *Lumina* apare în Iulie 1895, redactat și scris aproape în întregime de amintii trei tineri. Cu începere dela 1 Ianuarie 1896, *Lumina* se transformă într'o foaie bilunară, în patru pagini, până la 15 Iunie acelaș an. Iar dela 15 Iulie 1896 reappare din nou odată pe lună, din cauză că cei dela conducere au luat hotărârea „de a scoate cât mai curând un nou organ social-democrat săptămânal”; ceea ce nu s'a întâmplat însă. Lunar mai apare oficiosul cercului „*Lumina*”, până în Octombrie 1897, când își încheie definitiv existența.

Redacția ziarului ținea să precizeze dela primul număr că, spre „a nu da loc nici unei îndoeli în privința atitudinii ca revistă social-democrată, declarăm de pe acuma că respingem de la noi cu cea mai energică indignare ori ce bănuială măcar a vre-unei pretenșii solidarități a noastre cu veri-unul din ziarele ultra-democrate sau socialiste; fără de partid. N'avem de gând să cochetăm cu nimeni.

„*Lumina* e a social democrației și se adresează numai exclusiv muncitorilor”.

Deși alcătuind o grupare care avea ca prim punct în program lupta de clasă, cei din jurul ziarului *Lumina* nu s'au dezis nici de ceilalți evrei din țară: de *burghezi*, cum îi numiau ei. Constatarea aceasta o facem la împlinirea unui an de existență, când organul socialiștilor evrei își cristalizează programul. „In ce privește lupta pentru drepturile politice, am afirmat că înțelegem a le reclama pentru toți evreii din țară. Având interese și țel comun cu *burghezia evreească*, care însă nu și-a îndeplinit menirea istorică ce o are în țara românească, proletariatul evreu se va găsi deci prea ades alături cu ea. Ar însemna a nu cunoaște situația economică a țării și a fi naivi, dacă am sfătui pe muncitorii evrei să ducă cu orice preț o luptă izolată; ar însemna a întârzia rezultatul luptei și a sacrifica interesul de căpetenie al clasei muncitoare. Imprejurările vor impune o luptă paralelă. Pe lângă nostru însă, distinct de cel al *burgheziei*, va fi alături întotdeauna stindardul roș al social-democrației. E prea infiltrată în noi conștiința cauzei revoluționare, prea ne sânt

evidente adevărurile științifice ale socialismului marxist, ca măcar cu o iotă să ne putem abate din calea ce duce spre emanciparea desăvârșită a proletariatului evreiesc, din direcția ce evoluția economico-socială o prescrie tuturor social-democrațiilor”.

În ce privește pe redactorii și colaboratorii *Luminei*, ei erau toți tineri și toți știau să mănuiască în sensul ideologiei socialiste fraza gazetărească. Redacția dealtfel se și mândrea cu faptul că cei ce scriau în paginile gazetei erau toți tineri. Deoarece „entuziasmul sincer al tinereții nu ne-a făcut și nu ne va face să cădem victima neprecugetărei, căci vecinic avem înainte-ne istoria, trecutul cu experiența și învățămintele sale”.

Colaboratorii de frunte și permanenți ai *Luminei* erau cei trei întemeietori: Max Vecsler (care semna și cu pseudonimele: *I. Gentilis* și *Germanicus*); studentul în medicină L. Ghelerter (mai cu seamă sub iscăliturile: *Mihai Văleanu* și *Păcurariu*) și Leon Gheller, care publica deseori numai cu inițialele numelui său. Max Vecsler, fost colaborator la *Munca*, organ social democrat din București, publică în *Lumina*: studii și cercetări despre rolul social-democrației în România; conturează figurile fruntașilor socialiști: Liebknecht, Bebel, Lasalle, discutând (prin prisma marxistă) chestia evreească, care în cursul anilor 1896-97, luase un caracter mai viu și mai agitat în revendicările ei. Studentul L. Ghelerter venise și el cu un trecut publicistic însemnat în redacția ziarului. Între anii 1892-94, colaborase la ziarul *Munca* din București, în același timp se afla și printre întemeietorii *Evenimentului Literar* din Iași (alături de C. Vraja (criticul G. Ibrăileanu), Raicu Ionescu-Rion, Emil D. Fagure, Const. Stere, Sofia Nădejde și Spiridon Popescu). În momentul apariției ziarului *Lumina*, Ghelerter își intrerupsese tocmai colaborarea dela *Lumea Nouă*; cotidianul mișcării social-democrației române. Aceeași activitate prodigioasă începe s'o desfășoare și la organul noii grupări. În *Lumina* Ghelerter semnează numeroase cercetări despre mișcarea muncitorească și o serie de articole în care discuta pe larg revendicările proletariatului evreu și chestia evreească cu complexul ei de probleme. Totodată face și o prezentare a publicațiunii periodice: *Der Wecker*. Această foaie era organul în idiș al cercului „*Lumina*”, pus la dispoziția cititorilor socialiști, cunoscători ai acestei limbi (numită pe atunci jargon).

În *Lumina* se înștiința dealtfel pe cititori că, „*Der Wecker*

publică toate plângerile drepte și întemeiate ale muncitorilor, cum și ale oricărui nedreptățit¹⁾. Leon Gheller a contribuit deasemenea cu numeroase articole în paginile *Luminei*; mare parte semnate cu inițiale. Alt colaborator însemnat al ziarului, îl aflăm în persoana tânărului publicist B. Brănișteanu (mai târziu directorul ziarului *Adevărul*). Incercări doctrinare, studii sociale, ba chiar și articole despre problema evreească și altele în defavoarea Palestinei, publică acesta din urmă, sub iscăliturile: *B. Braunstein* și *B. Brănișteanu-Roman*. Articole de igienă socială și polemici în care combatea botezul, tipărește în *Lumina*, proaspătul doctor în medicină Ștefan Stâncă. Doctorul K. Lippe, se ocupă și dânsul cu combaterea botezurilor, scriind și despre starea evreimii din țară, sub feluritele ei aspecte. Unele articole în legătură cu problema evreească, semnează și tânărul M. Botoșeneanu. Printre colaboratorii ocazionali se cuvine să-i amintim pe Const. Mille și P. Mușoiu.

Partea literară a *Luminei*, mai cu seamă în primul ei an de apariție, aducea colaborările unor poeți ce-aveau o distinctă notă socială în versurile lor. Rând pe rând găsim versuri din G. Coșbuc, Ion Gorun, Artur Stavri, Traian Demetrescu, N. Iorga, O. Carp, Radu D. Rosetti, precum și unele epigrame de Giordano. Ca traduceri *Lumina* tipărește fragmente din operele lui Engels, Franz Fischer, Kautsky, Strindberg și Heine.

În cursul celor doi ani de apariție, *Lumina* s'a remarcat în deosebi prin polemicile sale, întreprinse de pene dotate, polemici duse mai cu seamă împotriva lui Ioan Nadejde dela *Lumea Nouă*. Dar nu numai chestiuni sociale sau tactica ce urma să fie adoptată în lupta pentru înălțarea proletarietului la un rang social bine definit, au fost desbătute în coloanele acestei gazete; ci o întreagă serie de studii și cercetări, referitoare la muncitorimea evreească fără de orientare și a întregii evreimi din țară, ca și priviri asupra stării lor din punct de vedere economic, politic și cultural, au animat tot timpul paginile *Luminei*, situând-o pe primul plan al publicisticii evreești din acei ani. Căci Max Vecsler, L. Ghelester și Leon Gheller, prin strălucita activitate desfășurată neconținut la tribuna grupării lor, s'au remarcat ca elemente prețioase ce puteau sluji unei mișcări

¹⁾ דער וועקער (Der Wecker), în traducerea românească: „Deșteptătorul”, a apărut ca hebdomadă, la Iași, în ziua de 1 Mai 1896.

a proletariatului. Datorită acestui fapt, îi aflăm pe toți trei la un loc, organizând în cursul anului 1903, tot la Iași „Cercul de studii sociale”, care avea „să cultive și să răspândească ideile socialiste, să pregătească terenul pentru regenerarea și unificarea mișcării socialiste din țară”.

Perioada de doi ani, cât a durat în capitala Moldovei ziarul *Lumina*, a însemnat o redeșteptare a elementului evreesc spre o conștiință de clasă și de revendicări. Mai ales că gruparea „*Lumina*”, prin oficiosul ei, n'a desfășurat numai o activitate politică, ci și una culturală, căutând să însușească evreilor care nu erau altceva decât niște paria; demnitate și cunoaștere de sine, în lupta ce urmau s'o ducă zi de zi, pentru emanciparea râvnită timp de aproape o jumătate de veac.

Mișcarea socialistă după cum am văzut, nu numai că a influențat mult asupra evreimii din țară, ba l-a și transmis chiar ceva din ritmul în care proletariatul își susținea revendicările. Sub impulsul acestei continue discuții și agitări, intervine și în sânul colectivității evreiești o radicală transformare. Până la 1890 evreii se complăceau — voit ori siliți de împrejurări — în situația paradoxală de străini într-o țară în care s'au născut. Cu începerea însă din deceniul ultim al veacului trecut, vedem că foarte mulți tineri intelectuali — de proletariat nici că mai încapă discuție — se înrolează în mișcarea socialistă. Era dealtfel singura organizație politică, care avea înscris în programul ei, acordarea cetățeniei tuturor locuitorilor României, indiferent de origină. Revendicările muncitorești — religia ne mai fiind luată drept criteriu — au făcut ca și numeroșii tineri evrei; cei neînregimentați în rândurile social-democrației, să adopte și ei o formulă pozitivă de revendicări. Fiindcă timp de multe decenii masa evrească nu și-a precizat poziția ei față de conducătorii politici, ea conta din totdeauna ca o cantitate neglijabilă în problematica chestiunii evreiești. Deoarece conducătorii politici (atocmai ca și fruntașii evreilor; așa ziiții *notabili*) aveau tot interesul ca evreimea ce alcătuia glosta, să nu fie decât o adunătură de paria. Cei ținuti departe de orice discuție teoretică care privea tocmai soarta lor, se străduiesc de astă dată să limpezească o situațiune de fapt, care nu putea să dăinuiească la infinit.

Urmând deci exemplul social-democrației românești; orientându-se după gruparea ieșană „Lumina”, tinerii evrei ce-au satisfăcut serviciul militar — marea mulțime — se grupează în organizații anume întemeiate ce purtau denumirea de: *asociațiile rezerviștilor*.

O astfel de grupare e și aceea din Focșani, care pentru a-și putea atinge mai lesne scopul propus, întemeiază în ziua de 12 Ianuarie 1897, o foaie cu titlul ce sintetiza țelul revendicărilor: *Drepturile*. Redactorul organului de luptă era tânărul M. Botoșeneanu, fost colaborator la *Lumina* din Iași; publicist înzestrat cu temperament de agitator și de luptător pentru cauza fraților săi. Căutând să precizeze rosturile *Drepturilor* în publicistica evreească, Botoșeneanu scria: „Deșteptarea masei la luptă pentru revendicarea drepturilor ei, apărarea celor apăsați și nedreptățiți, iată misiunea organului nostru”. Iar ca încheiere, el afirma că „*Drepturile* își va îndeplini misiunea sa, în conștiință rămâne însă, că toți aceia cari n’au pierdut încă speranța într’un viitor bun și apropiat, să ne dea tot concursul posibil”.

De astă dată (pentru prima oară în România) masa avea și ea o gazetă a ei și cu această ocazie contingente noul de cititori se nasc pentru presa exclusiv evreească. Căci de unde până la *Drepturile* redactorii foilor evreești — în majoritatea cazurilor — apelau oarecum cu sfială și pudoare la cei ce dețineau destinele evreimii, să binevoiască a-i recunoaște de cetățeni pe frații lor; gazeta focșăneană adoptă altă tactică în această interminabilă chestiune. *Drepturile* cerea categoric, pe pagini întregi, ce purtau titluri nespuse de mari, mult făgăduita emancipare ca ceva foarte firesc. Titluri simbolice care răscoleau colectivitatea evreească încă lăncezândă, căutau să infiltreze cititorilor, dreptatea indiscutabilă care era la baza revendicărilor lor. Citim așa dar: „La luptă pentru câpătarea drepturilor politice”, „Agitație”, „La războiu”, „Trăiască lupta noastră”, și alte asemenea lozinci tumultuoase; toate aceste titluri trezesc într’adevăr elanul multor mii de tineri.

Tot în vederea campaniei de revendicări, comitetul asociațiunii care edita *Drepturile*, afișează pe zidurile orașului București, următoarea îndrăzneală proclamație, adresată către:

„*Bărbați de Stat ai României!*”

„50.000 de tineri evrei, care și-au dat tributul lor de sânge acestei țări, cer acum, mai mult ca niciodată, cu o insistență serioasă,

în fața gravelor evenimente ce se desfășură în Orient, ca să fie recunoscuți ca fii legitimi ai acestei țări întocmai ca și camarazii lor români.

„Deja în cancelariile statului major se tipăresc ordinele prin care scurt și laconic, ni se ordonă să părăsim căminurile noastre, părinții noștri bătrâni și neputincioși, femeile și copiii[!] noștri, și să mergem să oferim piepturile noastre gloanțelor vrăjmașilor țării Românești.

„Dați-ne consolare, acum înainte de plecare încă, că mergând să murim pentru patrie, să murim ca fii legitimi iar nu vitregi, căci altfel luptă copilul legitim și altfel cel vitreg.

„*Bărbați de Stat ai României!*

„Imitați exemplul Rusiei care acum 2 săptămâni, a pus pe picior de egalitate cu Rușii, pe evreii pământeni de acolo.

„Gândiți-vă că România e singura țară, unde evreii sunt ținuți departe de drepturile lor“.

Dealtfel acest apel nu făcea nici o notă distinctă, deoarece întreaga colecție a ziarului *Drepturile* (unde se află tipărit și textul acestui manifest) e scrisă în terment de aceștia preciși. Uitate erau acum lamentările unor ziare evreești din trecut, în chestiunea ne-soluționată a emancipării.

În ce privește durata gazetei, vedem că în totul n'au apărut decât opt numere. Deoarece dela numărul următor *Drepturile* își schimbă atât numele cât și orașul apariției¹⁾. Printre colaboratorii ziarului întâlnim pe un tânăr ieșan Pincu Schwartz (fervent admirator al lui Botoșeneanu avea și el să scoată o foaie similară) și pe I. Rosenzweig (doctor Sotec Leteanu din Brăila). În cea mai mare parte însă, *Drepturile* a fost scris de însuși Botoșeneanu. El publica în fiecare număr: fulminante articole în sprijinul campaniei pe care o pornise pentru cucerirea drepturilor, toate discursurile rostite la felurile întruniri publice și la adunările societăților de rezerviști, precum și scurte schițe realiste. Însălășit, tot Botoșeneanu semnează și violente articole de polemică în contra *Vocei Dreptății* care arătase osulitate tribunei de atitudine și de curaj *Drepturile* din Focșani.

¹⁾ E. F. Braunstein, în *lucr. cit.*, p. 68, afirmă pe nedrept că *Drepturile* a fost a spăndei de guvern. El confundă probabil acest ziar cu cel ce l-a urmat sub numele de *Pământeanul*, apărut în Găești, care a avut într-adevăr acest slăviș.

Începând cu numărul 9, ziarul *Drepturile* își schimbă titlul în *Pământeianul*, mutându-și sediul la Galați. De astă dată tribuna de curaj este „organ al asociațiunei generale a israeliților pământeni”; prim redactor fiind tot M. Botoșeneanu. Cauza pentru care ziarul s'a strămutat din Focșani în orașul Galați, o aflăm din rândurile publicate în fruntea *Pământeianului*, rânduri scrise de Botoșeneanu. În câteva fraze lapidare el rezumă toate schimbările intervenite în mișcarea pentru cucerirea drepturilor și în coducerea gazetei.

„Fără multă reclamă, ca din pământ *Pământeianul* apare. De un an de zile — an de tristă amintire — „Asociația Generală a Israeliților Pământeni” se află în decadență, iar neactivitatea *Consiliului Central* făcu ca organizațiile din țară — fondate cu atâtea sacrificii morale și materiale — să se descompleteze, afară de unele. O desidență se ridică atunci și se fondează o nouă asociație sub denumirea de „*Drepturile*”, înființându-se prima secțiune în București. Subsemnatul fondează mai multe organizațiuni în țară, înființând în acelaș timp la Focșani ziarul *Drepturile*.

„Dar în mijlocul acestei activități, două evenimente se întâmplă: primul eveniment e mergerea alături cu socialiștii a secției „*Drepturile*” din București, al doilea eveniment e acțiunea secției „*Dorobanțul*” din Galați care rupe orice relațiuni cu *Consiliul Central* — declarându-l desființat — constituirea unui *Consiliu Central provisor* în Galați, iar ziarul *Drepturile* urmează să fie expresia asociațiunei gălățene.

„... Și fiindcă titlul ziarului — *Drepturile* — era luat drept organ al asociației „*Drepturile*” și ca atare ca organ socialist”, Botoșeneanu schimbă titlul. Deoarece „mergerea mână în mână a evreilor pământeni cu socialiștii, e un adevărat pericol” — credea redactorul *Pământeianului*.

Apărut în ziua de 7 Martie 1897, *Pământeianul* continuă aceeași propagandă în favoarea emancipării, întocmai ca și *Drepturile*. A urmat să apară până la 7 Decembrie acelaș an, dată la care M. Botoșeneanu a fost expulzat din țară.

Ca și în precedentul ziar, Botoșeneanu scrie în *Pământeianul* lungi articole bine intenționate; cerând cu insistență cetățenia pentru frații lui obliduși. În acelaș timp aproape în fiecare oraș și târgușor din Moldova și în unele orașe ale Munteniei, el întemeiază secții de rezerviști, ai căror membrii erau alcătuiți din evrei ce-au satisfăcut

serviciul militar. În acest scop redactorul *Pământeanului* colindă toate regiunile locuite de evrei; ține discursuri și conferințe, propovăduind neîncetat ideea naturalizării.

Social-democrații contra cărora Botoșeneanu luase atitudine făcând astfel ca numeroși tineri să abandoneze mișcarea socialistă pentru acțiunea sa, nu-i pot ierta acest lucru și deschid împotriva lui o campanie de defăimare. Botoșeneanu neștiind nici ce-i frica și nefiind obișnuit nici cu compromisuri în materie de poliitică, el reacționează prompt și cu mare vehemență. Tot odată, redactorul *Pământeanului* acuza pe socialiști că deși au înscris în programul lor de revendicări recunoașterea de cetățeni a proletarilor evrei (și a evreilor în general) n'au realizat totuși acest punct. Mai ales că a trecut un interval de cinci ani de când evreii s'au înrolat în rândurile celor ce fălăiau stindardul luptei de clasă. Polemicile cu socialiștii, cu ziarele antisemite și cu detractorii evreilor, toate acestea fac pe evreii dornici de a fi recunoscuți ca fii legitimi ai țării ca să lupte tot timpul cu un elan nemai întâlnit la ei, până în acel an (1897). Niciodată, nici chiar în cursul anului 1879, când faimosul articol 7 preocupase în gradul cel mai înaintat evreimea din întreaga țară, o astfel de frământare n'a cuprins contigente așa de largi de evrei. Deoarece mișcarea inițiată de Botoșeneanu se adresa în special masei care a fost ignorată întotdeauna când se discuta — fără ca ea să fi fost consultată — destinul ei.

Botoșeneanu însuși ajunge la un moment dat la convingerea că față de caracterul mișcării mereu în creștere se impunea o atitudine mai dâră și mai concretă. Deaceea, după ce revendicase prin *Pământeanul* și oral, în cuvântările rostite, abrogarea articolului 7 din Constituție, schimbă la un moment dat tactica de luptă și aduce o nouă formulă programatică care avea să electrizeze masele; *Petiționarea monstră*. Vedem așadar cum gruparea al cărei exponent era M. Botoșeneanu — dela centru și prin secțiile afiliate din cuprinsul țării — lansează liste speciale care urmau să fie semnate de toți cei ce-au satisfăcut legea recrutării. O dată completate, acele liste aveau să fie înaintate și supuse: „Regelui, Guvernului și Parlamentului”. Numai în acest chip s'ar fi luat cunoștință de impresiionantul număr de evrei băștinași, considerați totuși străini și numai astfel era de prevăzut un rezultat pozitiv. Tot atunci *Pământeanul* se transformă în „organ oficial al Asociațiunei DREPTURILE, a Evreilor

cari au satisfăcut legea recrutărei" (31 Mai 1897). Cu acest număr tribuna de luptă devine mai violentă în revendicările ei; stilul scrisului lui Botoșeneanu atinge culmi în acțiunea pe care o dirijează. El convoacă — sub auspiciile asociațiunii — numeroase congrese în principalele orașe din țară, rostind discursuri care au făcut mare vâlvă nu numai printre evrei, ba chiar și printre oamenii politici români și forurile conducătoare ale țării. Guvernul nu privea însă cu prea mare simpatie curajoasele cereri formulate de masa evrească, al cărei stegar devenise Botoșeneanu. Din această cauză se nasc mereu alte incidente, provocate în mare parte de elementul studios român, care căuta să împiedice prin violență pe cei ce își formulau pașnic justele lor doleanțe.

Altă manifestare (cam paradoxală) a rezerviștilor se întrezărește apoi. Căci atunci când ajunge în România ecoul primului congres sionist dela Basel (August 1897), se resfrânge și asupra acestei mișcări ceva din curentul național. Prin faptul că Botoșeneanu se lovea de piedici multiple în drumul său și dorind totuși să ducă la bun sfârșit acțiunea pentru cucerirea drepturilor, el devine atent la noua orientare a evreimii, de sub drapelul lui Herzl. Astfel vedem că se adresează lui Theodor Herzl la Viena, oferindu-se să transformeze asociațiile de rezerviști în grupări cu caracter sionist. Doctorul Herzl îi răspunde, arătându-se încântat de aderența vajnicului luptător la politica sionistă, felicitându-l în același timp pentru prodigioasa activitate al cărei răsunset pătrunsesese și în străinătate. Iar tribuna oficială a mișcării sioniste *Die Welt* scrie în paginile ei despre miraculosul personagiu din România. Botoșeneanu măgulit de această recunoaștere a meritelor lui, tipărește în *Pământeanul*, discursurile rostite de Herzl la congresul prim sionist; în traducerea doctorului I. Sotec (Leteanu) din Braila.

Toată străduința lui Botoșeneanu și a miilor de evrei din jurul acțiunii sale, avea să fie însă nimicită și toată acțiunea destrămată la prima intervenție brutală a guvernului. Tocmai când cei ce alcătuiau masa numeroasă de foști ostași ai țării ajunseseră să creadă într'adevăr în dreptatea revendicărilor lor, tocmai atunci apare și guvernul cu faimosul articol 1 din legea asupra străinilor (tactică folosită în trecut și împotriva lui Eliáš Schwarzfeld) și-l trece peste graniță pe tânărul luptător de mare curaj M. Botoșeneanu. Lucrul acesta s'a petrecut la începutul lunii Decembrie 1897, dată la care

și hebdomadarul animat și redactat de Botoșeneanu : *Pământeanu*, își suspendă apariția ¹⁾.

Deabia după expulzarea din țară a lui Botoșeneanu, presa antisemită care denigra pe toate căile energica luptă a rezerviștilor evrei, află cu mare surprindere că vajnicul conducător de mase n'a fost decât un... minor! Și, numai prin expulzarea forțată a lui Botoșeneanu, a putut lua sfârșit una dintre cele mai mari acțiuni pe care le-au întreprins vre-o dată evreii din România, în lupta dusă pentru emancipare. Toată această manifestare energică a colectivității evreești, stă mărturie pentru viitorime, în paginile curajosului ziar din Galați, cu nume ce ține loc de program : *Pământeanu*.

Dealtminteri, cu *Drepturile* și *Pământeanu* n'au luat sfârșit numai două gazete a unui anumit curent ideologic. Ci dispar cele dintâi foi scrise anume pentru masa evreească. Pentru prima oară în România, categoria de evrei care trăia în condițiuni economice dezastruoase își vedea doleanțele expuse într'o lumină adevărată și putea și ea să citească într'o gazetă ceea ce au avut în vedere să treacă sub tăcere și uitare multe alte ziare. Căci M. Botoșeneanu prin cele ce-a scris în pomenitele gazete, a insuflat tuturor acelor evrei denumiți oropsiți, mândria de sine și le-a redat demnitatea de oameni și de evrei; organizându-i ca să poată mai ușor acționa în justele lor revendicări.

O foaie despre care se cuvine să aducem o simplă mențiune a fost *Dorința*. Pincu Schwartz, colaborator la ziarele redactate de M. Botoșeneanu; *Drepturile* și *Pământeanu*, sub influența acestuia întemeiază în București, la 7 Iunie 1897, săptămânalul amintit. Primele trei numere s'au tipărit în capitală, ziarul strămutându-se apoi la Iași; mai apar acolo încă patru numere — ultimul la 9 August acelaș an.

Dorința nu reprezenta ceva nou în publicistică. Articolele scrise în bună parte numai de redactorul foi (unele iscălite *Iașanul*) erau fade și nu aveau aproape nimic din stilul celor datorite lui

¹⁾ E. F. Braunstein, în *lucr. cit.*, p. 69, indică greșit anul apariției *Pământeanului*; 1898, și tot greșit indică și orașul în care s'a tipărit: *Ploești*, în loc de Galați.

Botoșeneanu. Pincu Schwartz prin *Dorința* revendica și dânsul cetățenia pentru evreii din țară, străduindu-se mai cu seamă „să apere cauza israelită”. Dealtfel programul ziarului era ferm în această privință. „Dorința noastră e, ca și evreii născuți, crescuți în România, supuși la toate dările, având aceleași datorii ca și Românii satisfacând legea recrutării să se bucure de aceleași drepturi ca și aceștia...”; totodată noi „vom arăta în acest jurnal drepturile lor față cu datoriile ce au în această țară; vom propaga ideea deșteptărei, însă pe calea pașnică și legală” (ca și cum evreii din România ar fi luptat vre o dată ilegal pentru drepturile lor).

De bună seamă că cele șapte numere din *Dorința* lui Pincu Schwartz n'au ameliorat cu nimic situația evreilor și nici că au ajutat cu ceva la emanciparea lor. Renunțând la încercarea de a fi el singur redactor de gazetă, Pincu Schwartz își reia mai departe colaborarea la *Pământeianul* lui Botoșeneanu.

În timp ce prin intermediul *Pământeianului* M. Botoșeneanu își desfășura prodigioasa-i activitate politică și publicistică, vedem că „Asociațiunea generală a israeliților pământeni”, alcătuită exclusiv din tineri născuți și crescuți în țară — tineri care și-au îndeplinit obligațiunile serviciului militar — dă la iveală în București, la 1 Iulie 1897, un oficios cu titlul *Emanciparea*. În program, *Emanciparea* înștiința pe cititorii săi că ziarul „spare deocamdată săptămânal, el va forma o legătură mai solidă între secțiunile cari compun *Asociațiunea*, căci printr'insul vom duce lupta noastră”.

Cei din fruntea gazetei credeau dealtfel că „Emanciparea Evreilor pământeni” depindea „de bunăvoința poporului român și de modul cum noi vom pricepe a urma acțiunea începută. Spre a ajunge la ținta noastră n'avem nevoie de manifestațiuni și întruniri sgomotoase, ci de o acțiune prudentă și înțeleaptă”. Era aci o aluzie la activitatea lui Botoșeneanu. O însinuare la adresa *Pământeianului* și la socialiștii evrei mai încearcă să facă *Emanciparea*, când scrie că nu vrea să fie confundată cu „ziare personale sau cosmopolite cari cer cetățenia pentru toți străinii și aceasta pentru motivul — unicul motiv — că sunt Evrei”. Faptul că *Emanciparea* făcea opinie separată de celelalte ziare evreești era cam ciudat. Mai ales când ziarul aducea rânduri ca acestea: „Noi ne deosebim în totul în principii

ca și în tendințe de ziare de felul acesta (desigur *Pământeanul*). Noi nu cerem cetățenia pentru că suntem Evrei [?]; credem însă că ea ni se va da fiindcă suntem Români (*sic*).

În cuprinsul aceluiaș program al *Emancipării* mai întâlnim alte curiozități tactice. Ivindu-se în acel timp printre evreii din țară curentul sionist, iar mișcarea dând semne că va lua proporții, conducătorii asociației și ai tribunei pentru emancipare scriu că în calitatea de „Evrei Români nu putem avea nici în clin nici în mănecă cu Zionismul; dar dacă acesta nu ne privește pe noi, nu trebuie să ne exprimăm împotriva lui”. Aci se întrevădea alt punct obscur al gazetei evreilor (sau israeliților) pământeni. Căci asociația care se dezicea de zionism, nu se opunea totuși acestui curent, dimpotrivă. *Emanciparea* continua apoi să scrie că e foarte explicabilă propaganda pentru sionism, al cărui țel era să redea evreilor căminul național, și credea chiar că unica soluție e stabilirea evreilor în Palestina; dar numai pentru evreii străini. Membrii asociației, ba chiar și cei ce nu erau înregimentați încă, erau socotiți de către *Emanciparea* numai români.

De fapt mișcarea sionistă speriașe pe bună dreptate pe „israeliții pământeni”, gata oricând la o asimilare integrală. Deoarece din pricina mișcării naționale inițiată de Herzl, care cucerea și în România nenumărați adepți (după apariția primelor foi sioniste) *Emanciparea* e nevoită să-și înceteze apariția la 12 Aprilie 1898, ne-atingând nici măcar un an de existență.

Cercetând cuprinsul colecției *Emancipării* vedem că gazeta n'a adus aproape nimic nou în publicistica evreească. Dela primele numere întâlnim un fel de istoric al asociațiunei, din care urma să se desprindă înfăptuirile (sau mai bine zis ce nu s'a înfăptuit pentru masa evreească) în decursul unui deceniu de activitate. Din timp în timp *Emanciparea* polemiza cu Botoșeanu care prin *Pământeanul* ataca asociația pentru inactivitatea în care se complăcea. Contrastul e de altfel uluitor între foaia redactată de Botoșeanu și între expresivele articole din *Emanciparea*. Nimic din ceea ce ar fi putut însemna într'adevăr luptă pentru revendicări nu cuprinde oficiosul acelei asociații. *Emanciparea* nu era decât un fel de monitor care înregistra memorii, cereri, petiții și informațiuni cu privire la asociația pe care o reprezenta. Un singur nume a ilustrat totuși paginile acestui ziar și acest nume răscumpără în parte tot ce n'a realizat

Emanciparea. Este vorba de I. B. Brociner, cercetător al trecutului evreilor din România și cel care întocmise probabil documentatele memorii și petițiile înaintate guvernului de către conducerea asociației.

Față de curentul sionist mereu în creștere și datorită faptului că încep să apară o seamă de gazete ale acestei mișcări, asociația se vede nevoită să întrerupă apariția *Emancipării* în primăvara anului 1898 — după ce a avut de înregistrat unele conflicte cu o parte a elementului studios român ¹⁾.

De aci deducem că dacă foile redactate de M. Botoșeneanu au creat un contingent nou de cititori în mijlocul masei evreești, în schimb însă, *Emanciparea* într'adevăr că n'a reușit să adune în jurul ei nu numai cititori, dar nici măcar colaboratori.

Pentru a ilustra totuși faptele petrecute în toamna anului 1897, când „Asociațiunea generală a israeliților pământeni“, care redacta *Emanciparea*, convocase întrunirea din sala Dacia, aducem textul unui articol-protest tipărit de această gazetă :

„TRĂIASCĂ ROMÂNIA

Scandalul dela 16 Noembrie din sala Dacia a fost numai un început.

Barbariile continuă în capitală. Ațâțarea manifestă la revoltă e proclamată în auzul autorităților constituite. Vandalismele se desfășoară în toată a lor splendoare.

Se inventează Evrei provocatori, acolo unde nu există decât o populație pacinică și inofensivă; se sugerează concetățenilor români ideia criminală că am fi dușmanii lor — cind noi li suntem frați în lupta comună pentru prosperarea patriei; se vorbește, în gura mare, despre prescripțiunile unui talmud, pe care nici nu-l cunoaștem; se

¹⁾ Consiliul central al asociațiunei israeliților pământeni, convocând prin *Emanciparea* în ziua de 16 Noembrie 1897 o mare întrunire publică în sala Dacia, un grup restrâns de studenți antisemiți, a provocat un mare scandal, molestând numeroși evrei. Iar peste o săptămână, la 23 Noembrie, tulburătorii lansează foaia intitulată: *Jos Jidanii*. Replica nu întârzie din partea studenților democrați, care se ridică împotriva celor petrecute la Dacia. Sub titlul: *Jos Vandalii* acești studenți tipăresc deasemenea o gazetă, în care veștelesc pe colegii lor antisemiți. Au semnat articole și un memoriu de protest, în coloanele foil *Jos Vandalii*, următorii studenți:

P. Zosin, V. S. Radu, G. Z. Buzdugan, Ionescu Quintus, St. Petică, Jack Polizu, Alex. Popescu, Th. V. Ficșinescu, D. Th. Neculuță, Victor Parhon, N. Davari, Al. Ciurea, I. Nădejde, C. I. Parhon, Const. Kirîțescu, Alexandru Protopopescu, etc.

excită patimile cele mai josnice și se procură mijloace de trai turburătorilor de profesie.

Mințile întunecate și-au dat mână cu patima oarbă.

Ce vrem noi Israeliții pământeni?

— Vrem școală românească!

Care e idealul nostru, care e cea mai de căpetenie din cerințele noastre actuale?

— Să servim în armata țarei, să nu fim loviți în sentimentele noastre patriotice, să fim chemați la datoria comună!

Am vrut să cerem datorii în întrunirea dela *Dacia*!

După ce ni s'a suprimat — direct — singurul drept ce ne-a mai rămas: dreptul de protestare, dreptul de a spune ce vroim și că pretindem să fim de-o potrivă la datorii cu cetățenii români, azi se cearcă sărăcirea noastră, poate chiar suprimarea noastră.

Fie!

Să sângeram noi ceștia din fruntea *Asociației*, acei cari, conștienți, cerem emancipare!

Dar cu ce e vinovată sărmana populație de jos, cu ce sunt vinovați nenorociții, cari își agonisesc traiul prin muncă cinstită?

În potriva noastră sunt superstițiile și prejudecata de veacuri; în potriva noastră sunt instinctele turburătorilor; în potriva noastră autoritățile constituite.

Cu noi numai câți-va, puțini idealiști, oameni de jertfă și buni patrioți; cu noi, însă, e dreptatea.

Dar tocmai pentru că suntem conștienți de sfânta noastră dreptate, tocmai de aceea n'am pierdut nici un moment speranța.

Va trece perioada patimilor și va veni vremea judecăței, a judecăței sănătoase, luminate, umane și cu adevărat patriotice.

Până atunci, înfingeți cuțitul, turburători, în inimile cari bat pentru țara românească! Sburăți creerii, cari frământă idealuri nobile de mărire a patriei!

Strigătul cu care ne vom da ultima suflare, cei meniți să cădem jertfă pentru cauză, va fi acela care ne călăuzește în toate luptele noastre:

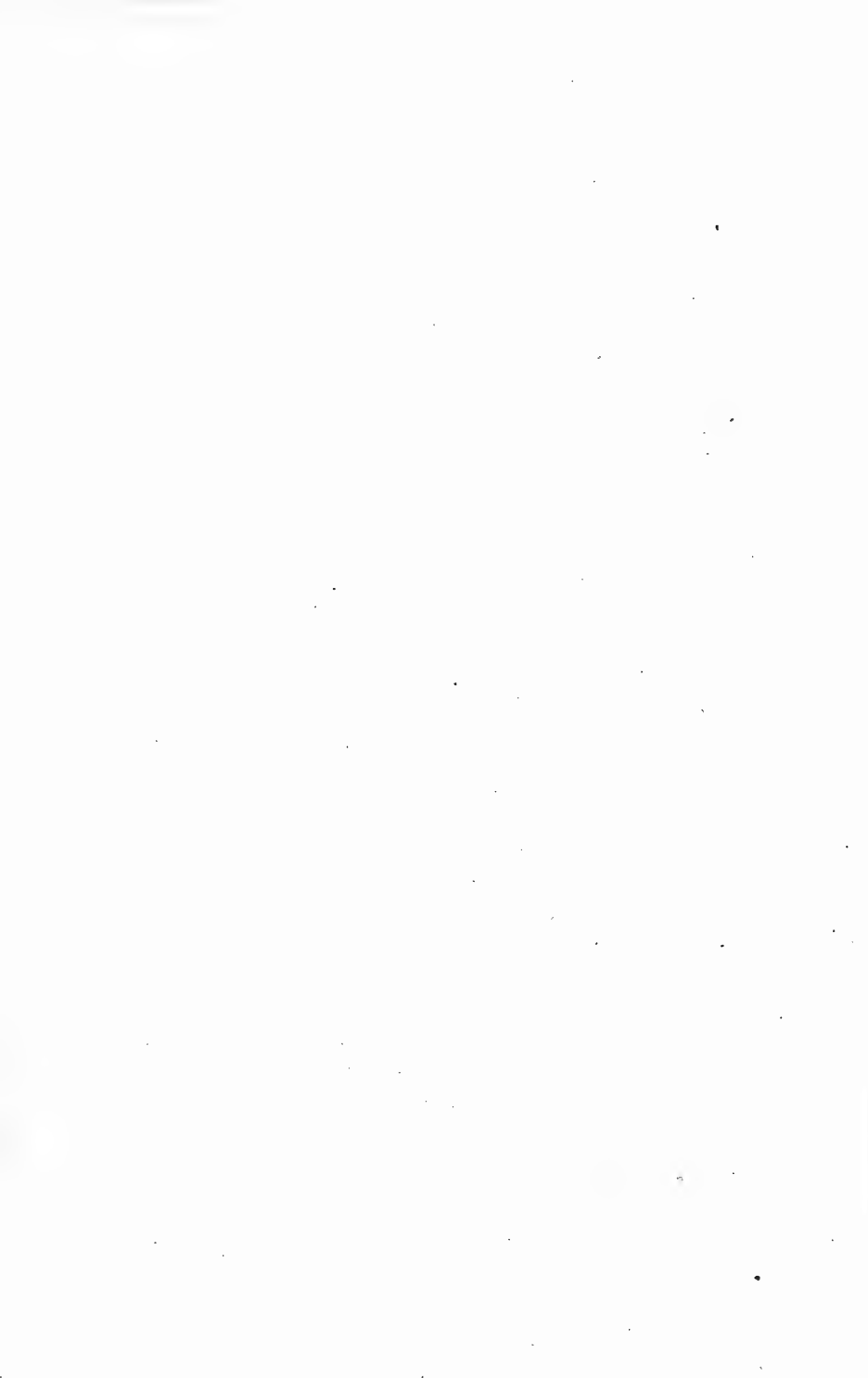
Trăiască România!"

IV

ZIARELE SIONISTE

(1897 — 1900)

Z I O N
A H A W A T H Z I O N
V O C E A S I O N U L U I
D A R A B A N A
R Ă S Ă R I T U L
A U R O R I A
V I I T O R U L
D O R U L S I O N U L U I
T R I B U N A I S R A E L I T Ă
D O R U L S I O N U L U I
M A C A B E U L

În urma primului congres mondial sionist dela Basel, din anul 1897, curentul politicei herzliane pătrunde și la noi în țară. Dacă până la această dată mișcarea oarecum filantropică și romantică Chowewe Zion din România, se afla în ultimul timp într'o perioadă de inactivitate, fenomenul grandios desfășurat la Basel avea să influențeze și evreimea dela noi. Doctorul Karpel Lippe, unul dintre primii chowewe sioniști, reintors dela congres — în virtutea vârstei sale rostise cuvântarea de deschidere, urmată de expunerea programului de însuși Herzl — se pune temeinic pe lucru, împrumutând și foștilor săi amici din vechiul comitet Chowewe Zion, ceva din năzuințele mișcării proaspăt răsărită în acel an.

În România pe acele timpuri chestia evrească era într'o veșnică agitație. Mișcarea socialiștilor evrei din jurul grupării „Lumina” dela Iași și societățile „Drepturile” ale rezerviștilor care duceau lupta pentru emancipare în întreaga țară, au format cadre care aveau să folosească apoi și sionismului. De altfel mișcarea herzliană din țara noastră, ivită pe la finele veacului trecut, a fost oarecum influențată și de feluritele curente care animau colectivitatea evrească. Deaceea presa sionistă abia apărută, nu pune accentul numai pe naționalismul poporului lui Israel ci și pe laturea socială a evreimii. Astfel se face că ziarele care se dedică sionismului nu sunt exclusiv sioniste, cu toate că ele râvneau acest lucru, ba chiar cu fiecare număr repetau lozinci lansate la Basel. Era o confuzie și o neînțelegere deplină încă, a ceea ce formulase Herzl. Mai cu seamă că asimilarea, socialismul și luptele pentru emancipare, interveneau deseori în scrisul care se voia pur sionist.

O presă dedicată în întregime sionismului politic, preconizat de d-rul Theodor Herzl, apare în toamna anului 1897 și la noi în țară. După cum am mai spus-o, d-rul K. Lippe, care s'a refutator animat de cele auzite la congresul sionist, apare ca cel mai indicat de a expune evreilor din România țelurile sionismului politic. Și, astfel se face că atunci când la 16 Noembrie 1897 apare la Brăila

cel dintâi ziar sionist, cu simbolicul nume *Zion*¹⁾, Lippe e unul din colaboratorii de frunte ai foii. *Zion* se subintitula „ziar săptămânal pentru propaganda ideilor zioniste din țară”, și apărea sub direcțiunea unui comitet. Intemeietorii gazetei au fost H. Lubisch și A. Guttman, administratori și redactori în același timp, după cum reiese și de pe frontispiciul lui *Zion*.

Dacă d-rul K. Lippe se ridică — într'un articol : „Anti-Zioniști Creștini și Evrei” din numărul 2 al *Zionului* — împotriva rabinilor clericali și ortodoxi care se opuneau ideii sioniste, acest fapt își avea explicația sa foarte temeinică. Deoarece poporul evreu mai trăia pe acele timpuri sub influența a-tot-stăpânitoare a rabinilor și, desigur, că dacă aceștia se interpuneau în drumul sionismului, pericolul apărea foarte grav pentru mișcare; tradiționaliștii evrei urmând încă orbește percepțiile emanate dela conducătorii religioși ai obștii evreești. Iată deci d-rul Lippe căuta să lămurească pe cititorii ziarului *Zion* că motivul — unicul motiv — pentru care clerul se opunea sionismului era acela că rabinii ortodoxi aveau o idee „mistică, că numai însuși mesiasul mistic care va veni sunând din trâmbița cea mare, făcând minuni peste minuni, va strânge pe toți evreii în mod supra natural de pe fața pământului și îi va duce în țara lui Israel, ba chiar și cei morți și îngropați de mult în pământul profan se vor întoarce rostogolindu-se sub pământ din peșteră în peșteră (Ghilgul mehilos)”.

Năzuința propriu zisă a primului ziar sionist, era aceea de a agita printre evreii din România — împărțiți în clase, iar clasele în diferite asociații și societăți ce luptau pentru emancipare — ideea

¹⁾ Gazetarul L. B. Wechsler erijându-se în „istoric” al presei evreești și fără să aibă vre-o pregătire specială în domeniul cercetărilor istorice, publică în *Renașterea noastră* (VI (1929), No. 276 din 9 Noembrie) sub pomposul titlu : *Cinci decenii de presă evreească*, o serie de date eronate referitoare la *Zion* și la alte gazete evreești. Astfel, el afirmă eronat că ziarul *Zion* ar fi fost „fondat în 1898”, iar *Rădăritul* întemeiat la Iași în anul 1899, îi indică anul apariției 1900. Într'un alt număr al *Renașterii noastre* (VI (1929), No. 275 din 2 Noembrie), imprevizatul istoric susține deasemenea greșit că *Israelitul Român* ar fi apărut în 1859, când de fapt, acest hebdomad ar fi tipărit înainte de Unirea Principatelor, în Muntenia, în anul 1857. (Vezi pp. 19-27 ale lucrării de față). Până și anul de apariție al ziarului *Fraternitatea*, istoricul *Renașterii noastre* îl indică deasemenea eronat 1881 în loc de 1879.

Toate aceste neadevăruri se datoresc lipsei de competență a publicistului, transformat pe neașteptate în istoric al presei evreești din România. Căci fără nici o pregătire, era de altfel natural ca autorul celor *Cinci decenii de presă evreească*, să cadă în păcatul de neiertat al ignoranței datelor precise ale istoriei.

sionistă. *Zion* îndemna deci pe toți evreii să agite „chestiunea zionistă prin toate mijloacele și la toate ocaziunile. Să ne punem pe lucru, să propagăm această idee sfântă, singura noastră mântuire, printre toate straturile neamului nostru, vecinic prigonit și pretutindeni hărțuit, fie prin bogați sau săraci, tineri sau bătrâni, bărbați sau femei”.

Pentru presa evreească din România ca și pentru cititorul evreu, *Zion* însemna o gazetă enigmă, care nu se mai opria să discute mereu aceleași asupriți suportate de evrei și nici nu mai revendica emanciparea pentru frații ei. *Zion* se ocupa aproape numai de discursurile rostite la Basel, de Palestina și de șekel; noua formulă pentru reclădirea statului judeu.

Datorită celor scrise de *Zion*, în diferite orașe ale țării, foarte mulți tineri întemeiază primele societăți sioniste—bătrânii; chowewe sioniștii nu se împăcau dela început cu rezoluțiile congresului sionist — iar idealul național face să renască din noaptea uitării, pe evreii din țară, care până atunci au fost rezerviști, socialiști, ba chiar și integri asimiliști.

Cele 12 numere din *Zion* dacă n'au înfăptuit totuși mare lucru pentru mișcare, și dacă foarte puține lucruri se mai pot cita din cuprinsul lor, în schimb însă, au propagat tot timpul lumânile sionismului. Mai cu seamă că fiind unicul ziar sionist iar vechiul comitet Chowewe *Zion* din Galați neavând nici o tribună, vedem că *Zion* este recunoscut oficial după un timp, de comitetul de sub conducerea lui Samuel Pineles. Următoarele rânduri trimite Pineles folii sioniste: „Comitetul Central privește cu plăcere dezvoltarea ziarului D-voastră și tendința pe care o urmărește. Sperăm că el va păstra aceeași direcție și pentru viitor, și-l recomandăm prin aceasta tuturor comitetelor Chow'we *Zion* și Zioniștilor din țară”.

În istoria presei evreești din România, *Zion* se situează ca primul ziar care a încercat să trezească și să anime printre evrei, idealul național-politic. Cauza însă pentru care *Zion* n'a avut o apariție mai îndelungată trebuie s'o atribuim în primul rând redactorilor care erau diletanți în gazetărie și mai apoi, și cititorilor. Fiindcă din totdeauna evreii din România s'au arătat refractari inițiativelor ce veneau să răstoarne vechile lor concepții și mai cu seamă că sionismul difuzat de către *Zion* n'a pătruns la început decât la foarte puțini evrei. În ce privește pe chowewe sioniștii,

unli stăteau în expectativă și priveau oarecum cu neîncredere sionismul politic, care cucerea mereu adepți printre evreii din România, în dauna mișcării Chowewe Zion, mișcare idilică și filantropică de colonizare agricolă în țara din străbuni.

În timp ce la Brăila ziarul Zion își trăia ultimele numere, apare la Galați altă tribună sionistă: *Ahawath Zion* (אהבת ציון), în traducere românească: „Dragostea de Sion”. *Ahawath Zion* s'a tipărit într'un dublu text: idiș și românesc. Având drept subtitlu organ al ideilor zioniste, ziarul se anunța bilunar, sub redacțiunea unui comitet și cuprindea opt pagini: patru tipărite în idiș și alte patru în românește.

Sub titlul „In fine”, tribuna sionistă proaspăt apărută, începe prin a expune cititorilor atât scopul ei cât și țelurile mișcării sioniste. „După douăzeci de secole de adormire și frământări zadarnice, poporul evreesc a început a înțelege puțin câte puțin că singura rezolvire a chestiei israelite este recunoașterea sa ca națiune, ca popor între popoare”. Iar drept încheiere, după ce se trece în revistă situația tragică a lui Israel din țările pe unde se afla împrăștiat, cititorii erau îndemnați, prin programul gazetei, să revină din drumul străbătut printre străini și să se reîntoarcă la Sion. Căci „d'a iubi și a nu fi iubit e soarta ta, o Israel! În zadar vei asigura pe cei în mijlocul cărora trăești, în zadar vei striga că ești sincer, credincios și bun patriot, vocea ta va fi amuțită, sentimentele tale cele mai nobile au fost și sunt batjocorite. Nu-ți rămâne altă scăpare, sau de a pleca capul spre a fi lovit fără să protestezi, sau să cauți a te reîntoarce la datoriile tale de israelit. Aceasta din urmă e singura cale dreaptă pe care putem să pășim cu încredere”.

În zilele de 5 și 6 Aprilie 1898, când se adună la Galați o mare conferință sionistă, constatăm că *Ahawath Zion* dedică acestui eveniment un număr special și descrie pe larg desbaterile congresului, la care au asistat delegați din întreaga țară. Relatând tot ce s'a discutat la acel congres, *Ahawath Zion* a publicat și lista comitetului sionist atunci alcătuit. Deoarece până la acea dată, mișcarea națională evreească din România n'avea încă o conducere unitară. Chowewe sioniștii duceau o politică a lor proprie; aceea de achiziționare de terenuri pentru colonizarea agricolă în Palestina, — cum au fost cele două colonii: Zichron Iaakob (Samaria) și Rosch

Pînah, precum și terenurile Bustras și Girgis (abandonate apoi); — sioniștii adepți ai lui Herzl adoptaseră în totul rezoluțiile primului congres dela Basel, în sensul că fondurile pentru reînălțarea căminului național trebuiau adunate prin încasarea șekelului. O înțelegere între cele două tabere sioniste intervine în timpul adunării din Galați, cu care prilej s'au și pus bazele „Comitetului central sionist din România”, cu sediul la Galați. Tot atunci se elaborează și următoarea rezoluție a congresului sionist:

„Adunarea generală declară solemn că se supune și îmbrățișează hotărârile primului congres din Basel, încasând în prima linie șekel dela toți Israelii, cum și celelalte obligații luate la congres, cultura și propaganda zionistă.

„Adunarea decide deasemenea a urma și cu plata terenurilor cumpărate de Comitetul Central din România, prin veniturile din serbări și alte contribuții voluntare”.

Delegatul sioniștilor ploșteni, A. D. Rosen, în calitatea sa de publicist, el fiind colaborator al ziarului *Egalitatea*, a fost însărcinat de comitetul sionist cu mărirea fondurilor alocate presei favorabile mișcării. În toată ședința, Rosen recunoaște că se simte o „lipsă de ziare zioniste” și că numai „două ziare în acest sens avem: *Ahawath Zion* la Galați, în românește și jargon și *Hajoetz* scris numai în jargon”. Din cele afirmate de A. D. Rosen, rezultă deci că după dispariția lui *Zion* din Brăila, numai *Ahawath Zion* a stat în slujba ideii sioniste.

Cu începere dela numărul 7, *Ahawath Zion* își schimbă formatul și apare redactat într-o formă cu totul nouă. Din patru pagini mari, trei sunt scrise în românește, iar ultima, a patra, în idiș. Pe frontispiciul gazetei se tipărește și un motto cu următorul cuprins: „Dumnezeu a ales Zionul ca reședința sa”.

O recunoaștere a propagandei desfășurate de *Ahawath Zion* printre cititorii din România, aflăm în numărul 12 al ziarului, când redacția tipărește o scrisoare plină de elogii, primită din partea d-rului Theodor Herzl:

„Ihr Blatt ist mir gut bekannt und ich gratuliere Ihnen zu den Fortschritten, die Sie melden”.

„Ich wünsche Ihnen weitere Erfolge vom ganzen Herzen und bin mit Ziongruss”.

În ce privește pe colaboratorul ziarului *Ahawath Zion*, întâlnim în primul rând pe L. Berenstein, care pare să fi fost de altfel și redactorul acestei foi, deoarece el a semnat cele mai numeroase articole. Alt colaborator, mai puțin mult ocazional, a fost Horatius M. Pineles. În cea mai mare parte însă, cuprinsul ziarului a fost semnat cu pseudonime, mai cu seamă biblice. De aci se poate constata schimbarea intervenită — odată cu apariția sionismului — la cei ce scriau la ziarele evrești. Pe când gazetarii evrei din trecut tindeau să-și româneze numele sub care publicau, confracții lor dela foile sioniste încercau să și le ebraizeze. Colecția ziarului *Ahawath Zion* mai cuprinde și numeroase dări de seamă asupra desfășurării mișcării sioniste din întreaga țară, foarte interesante pentru începuturile sionismului românesc.

Disparația acestui ziar, nu mult timp după cel de-al doilea congres dela Basel, se datorește faptului că încă în urmă cu câteva luni apăruse la Ploești *Vocea Sionului*; tribună oficială a sioniștilor din România. La 28 August 1898 când *Ahawath Zion* își încetează apariția putem să facem constatarea că într'adevăr și-a îndeplinit rolul pentru care fusese creat. Căci număr cu număr, ziarul a propagat printre evreii din țară ideologia sionistă. Ultimele numere din *Ahawath Zion* aduceau pe larg debaterile congresului al doilea desfășurat la Basel și, tocmai când redacția și-a propus să înfățișeze cetitorilor descrierea coloniilor palestinieni, tocmai atunci ziarul dispăru definitiv. Era de altfel firesc ca odată apărut la Ploești o nouă tribună sionistă, subvenționată de comitetul central sionist dela Galați, ca *Ahawath Zion* să nu-și mai fi putut continua apariția. Cetitorii sioniști, puțini pe acele timpuri, se mulțumeau — întocmai ca și în timpurile noastre — cu o singură gazetă. Acest lucru avea să stăruie încă mulți ani în publicistica sionistă. Căci de câte ori o încercare nouă se ivea în presa sionistă, n'avea șanse de reușită, din cauza oficioaselor care la intervale reapăreau, mereu sub alte nume și de fiecare dată în orașe diferite.

În preajma congresului al II-lea sionist dela Basel și anume; în ziua de 5 Iunie 1898, A. D. Rosén, cel care s'a exprimat la 6 Aprilie acelaș an, la conferința sionistă din Galați că se simte o „lipsă de ziare sioniste“, se hotărăște să scoată o foaie dedicată curentului sionist. În colaborare cu A. S. Gold, întemeietorul ziarelor

ANUL I. No. 11

20 BANI NUMERUL

PLOEȘTI 14 AUGUST 1899

VOCEA SIONULUI

ORGAN AUTORIZAT AL SIONIȘTILOR DIN ROMÂNIA

SUB DIRECȚIUNEA COMITETULUI

APARE ÎN FIE-CARE VINERI

קול ציון

(JORDON) "קול ציון" (JORDON)

ABONAMENTE	
ÎN TARA	
1 an	10 Lei
6 m.	5 "
ÎN STRĂINĂTATE	
1 an	12 Lei
6 m.	6 "

ANUNȚURI	
Pag. VII	100 m. 100 m.
VIII	100 m.
Cu acordul de încredințare a	
Pentru anunțuri	5
Scrisoarea adresată la redacție	

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: Tipografia BERCOVICI, PLOEȘTI

SUMARUL NUMERULUI FESTIV

Medalia comemorativă a congresului sionist din Basel. — Congresul din Basel se va desfășura în luna iulie. — Spre sfârșit. — Starea în țara noastră. — Coloniile și școlile. — Către studenții sionisti din București. — Ierusalimul din nou. — Dr. Theodor Herzl (născut în Ungaria). — O grădiniță de copii în Ierusalim. — Dr. Max Nordau (născut în Austria).

grădiniță. — O grădiniță de copii. — Dr. Max Nordau (născut în Austria). — Dr. K. Lipp (născut în Ungaria). — Basel. — Ierusalimul din nou. — Către studenții sionisti din București. — Ierusalimul din nou. — Dr. Theodor Herzl (născut în Ungaria). — O grădiniță de copii în Ierusalim. — Dr. Max Nordau (născut în Austria).

Medalia comemorativă a congresului sionist din Basel

Într-o zi din depărtat, răsună, pe marginea mării, se odihnește o familie evrească, tată, mamă și 8 copii, lângă un izvor, la umbra unui copac, de felul celor din țările sudice. — Tata, în floarea vârstei, se relaxează pe toaleta de priboie, simțind în gât al destulului de pe pământ al neamului său. Mama dă țigă copilului. Un copil mic stă pe pământ. Un băiat mai în vârstă, mai puternic, mai docil, stă drept și ține și el în mână toaleta de priboie, care trebuie să devină și soarta lui, cum este și a tatălui său.

Acestea călătorii obosiți de drum, fără țintă, le apare o viziune supranaturală, per-

sonificarea idealului evreesc, a Messianismului. Ea pune mîna atînga pe umărul tatălui și cu dreapta arată în depărtare, către Țara de dincolo de mare, unde tu fînă va găsi o patrie. Privirea sa exprimă mila și dragostea, mișcarea mîinii și a brațului său, exprimă destulul. Tata privește către dincoace, mișcă, înșușit de o nouă speranță. El simte că se ridică în sus, să urmeze pe succesorul său. Mama, pe jumătate în îndoielă, pe jumătate încredințată, apucă brațul cel țără al bărbatului — soția tipică, evrească, care știe că supraviețuiește bărbatului său. „Tăi, tu vezi urmașii la extremitatea pământului, unde sînt tu, o patrie nouă, soarta ta, o țară nouă. Ce-

plăci cel mai mare merit, și să începă în viața mînjă, pe se potome înțelepciunii omului. Bărbatul însă, se va purtăminte cu adevărat să al anumește sau pe cele „Arta de a fi” care va putea pe pământul lui, cu o născută precăzătoare și cu o hărtie înaltă, pe întarare către vederea, sorbind cuvintele lui, gura a o urme, rădăcinar trebuie să treacă peste cele mai mari obstacole.

Grupul acesta, se dezvoltă pe pământ triangular, exprimă toate asemănările, se le deșteaptă la un loc. Erroa destul de dincoace și arată țara lor. Ierusalimul caracteristic, relațiile diferitelor vîrste și sexe din județul celui vechi de milenii.

VOCEA SIONULUI din Ploiești (1898-1899).
Organ autorizat al sioniștilor din România.
Redactori : A. D. Rosen și A. S. Gold.

Fraternitatea și *Apărătorul* (prin această din urmă gazetă a susținut de altfel mișcarea *Chowewe Zion*), A. D. Rosen face să apară în orașul Ploești săptămânalul *Vocea Sionului*.

În primul număr *Vocea Sionului* care se subintitula „organ al sioniștilor din România”, aduce un comunicat al comitetului central „*Chowewe Zion*” din Galați, în care se anunța, sub iscălitura lui Sam. Pineles: „În interesul cauzei și spre a evita orice confuziune, facem cunoscut tuturor tovarășilor de idei, că ziarul *Vocea Sionului* este organul autorizat al sioniștilor din România”.

Redactorii prezentând publicului cititor foaia sionistă, scriau: „Programul nostru se poate rezuma în următoarele câteva cuvinte: *lupta pentru realizarea idealului sionist*”. A. D. Rosen și A. S. Gold mai făgăduiau cititorilor că *Vocea Sionului* tindea „să servească (tinerilor) de călăuză spre a putea deveni mai conștienți de sine și de gloria trecutului nostru”.

Ziarul ploștean a apărut cu regularitate timp de un an, până la 11 iunie 1899, când își face apariția la Iași altă foaie sionistă: *Răsăritul*, care avea să continue propaganda comitetului central sionist. Cu *Vocea Sionului* începe o anumită seriozitate în presa animată de politica sionistă. Tot timpul ziarul a desfășurat o largă și întreținută propagandă pentru crezul în Sion. Astfel fiind lucrurile vedem că în afară de redactorii permanenți ai *Vocii Sionului*, aproape toți fruntașii mișcării devin colaboratorii gazetei. Printre cei de frunte întâlnim pe d-rul K. Lippe, dr. M. Gaster (care trimite din Londra articole ocazionale) și Sam. Pineles. Un colaborator mai constant care a publicat un ciclu de cercetări și încercări de studii despre ideologia politicii herzlîane a fost Abr. Stern. În restul colaboratorilor putem număra pe: Moritz Stern, Astra (d-ra Rebeca Stern), Roza Elman și I. H. Elman.

Ultimul număr apărut din *Vocea Sionului* aduce și unele descrieri a coloniilor palestinienene, văzute din toate punctele de vedere. În scurtul interval al apariției, ziarul sionist a dat dovadă de o frumoasă ținută prin luminile pe care le-a răspândit în presa evreească. Cauza pentru care *Vocea Sionului* și-a întrerupt apariția numai după un an de zile a fost și faptul că orașul Ploești nu era centru tocmai însemnat pentru mișcarea sionistă; comitetul central sionist a și admis de altfel ca oficiosul mișcării să se strămute la Iași, unde avea într'adevăr să înflorească un număr de ani presa națională evreească.

Cu toate că *Vocea Sionului* n'a durat decât un interval de un an, vedem totuși că această gazetă se situează ca prima tribună serioasă (*Zion* și *Ahawath Zion* nefiind decât încercări) a sionismului politic inițiat de Theodor Herzl; mișcare pornită să prindă rădăcini printre evreii din România.

O încercare care a rămas la primul număr a fost ziarul săptămânal *Darabana* din Iași, apărut la 18 Iulie 1898. *Darabana* „căuta prin toate mijloacele posibile să apere cauza evrească, făcând în același timp și propagandă pentru realizarea ideii zioniste”.

Din multe țeluri (nerealizate) ale acestui ziar, mai reținem și faptul că era destinat în parte și „pentru înlăturarea tuturor nedreptăților ce se petrec pe seama sărmanului popor evreu”.

De bună seamă că foaia apărută la Iași și rămasă la numărul prim, a fost redactată de tineret, căci promitea a se ocupa și de nedreptățile „ce se vor aduce elevilor evrei în școală”. Din pricina neexperienței redactorilor se vede că *Darabana* n'a putut să înfăptuiască nimic în presa și viața evrească.

În timp ce se făceau preparativele pentru al treilea congres mondial sionist, își începe la Iași apariția ziarul *Răsăritul*, „organ autorizat al sioniștilor din România”. *Răsăritul* apărut la 18 Iunie 1899¹⁾ era oarecum continuarea *Vocei Sionului* din Ploiești, și cuprindea opt pagini mari²⁾.

Una din cauzele pentru care nu și-a putut urma drumul organul sionist din Ploiești a fost și lipsa de fonduri, necesare unei gazete care propovăduia o nouă ideologie și care trebuia să trezească de-abia interesul printre evrei, pentru presa sionistă. Căci un ziar cu apariție regulată cerea sume importante, iar comitetul central sionist proaspăt întemeiat nu dispunea de investiții. Și, atunci intervine Heinrich Rosenbaum din Iași, unul din primii devotați adepți

¹⁾ E. F. Braunstein, în *lucr. cit.*, p. 68, indică eronat anul apariției *Răsăritului*: 1898.

²⁾ Numărul 1 din *Răsăritul* aducea de altfel un comunicat în această direcție, emanat dela comitetul central sionist:

„În interesul sionismului s'a retras ziarului *Vocea Sionului* din Ploiești, autorizațiunea ce i-a fost dată de a reprezenta mișcarea sionistă, în publicistică. Această autorizațiune a fost acordată ziarului *Răsăritul* ce va apărea în Iași, înlocuind *Vocea Sionului* care urmează a dispărea odată cu publicarea acestei înștiințări”.

al lui Herzl, mai târziu președinte al federației sioniștilor din România. Fiindcă mișcarea sionistă inițiată de doctorul Herzl cerea importante jertfe bănești, Rosenbaum se oferă să facă sacrificii materiale; subvenționează organul oficial al mișcării *Die Welt*, luând asupra-și cheltuelile de redactare a unui oficios scris în românește. Acesta avea să fie *Răsăritul* din Iași, întemeiat fiindcă „se simțea de mult necesitatea unui organ, care să poată pătrunde, prin felul cum va fi redactat, în toate păturile societății evreești: în sânul elementelor culte, a studenției, a clasei comerciale și industriale ca și a populațiunei lucrătoare care știe a ceti românește. Această chemare sfântă, de propovăduitor a Sionismului în România, își propune de a o împlini *Răsăritul*”.

Conducerea ziarului a fost încredințată talentatului publicist și poet A. Steuerman-Rodion. Era cea mai nimerită alegere pe care a făcut-o Rosenbaum. Deși Steuerman nu era evreu național el a realizat totuși una dintre cele mai bune gazete pe care le-a avut dela aparițiile sionismul românesc. Căci dacă *Răsăritul* n'ar fi încăput în mâinile lui Steuerman, ar fi devenit desigur — ca și majoritatea foilor sioniste redactate de diletanți — un buletin oarecare și nu una din cele mai citite și mai însemnate gazete pe care le-au avut evreii din capitala Moldovei.

Dela început *Răsăritul* „și-a asigurat colaborarea unui mare număr de tineri scriitori de un talent real, a căror vigoare ziaristică publicul a putut-o aprecia, în nenumărate rânduri”. Și, astfel se face că doctorul Max Nordau, primind la Paris primul număr din *Răsăritul*, s'a grăbit să felicite pe cel care redacta atât de admirabil tribuna sionistă din Iași, oferindu-și chiar și colaborarea, precum a fost răspunsul dat ziarului *Siècle*, la un articol antisionist publicat de Yves Guyot.

„Prea stimate tovarășe de idei și Redactor-Șef!

Vă felicitex din inimă pentru apariția ziarului d-voastră și sper că veți aduce un bun serviciu marei noastre cauze”.

Deși oficios *Răsăritul* s'a ocupat și cu frământările vieții evreești, discutând situația politică, socială și culturală a întregii populații. Pentru tratarea acestor probleme Steuerman adună în jurul *Răsăritului* un număr de publiciști evrei din Iași, chiar și pe cei care nu s'au declarat sioniști convinși. În schimb, însă, ei dădeau dovadă de talent remarcabil, care răscumpăra deficiența ideologică.

În primul an de existență *Răsăritul* concomitent cu propaganda sionistă, pornește să desfășoare și o vie mișcare culturală printre evreii din țară. Scurt timp dela apariție se ivesc de altfel o serie de tinere talente, care se desăvârșesc în paginile tribunei sioniste. În *Răsăritul* debutează tânărul poet H. Pekelman (sub pseudonimul *Proles*) care avea să fie cunoscut mai târziu în literatură sub numele de Enric Furtună. Din Bârlad trimite poezii cu fond evreesc alt tânăr: A. Axelrad, poezii reunite parte în volumul *Spre răsărit*, prefat de Steuerman. Alt începător: M. Kișineff (mai târziu Matei Rusu) publică traduceri din versurile lui Morris Rosenfeld și scurte schițe literare. O serie întreagă de nuvele și povestiri realiste tipărește în *Răsăritul* S. C. Tributo (S. Ianovici), colaborator la *Egalitatea* și la *Anuar pentru Israeliți*, ambele redactate de M. Schwarzfild. Tot la partea literară a *Răsăritului* întâlnim pe tânărul rabin ieșan doctor J. I. Niemirower, intim prieten cu Steuerman. Alături de d-rul Niemirower și în aceeași direcție aduce numeroase contribuții, în afară de felurite traduceri, conducătorul ziarului A. Steuerman-Rodion. Alți colaboratori care s'au evidențiat deasemenea în coloanele acestui ziar au fost: Horia Carp, dr. Abr. Stern-Ploesți și A. Nora-Rosen. Tânărul doctor L. Ghelester, unul din întemeetorii ziarelor *Lumina* și *Der Wecker* din Iași, a publicat în *Răsăritul* cronici științifice.

Pe timpul când *Răsăritul* ajunsese să însemneze un far cultural pentru evreii din Iași, alături de *Egalitatea* care la București slujea în egală măsură evreimea din țară, vedem că un număr de tineri cu concepții asimiliste se botează, trecând la creștinism. Flagelul botezurilor avea să periclitaze în parte proaspăta mișcare sionistă care de-abia înmugurise printre evreii din România. De fapt trecerea la creștinism unii n'au făcut-o din convingere, ci mai mult din disperare, mai cu seamă tinerii intelectuali, care altfel nu puteau să-și desăvârșească cariera. Două botezuri petrecute unul la Iași și altul la București, au sguduit însă evreimea și mai cu seamă pe fruntașii mișcării sioniste. Era o amenințare directă pentru sionism și în același timp un îndemn pentru numeroșii evrei fără de tăria sufletească ce se cerea în astfel de momente tragice. Este vorba de trecerea la creștinism a filologului Hayman Tinktin din Iași (unul din întemeetorii școlii evreești „Cultura” și fiu de rabin din vestita ramură a tiktinilor din Breslau) și de Lazăr Șăineanu, care în tinerețe

colaborase în redacțiile ziarelor evrești *Fraternitatea* și *Apărătorul*, precum și la *Anuar pentru Israelii*. Steuerman-Rodion veghia însă. Și, tocmai când desorientarea era în culmea ei, intervine cu pana sa neintrecută și spulberă psihoza botezurilor care își făcuse drum și spre masa evreească. Polemist temut de către conr'tii săi, el pornește campania împotriva botezurilor și, în contra celor doi renegați de frunte: H. Tiklin și Lazăr Șăineanu. Nemulțumindu-se numai cu biciuirile prin proză, Steuerman chiamă în ajutoru-i muza epigramatică. Sarcasmul său versificat în stanțe quatrenare n'a iertat pe nici unul din cei care s'au lepădat de religia părinților lor. Numai lui Steuerman i se datorează faptul că botezurile n'au degenerat într'o catastrofă a judaismului, printre evreii moldoveni, care erau supuși la nimicire, la fiecare nou curent nefast.

Răsăritul a desbătut pe larg și chestiunea colonizării Ciprului. Formula lansată de David Trietsch la Basel, a găsit datorită *Răsăritului* nenumărați adepți în România, care au pus în aplicare proiectul lui Trietsch, întemeind unele colonii în insula Ciprului¹⁾. În acelaș timp *Răsăritul* agită printre evrei ideea băncii coloniale (Jewish Colonial Trust) al cărei director era însuși întemeietorul ziarului sionist Heinrich Rosenbaum, posesorul a multor acțiuni, mai apoi stabilit la Londra, la conducerea băncii.

În ce privește ideea palestiniană, redacția gazetei a dat o largă atențiune descrierei coloniilor; relatări foarte documentate cu numeroase fotografii sugestive. Heinrich Rosenbaum, sionist convins și om de cultură, nu cruța nimic ca ziarul sioniștilor și mișcarea sionistă în sine să progreseze continuu. Oferă deci însemnate premii pentru lucrări cu caracter sionist (cum a fost premiul de 100 lei pentru cea mai bună traducere a scrierei lui Moses Hess: *Rom und Jerusalem*). În acelaș timp el pune la dispoziție sumele necesare unor Anuare pe care le redactează Steuerman, înmănunchind astfel însemnate contribuții sioniste și literare evrești. Tot *Răsăritul* traduce în foileton literatură din Max Nordau și Staul Judeu al ui Theodor Herzl.

În țară, însă, situația evreilor nu era deloc înfloritoare pe la sfârșitul veacului trecut. În urma situației economice dezastruoase

¹⁾ Cu prilejul vizitei lui David Trietsch în România, în primele zile din primăvara anului 1900, a și apărut în București, o foaie în idiș, în favoarea colonizării Ciprului; דגל סריעטש (Drapelul lui Trietsch).

din cauza secetei nimicitoare din vara anului 1899, întreaga iarnă numeroși evrei și indeosebi cei din târgușoarele moldovenești, s'au luptat cu spectrul foamei. Pe de altă parte măsurile restrictive luate împotriva masei evreești, au provocat catastrofa care se prevestea încă cu decenii în urmă. Așa se face că odată cu ivirea primăverii exodul se deslănțuiește. Familii nenumărate și tineretul în număr covârșitor de mare, se îndrumează pe jos — nu înspre Palestina — (unde Turcia nu îngăduia așezările de emigranți evrei), ci în lumea miraculoasă a Americii. *Răsăritul* deși organ oficial sionist, nu ignorează această mare mișcare a masei evreești, ci se apropie cu înțelegere de curentul emigrării. Neconținutul exod care a atras atenția întregii Europe asupra tragediei evreilor din România, avea să însemne pentru mișcarea sionistă una din cele mai mari lovituri pe care le-a întâmpinat în mersul ei politica herzliană. Căci față de catastrofa evreimii române, discuția ideologiei sioniste trecuse pe un plan secundar aci în România. Până și proaspetele societăți sioniste se destramă iar membrii ei apucă toiagul pribegiei. Insuși Herzl intervine la Viena în favoarea emigranților. Această mișcare catastrofală avea să ducă și la încheierea existenței *Răsăritului*. În ziua de 17 Martie 1901, după aproape doi ani de apariție și de înfăptuiri pentru sionism și pentru cultura evreească în general, *Răsăritul* dispăre. Astfel a fost nevoit să-și întrerupă apariția monitorul cel mai de seamă al sionismului din România și, numai epoca sionistă de după declarația Balfour, mai avea să cunoască o presă de felul *Răsăritului*.

Nu mult după apariția *Răsăritului* se tipărește și la Bârlad o foaie a curentului sionist: *Aurora* „sionistă săptămânală“. În afară de politica herzliană *Aurora* aduce în paginile ei și priviri asupra situației evreimii din țară. Ziarul bârlădean tindea să ridice „prestigiul poporului evreu, față de el însuși și față de poporul în mijlocul cărora trăiește“. Mai râvnea să-l aducă pe acelaș popor „la vechile sale doctrine, cari singure conțin idealul dreptății și al adevărului“. În sfârșit, *Aurora* avea de gând să înfățișeze omenirii „cum niște indivizi, fără nici un scrupul, atâta patimile cele mai josnice contra poporului nostru, exploatând ignoranța mulțimei...“.

Intemeietorul tribunei sioniste din Bârlad era un anume S. Gross, proprietarul unei tipografii, care a editat gazeta 16 numere în șir, ultimul apărut în ziua de 30 Octombrie 1899.

Colecția ziarului *Aurora* cuprinde un material foarte variat, nu numai sionist. Deși *Aurora* avea un subtitlu bine precizat, a dat o largă atenție diferitelor chestiuni de ordin general evreesc care erau în discuție pe la finele veacului trecut în România. Astfel vedem că s'a ocupat de procesul Dreyfus, de starea precară a evreimii din țară și, numai în ultima pagină dădea oarecum atenție mișcării sioniste, înregistrând diferitele corespondențe din largul țării, referitoare la evoluția sionismului.

Articole mai însemnate a scris uneori Efraim Cohen; cele mai multe contribuții din coloanele *Aurorei*, purtau însă, în loc de iscălituri, inițiale și frânturi de nume. De fapt *Aurora* nu era decât o copie — nereușită pe de-a-întregul — după *Răsăritul* din Iași; în acest sens s'a și orientat după hebdomadarul ieșan dedicându-și cele mai multe rubrici fenomenului cultural evreesc. În *Aurora* își face debutul în publicistică și literatură tânărul bărlădean A. Axelrad, care încearcă să publice scurte articole politice, abordând în ultimul număr al *Aurorei* schița realistă, prin descrierea unei *ceaine*. Este vorba de vestita cafenea bărlădeană, unde în iarna anului 1899 s'a urzit planul emigrării pe jos spre America. Un întreg ciclu de poezii având ca temă viața de sbucium a evreilor din țară, a publicat în paginile *Aurorei* tânărul Axelrad. Alt începător din Iași, M. Kișineff (Matei Rusu) colaborează deasemenea la *Aurora* cu versuri de inspirație evreească și scurte schițe literare. Iar M. Botoșeneanu, fostul redactor al ziarelor *Drepturile* și *Pământeanul*, stabilit la Geneva în urma expulzării din România, trimite *Aurorei* impresii și convorbiri cu Theodor Herzl la Viena și Max Nordau la Paris. Tot Botoșeneanu dă acestei gazete un studiu bine documentat (aproape unicul de acest gen pe care l-a publicat *Aurora*) despre „Tionismul în România“.

Cauza dispariției *Aurorei* din Bârlad se datorește în primul rând cîltitorilor. Căci după ce apăruse timp de patru luni în editura lui Sigmund Gross, administrația încercând să încaseze abonamentul pentru *Aurora* a întâmpinat dificultăți. Și, astfel se face că neputând acoperi fondurile pe care le necesita un ziar cu tendințe sioniste, nesubvenționat de nici un for, S. Gross suspendă hebdomadarul *Aurora*.

În București primul ziar sionist a apărut tocmai la 28 Octombrie 1899. Este vorba de *Viitorul* „organ zionist săptămânal”. Scopul *Viitorului* nu era numai de a propaga ideea sionistă, ci de a combate în același timp curentul de emigrare spre America care tocmai începuse a se deslănțui, periclitând societățile sioniste proaspăt întemeiate. Exodul luând însă proporții, *Viitorul*, dela 21 Ianuarie 1900, renunță la subtitlul de „organ zionist”. Șuvoiul emigrării culminând apoi cu timpul, mișcarea sionistă intră într-o perioadă de stagnare, iar *Viitorul* dispare — în lipsă de cititori — la 11 Februarie 1900.

Viitorul n'a avut propriu zis nici o personalitate. În afară de un variat material informativ cu privire la mersul mișcării sioniste din țară — un fel de buletin — nimic deosebit de amintit. Doar o serie de schițe literare și versificări, mai mult încercări de diletanți, naive în mare parte și cu nimic reușite. De reținut totuși din săptămânalul sionist *Viitorul* ar fi unele articole semnate de M. Botoșeanu, expulzatul anului 1897.

Disparația timpurie a ziarului *Viitorul* ne arată că, pe când la Galați și Iași mișcarea sionistă era încă destul de bine reprezentată, în schimb, însă, în capitală curentul politicei herzliane fusese foarte puțin promovat. Era deci natural ca și presa sionistă să nu aibă personalitate și nici să trezească ecoul râvnit printre evreii bucureșteni. Mai cu seamă că în număr impresionant porniseră să emigreze în țările Americii, abandonând mișcarea și lăsându-se în voia soartei.

În timp ce *Viitorul* de-abia că-și ducea existența, apare la București o nouă foaie sionistă, care deasemenea n'avea să aibă durată. Titlul ziarului exprimă categoric năzuința lui în presa evrească: *Dorul Sionului*. Apărut la 23 Decembrie 1899, *Dorul Sionului* avea să fie urmat de un al doilea număr (ultimul) în ziua de 30 Decembrie același an.

Dorul Sionului care anunța că va apărea săptămânal tindea să fie un „organ în care să se oglindească toate aspirațiile și trebuințele poporului evreesc, o tribună liberă, un campion al idellor înaintate, un îndrumător pentru îmbunătățirea stărei noastre materiale și mai ales intelectuale, o făclie de lumină”.

Cele două numere din *Dorul Sionului* s'au ocupat de mișcarea sionistă din țară, de întemeierea băncii coloniale, vestejind în același

timp botezurile și mai cu seamă pe Lazăr Șăineanu, unul dintre botezați capitalei. Majoritatea articolelor erau semnate cu pseudonime, ori numai cu simple inițiale. Deși mai bine redactat decât *Viitorul*, *Dorul Sionului* n'a rezistat desigur din aceleași cauze amintite și la dispariția precedentei foi sioniste.

Alt ziar sionist, tot de scurtă durată, apare deasemenea în București, în ziua de 8 Ianuarie 1900. Intemeietorul noii tribune sioniste era un publicist de talent S. Grosman. Deși foaie exclusiv sionistă, titlul era ceva mai cuprinzător: *Tribuna Israelită*, iar ca dezvoltare tipărise pe frontispiciu: „Reînvierea ta, prin tine, Israele!”.

Bine scrisă *Tribuna Israelită* anunța printre altele că acțiunea ei va fi „în bună parte culturală”. Și, năzuia să se întâlnească în drumul ei „cu acei Evrei care comit greșala de a nu fi încă sioniști”. În al doilea număr ne întâmpină o mai largă explicație asupra rolului pe care ziarul îl urmărea în viața evreească din România. „Azi dar, când, pentru prima oară, o idee măreață și temeinică, sionismul, a venit să zguduie poporul nostru din letargia-i seculară, necesitatea unui ziar nu e deci numai o chestiune de fapt, ci și o consecință logică a mișcării noastre”.

Cu toate că unicul țel al *Tribunei Israelite* era sionismul, ziarul s'a ocupat totuși cu emigrarea evreilor din România spre America și, datorită creșterii emigrării, Grosman se vede nevoit să treacă preocuparea sionistă pe un plan secundar. Nimic n'a folosit însă și în ziua de 11 Martie 1900, *Tribuna Israelită* apare pentru ultima oară.

Cele zece numere din *Tribuna Israelită*, scrise aproape în întregime de S. Grosman, mai aduceau și colaborarea d-rului I. Grosman.

„Încercarea e îndrăzneată” exclamase S. Grosman la apariția *Tribunei Israelite*. Și, când la numărul zece se vede nevoit să suspende apariția gazetei, el și-a dat în adevăr seama de zădărnicia încercării sale, într'un moment când catastrofa emigrărilor se deslănțuise cumplit peste întreaga țară.

Era scris se vede ca presa sionistă din București să nu aibă decât o durată efemeră, fără a realiza ceva temeinic nici pentru mișcarea în sine și nici pentru masa evreească. Astfel aflăm la 28 Martie 1900, o nouă foaie săptămânală cu titlul: *Dorul Sionului*.

„Ce țintim?” se întreba acest ziar, grăbindu-se să înșire pe aproape două coloane ținta-i în publicistica evreească. „S'a ivit scânteia deșteptării; e timpul, ca toți câți ne-am frecat deja ochii, să o înțetăm, să se aprindă și să cuprindă în flăcările entuziasmului înima națiunii noastre împrăștiate. În acest scop trebuesc îndreptate toate energiile vii, toate încordările din sânul neamului nostru; spre acest sfârșit se va strădui și noul organ”.

Nimic din trâmbițatul program confuz n'a înfăptuit însă noua ediție din *Dorul Sionului*, deoarece nici această foaie nu s'a tipărit decât în două numere; ultimul la 6 Aprilie 1900. Amândouă numerele nu cuprind altceva decât articole semnate cu pseudonime biblice și unele informațiuni sioniste.

Incerările nereușite ale presei sioniste din București aveau să culmineze cu *Macabeul* „organ zionist”, apărut la 20 Septembrie 1900. *Macabeul* care se anunța bilunar, n'a avut nici dânsul durată și nici vre-o însemnătate oarecare în presa evreească dela sfârșitul veacului trecut și începutul celuiia de față. Căci fără să înțeleagă realitățile, redactorii anonimi ai *Macabeului* anunțau în primul număr că „se simțea lipsa unui ziar în care să se poată intrucâtva oglindi aspirațiunile și trebuințele poporului evreu”. În nici un caz însă, *Macabeul* care se tipărea în formatul unui buletin, odată la două săptămâni, nu era cel indicat să oglindească năzuințele evreilor din România. Se și vede acest lucru, din faptul că la 20 Ianuarie 1901, a apărut ultimul număr din *Macabeul*.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
PRECUVÂNTARE	4
INTRODUCERE	7
CAPITOLUL I.	
Ziarele bilingve (1857-1872)	17
CAPITOLUL II.	
Ziarele scrise'n întregime în românește (1872-1886) ,	61
CAPITOLUL III.	
Ziarele informative și organe ale feluritelor curente: socialism, asimilare, emancipare (1887-1897)	95
CAPITOLUL IV.	
Ziarele sioniste (1897-1900)	137
